

T.C. İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KLASİK OSMANLI TIP METİNLERİNDE KULAK
HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİNİN KADİM TIP VE TIBB-I
CEDİD İLE MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ**

SERRA AĞIRMAN

TIP TARİHİ VE ETİK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Prof. Dr. AYTEN ALTINTAŞ

İSTANBUL- 2021

TEZ ONAY FORMU

Kurum : İstanbul Medipol Üniversitesi
Programın Seviyesi : Yüksek Lisans (X) Doktora ()
Anabilim Dalı : Tıp Tarihi ve Etik
Tez Sahibi : Serra AĞIRMAN
Tez Başlığı : Klasik Osmanlı Tıp Metinlerinde Kulak Hastalıkları ve
Tedavilerinin Kadim Tıp ve Tıbb-ı Cedid ile Mukayeseli Olarak
İncelenmesi

Sınav Yeri : İstanbul Medipol Üniversitesi Güney Yerleşkesi
Sınav Tarihi : 03.08.2021

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve nitelik yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Prof.Dr. Ayten ALTINTAŞ

Kurumu

İstanbul Medipol Üniversitesi

İmza

Sınav Jüri Üyeleri

Dr.Öğr.Üyesi Mahmut TOKAÇ

İstanbul Medipol Üniversitesi

Doç.Dr. İbrahim TOPÇU

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Yukarıdaki jüri kararıyla kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../ tarih ve/..... - sayılı kararı ile
şekil yönünden Tez Yazım Kılavuzuna uygun olduğu onaylanmıştır.

Prof.Dr. Neslin EMEKLİ

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdür V.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içerisinde elde ettiğimi, bu tez çalışması ile elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tez çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Serra AĞIRMAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında konu seçiminden başlayarak tüm araştırma ve yazım aşamalarında bana yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ'a ve değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mahmut TOKAÇ'a en içten teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca beni her alanda destekleyen eşime teşekkür ederim. Süreçte bir ebeveyn edasıyla yanımda bulunan kardeşim Hatice ÜNLÜ'ye de teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY FORMU	i
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANI	ii
TEŞEKKÜR	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
1. ÖZET.....	1
2. ABSTRACT	2
3. GİRİŞ VE AMAÇ	3
4. GENEL BİLGİLER.....	4
4.1. Dört Unsur Teorisi ve Humoral Patoloji	4
4.2. Klasik Dönem Osmanlı Tıbbı.....	5
4.3.Tıbb-ı Cedid	6
4.4. Kulak Anlatımı ve Hastalıkları.....	7
4.4.1. Kulağın anatomisi ve fizyolojisi	9
4.4.2.Kulağın sıhhatini korumak	15
4.4.3. Kulak ağrısı.....	18
4.4.4. Kulak şişi ve tedavisi.....	43
4.4.5. Kulaktan nesne gelmesi, kulakta kurt ve benzeri nesne olması.....	48
4.4.6. Kulakta irin ve kan akması	54
4.4.7. Çınlama ve sağırılık	60
4.4.7.1. Sağırılık.....	61
4.4.7.2.Çınlama.....	69
4.4.7.3. Çınlama ve sağırılık ortak ilaçları;.....	78
4.4.8.Kulakta yara	79
4.4.9.Kulak kiri.....	82
4.4.10.Kulağa su ve cıva girmesi	83
4.4.11.Kulak tıkanıklığı.....	85
4.4.12. Kulakta olan ezik/kırık ve darbe için kullanılan mürekkep ilaçlar; ...	88
4.5. Terimler	89

4.6. Tezde Yararlanılan Yazma Eserler	93
5. MATERYAL VE METOT	108
6. BULGULAR	109
7. TARTIŞMA	115
8. SONUÇ	116
9. KAYNAKLAR	117
10. ÖZGEÇMİŞ	124

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yazma Eserler Tablosu	104-107
---	---------

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dört Unsur	4
Şekil 2. İki kulak arkasındaki iki şıryanın (occipital arteies) kesilmesi	14
Şekil 3. Koter	25
Şekil 4. Koter	39
Şekil 5. Kulağın içine düşen nesnelerin tedavisi	49
Şekil 6. Zerraka	50
Şekil 7. Cımbız	50
Şekil 8. Kulak tıkanıklığının tedavisi	88

1. ÖZET

KLASİK OSMANLI TIP METİNLERİNDE KULAK HASTALIKLARI VE TEDAVİLERİNİN KADİM TIP VE TIBB-I CEDİD İLE MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ

Bu çalışma kapsamında klasik Osmanlı tıbbında kulak hastalıkları ve tedavileri Türkçe yazma tıp eserlerinden yararlanılarak incelenmiştir. Klasik Osmanlı tıbbı Yunan, İslam ve Orta Asya tıbbının harmanlanmış hali olarak ilerlerken, 17. yüzyılda yüzünü batıya dönmeye başlamıştır. Avrupa'da tıp alanında olan gelişmelerden tercüme eserler vesilesiyle haberdar olmuş ve madensel ilaçların kullanımında artış gözlemlenmiştir. Bu döneme Tıbb-ı Cedid, Tıbb-ı Cedid-i Kimya, kimyasal tıp isimleri verilmiştir. Bunun en büyük sebebi ise Paracelsus'un iatrokimya anlayışı ve eserlerinin Türkçe çevirileridir. Bütünlük sağlaması ve mukayeseyi kolaylaştırması açısından Dioscorides, İbn Sina, Razi gibi hekimlerin eserleri ile beraber 14. yüzyıldan başlamak üzere Türkçe telif ve tercüme eserler çalışmamızda incelenmiş ve içerlerindeki bilgiler 17. yüzyılda telif ya da tercüme edilmiş, ulaşabildiğimiz eserlerle kıyas edilmiştir. Tedavi ve teşhiste farklılık olup olmadığı ve Tıbb-ı Cedidin kulak hastalıkları özelinde Osmanlı tıbbına etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Kadim tıp; Kulak hastalıkları; Osmanlı tıbbı; Tıbb-ı Cedid

2. ABSTRACT

A COMPARATIVE EXAMINATION OF EAR DISEASES AND THEIR TREATMENTS IN CLASSIC OTTOMAN MEDICINE TEXTS WITH ANCIENT MEDICINE AND TİBB-I CEDİD (NEW MEDICINE)

In this study, ear diseases and treatments in classical Ottoman medicine were examined by using Turkish medicine manuscripts. While classical Ottoman medicine was advancing as a blend of Greek, Islamic and Central Asian medicine, it began to turn its face to the west in the 17th century. Ottoman empire became aware of the developments in the field of medicine in Europe through translated works and an increase in the use of mineral drugs was observed. This period was called Tıbb-ı Cedid, Tıbb-ı Cedid(New Medicine), Chemistry, and chemical medicine. The biggest reason for this is Paracelsus' understanding of iatrochemistry and the Turkish translations of his works. In terms of providing integrity and facilitating comparison, together with the works of physicians such as Dioscorides, Ibn Sina, Razi, Turkish copyright and translated works, starting from the 14th century, were examined in our study and the information in them was compared with the works that were copyrighted or translated in the 17th century. It has been tried to reveal whether there is a difference in treatment and diagnosis and the effect of Tıbb-ı Cedid on Ottoman medicine in particular for ear diseases.

Keywords; Ancient Medicine; Ear Diseases; Ottoman Medicine; Tıbb-ı Cedid

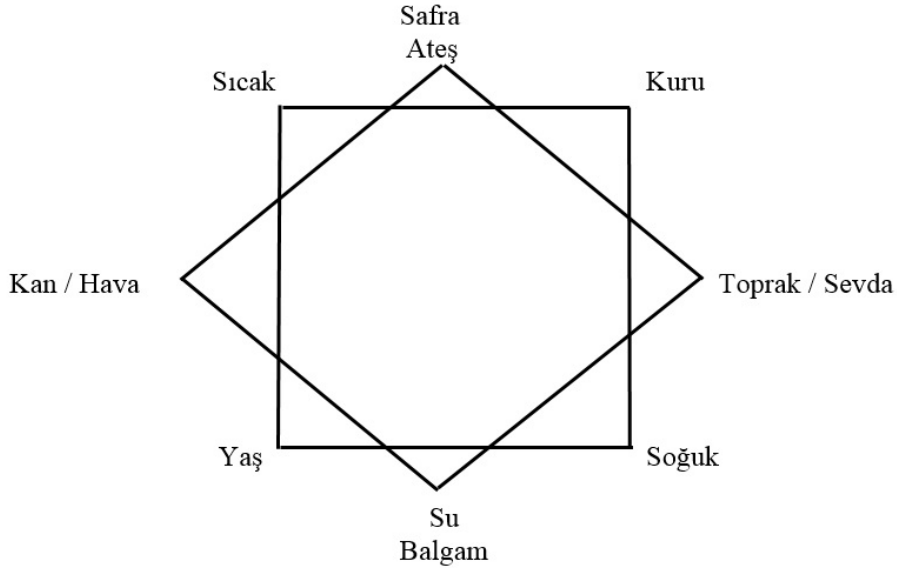
3. GİRİŞ VE AMAÇ

Klasik Osmanlı tıbbı, Kadim tıp geleneğinin bir parçasıdır. Dört unsur teorisi üzerine kurulmuştur. Özellikle erken dönemde İslam tıbbının, Orta Asya Türk tıbbının ve Yunan tıbbının etkileri net bir şekilde görülmektedir. Klasik Osmanlı tıp kitaplarının büyük bir kısmını sağlıklı yaşam tavsiyeleri ve hıfzıssıhha tedbirleri oluşturur. Tıp yazmalarında hastalıklardan baştan ayağa doğru organ sırasıyla bahsedilir. Daha sonra ilaçların hangi hastalıklar için kullanılacağı ve ilaç terkiplerinin nasıl hazırlanacağı bilgisine yer verilir. 17. yy. ise klasik Osmanlı tıbbının değişime uğradığı Tıbb-ı Cedid dönemidir. Bu dönemde batıda ortaya çıkan iatrokimya anlayışının tercüme faaliyetleriyle Osmanlı tıbbını da etkilemiştir. Çalışmamızın amacı klasik Osmanlı tıbbında kulak hastalıkları ve tedavileri ile ilgili bilgileri saptamak ve Kadim tıp ve Tıbb-ı Cedid döneminde verilen bilgiler ile mukayesesini yapmaktır. Bu amaçla tıp metinleri incelenmiş ve kulak hastalıkları ve tedavileri ile ilgili bölümler tasnif edilmiştir. Ayrıca çalışmada tekrarlanan tedavi yöntemlerine ve ilginç bulunan ilaçlara da değinilmiştir.

4. GENEL BİLGİLER

4.1. Dört Unsur Teorisi ve Humoral Patoloji

Antik Yunan'da Empedocles evreni dört ana unsur ile açıklamıştır. Modern döneme kadar (bazı kaynaklara göre 17. yy'a kadar) bilimde ve özellikle tıpta bu dört unsur teorisi geçerlidir. Yunan döneminde, daha sonra orta Asya'da ve nihayet İslam tıbbında hekimler ve filozoflar evreni ve insan bedenini dörtlü taksim ile anlamış ve anlamlandırmışlardır. Mikro ve makro kozmos arasında dörtlü taksim üzerinden bağlantı kurulmuştur. Bu teoriye göre evren hava, su, toprak ve ateş olmak üzere dört unsurdan oluşur. Unsurların özellikleri ise sırasıyla; sıcak nemli, soğuk nemli, soğuk kuru, kuru sıcaktır. Evrende bulunan her varlık da bu unsurlar çerçevesinde değerlendirilir. Örneğin dört mevsim bu çerçevede unsurların özelliklerinin ikili birleşmesinden oluşur. Antik Yunan'da ortaya çıkan bu teori tercümeler ile İslam medeniyet tasavvuruna da geçmiştir. İslam bilim insanları da evreni dörtlü taksime göre anlamlandırmaya çalışmışlardır. Dört kitap, dört melek, dört havari, dörtlü toplumsal sınıf bunlara örnek verilebilir. Tıp anlayışında ise evreni oluşturan dört temel unsurun karşılığında vücutta hıtlar bulunur.

Şekil 1. Dört Unsur

Vücutta bulunan Kan, Balgam, Kara Safra/Sevda ve Safra sırası ile hava, su, toprak, ateştir ve dört organdan kaynaklanır. Bu organlar sırası ile kalp, beyin, karaciğer ve dalaktır.

Hıltların mutedil olması yani dengede olması durumu sağlıklı olma durumudur. Sıvılar arasındaki dengenin bozulmasıyla hastalıklar ortaya çıkar. Hekimler ya da tıp ilmi ile ilgilenen sağaltıcılar hastaları iyileştirmek için fazla olan sıvıyı azaltmak, az olan sıvıyı çoğaltmak için vücudu farklı metotla arındırma tedbirlerine başvururlar. Perhizler tavsiye ederler ve hasta organı iyileştirmek için ilaç terkipleri kullanırlar.

4.2. Klasik Dönem Osmanlı Tıbbı

İslam tıbbı, Yunan tıbbı ve Orta Asya Türk tıbbının kesişim noktasında bulunan Osmanlı tıbbının bu gelenekleri devam ettirdiği görülmektedir. Osmanlı tıbbı olarak ele aldığımız tıp anlayışı Selçuklu tıp anlayışının bir devamıdır(1). Selçuklu döneminde kurulan hastaneler ve hastane sistemi Osmanlı imparatorluğunda da çalışmaya devam etmiştir. Hekimler usta-çırak usulüne göre ya da medreselerde yetişmişlerdir.

Bayat'a göre Osmanlı tıbbı üç bölümden oluşmaktadır.

1. Selçuklu Beylikler Dönemi
2. Klasik Dönem
3. Modernleşme Dönemi (19. yy.)

Klasik dönem ise kendi içerisinde iki ayrı döneme ayrılmaktadır. Klasik dönem ve tercüme dönemi(2). Tez çalışması kapsamında özellikle klasik dönem, kendi içinde barındırdığı Tıbb-ı Cedid olarak da adlandırılan tercüme dönemi ile mukayeseli olarak incelenmiş olmakla beraber anlaşılabilirliğin olması için Yunan tıbbından yazma eserlere, İslam tıbbından yazma eserlere ve Selçuklu beylikler döneminden yazma eserlere başvurulmuştur.

Osmanlı tıbbında çokça Türkçe tıp yazması telif ve tercümesi vardır. Bunun sebebi Osmanlı tıbbının ilmi zümre için değil halkın yararına olarak yazılmasından dolayıdır. Ayrıca dönemin hükümdarları da Arapça ve Farsça ilmi kitaplardan ziyade Türkçe ilmi kitaplar yazılmasını teşvik etmişlerdir. Bu teşvikler doğrultusunda tabipler Arapça

ya da Farsça yazdıkları eserleri, bizzat kendileri de Türkçeye tercüme etmişlerdir. Türkçe telif eserlerin bir diğer amacı da herkesin hizmetine, yararlı bilgileri sunmaktır. Böylece tabip bulunmasa bile bu kitaplarda bahsedilen tedavilerle sağaltma işlemi gerçekleştirilebilir.

Aynı dönemde Avrupa’da ise anadilde yazma 16. yy’da Ambro Paré’nin (1509-1590) cerrahi kitabı ve Paracelsus’un (1493-1541) Almanca ders vermesi ve kitap telif etmesiyle başlamıştır(2). Anadilde telifin Osmanlıda ve özellikle tıp alanında bu kadar erken dönemde olması tıp ve tıp terimleri açısından değerli olduğu kadar dilbilimleri açısından da değerlidir.

Osmanlı tıbbından genel olarak bahsedecek olursak anatomi ve fizyoloji alanında kısıtlı bilgiler vardır. Tıp yazmalarında bahsedilen hastalık sebepleri; vücut sıvılarındaki dengenin bozulması, hava durumu, yiyecek ve içecekler olarak sıralanabilir. Hastalıkların sebebi tespit edildikten sonra sebebine göre farklı tedavi yöntemleri uygulanmıştır. Cerrahi tedavi metotlarına yönelimin az olduğu görülmüştür. Başlıca hastalık teşhis yöntemleri nabız ve idrardır. Erken dönemde dahi tılsımlı ilaçlardan ziyade deney ve gözlem yapıldığı söylenebilir. Hekimlerin hiç tanımadığı bir hastadan ziyade tanıdığı ve daha öncesinde de tedavi ettiği hastalara uyguladığı tedavilerin daha isabetli olacağı dahi söylenir. Buradan hareketle aile hekimliği benzeri bir durumun da olduğu yorumu yapılabilir. Bütüncül bir tıp anlayışı olduğu için hamama ve uykuya dair tavsiyeler, perhiz önerileri yapılmıştır. Tedavide genellikle yöresel bitkilerin kullanıldığı düşünülmektedir. Kullanılan tıbbi bitkilerde benzerlikler bulunur. Hayvansal ve madensel ilaçlardan da yararlanılmıştır. Ayrıca hekimler kendi özel tedavi metotlarından ve tariflerinden “mücerreb” yani denenmiştir diyerek bahsetmişlerdir. İlaçların uygulanma metotları ise ağızdan alınan haplar, tenkiye edici fitil, lavman benzeri ilaçlar, göz, burun, kulak damlaları, ağız gargaraları, yakılar, tütsü ve buharlar olarak sıralanabilir.

4.3.Tıbb-ı Cedid

17. yy’da ortaçağın karanlığından çıkmış Avrupa’da bilimde hızla ilerlemeler meydana gelirken Osmanlıda gerileme dönemi başlamıştır. Tıp alanında da tercüme dönemi olarak adlandırılan döneme geçilmiştir. Çalışmamızda da yer verdiğimiz Ömer Şifai ve Vesim Abbas da tercüme ve telif eserler ortaya koyan Ali Münşî, Abdülazîz

ve Şânîzâde Mehmed Atâullah gibi hekimlerin arasında yer alırlar. Tercüme eserlerin genellikle birebir tercüme olmadığı ve tercüme-telif birlikte ortaya konulmuş eserler olduğu unutulmamalıdır. Tıbb-ı Cedid adı ile de anılan bu dönem, Paracelsus'un etkisi ile damıtma benzeri yeni yöntemlerin bulunduğu ve madensel kimyasal ilaçların ağırlıkta olduğu bir tıp anlayışının geleneksel tıp anlayışı ile birleştirilerek öğrenilmesi ve öğretilmesidir.

Paracelsus'un tıbbı kattığı anlayışlardan biri de 4 elementin yanında kimyasal canlıların tuz, kükürt ve cıvadan oluşması ve bu üç maddenin dengesinin bozulması ile hastalıkların meydana gelmesidir. Ayrıca madenci olduğu için tedavide madensel ilaçları kullanmış ve zehir ve ilaç arasındaki farkın doz olduğunu belirtmiştir. Osmanlı döneminde tercümesi yapılan eserlerinde de benzer şekilde madensel ilaç kullanılsa da kullanılsa da ilaç terkinde kullanılan maddelerin dozları, daha önceki yüzyıllarda yazılmış eserlerin çoğunun aksine, sayısal olarak belirtilmiştir(1).

Bu dönemi takip eden gelişmeler modern tıbbın ortaya çıkmasının ve yerleşmesinin de temelini oluşturur. III. Selim'in emri ile ilk resmi sağlık kurumları kurulmuştur. Ve 19. yy'e gelindiğinde modern tıp eğitimi başlamıştır.

4.4. Kulak Anlatımı ve Hastalıkları

Klasik Osmanlı tıp metinlerinde kulak bahsi öncelikli olarak anatomi ve fizyolojinin anlatıldığı kısımlarda bahsedilir. Bu kısımlarda modern tıptan farklı teşrihler yapılmıştır. Dönemin teknolojisi diseksiyon imkanları düşünüldüğünde ise bu farklılar gayet doğaldır.

Anatomi ve fizyoloji barındırmayan ve pratik ilaç yapımı üzerine kurulan (Akrabadin gibi) metinlerde baş hastalıklarının içerisinde gözden sonra kulak hastalıkları sayılır ve bunlara uygulanan ilaçların isimleri ve tarifleri yer alır. Kulak, metinlerde kідem olarak gözden üstün sayılsa dahi görüntü olarak gözden aşağıda yer aldığı için, gözden sonra bahsedildiği düşünülmektedir. Kulak aklın kapısı olarak nitelendirilmiştir. Sağır olan kişinin insanca anlayışı, ilmi, edebi, şeriatı, talim terbiyeyi hakikati ve marifeti öğrenemeyeceği yazılmıştır. Ayrıca bu dönemde doğuştan olan sağırlığın dilsizliğe sebep olduğu da bilinmekteydi.

Müfredat eserlerinde ise bitkisel ve hayvansal ilaçların faydaları sıralanırken kulağa faydalı olan, kulağın sıhhatini korumak için gerekli olan ve muhtelif kulak hastalıklarında kullanılan ilaçlar ve terkiplerin tarifleri verilmiştir. İlaçlar; fitiller, yakılar, damlalar, macunlar, buharlar olarak sıralanabilir. Ayrıca manuel yöntemler ve basit cerrahi yöntemler de tedavide kullanılmıştır.

Daha kapsamlı tıp metinlerinde (el-Kanun gibi) ise kısıtlı anatomi ve fizyoloji bilgisinden sonra hastalıkların sebepleri, alametleri ve uygulanan tedavilere yer verilmiştir.

Tecrübi bilgi aktarımına dayalı eserlerde (Tercüme-i Razi gibi) ise vaka anlatımı şeklinde baştan ayağa hastalıklar, hekime başvuran kişilerin anamnezleri ile beraber verilir, hekimin tavsiyelerine ve uyguladığı spesifik tedavilere yer verilmiştir.

Metinlerde yer alan kulak hastalıkları gözle görülen ve görülmeyen hastalıklar sınıflandırmasında değerlendirilebilir. Bu değerlendirme kadim tıpta yapılagelen bir tasniftir. Örneğin kulak ağrısının ve çınlamasının somut bir karşılığı yoktur. Fakat kulağın darbe alması şişmesi, ezilmesi, kulak kirinin olması ve kulakta nesne olması gözle görülen hastalıklardandır.

İncelediğimiz tıp metinlerinde geçen kulak hastalıkları;

1. Kulak ağrısı
2. Kulak çınlaması
3. Kulakta ya da kulak arkasında şişlik
4. Kulak tıkanıklığı
5. Kulak kiri
6. Kulak kaşıntısı
7. Kulaktan kan ya da irin akması
8. Kulaktan kurt ya da nesne gelmesi
9. Sağırılık
10. Kulakta yara
11. Kulağa su kaçması

Olarak sıralanabilir. Ayrıca incelediğimiz bazı metinlerde kulağın sıhhatini korumak için yapılacak tedbirler ve spesifik bir hastalık olmaksızın kulağa uygulanan ve fayda

veren ilaçlardan da bahsedilmiştir. Biz de bu bilgileri kulağın sıhhatini korumak başlığı altında derledik. Bahsedilen tüm kulak hastalıkları, humoral patoloji esasına dayanır. Hastalıklar genellikle vücuttaki sıvıların (hılt) dengesinin bozulması sonucu oluşur. Metinlerdeki tedavi yöntemlerinde bozulan dengeyi düzeltmek için öncelikle fasd (kan aldırma/hacamat) ve/veya istifra, ishal gibi tenkiye etme yöntemlerine başvurulur. Daha sonrasında hastalığın tabiatının zıddı tabiata sahip tedavi uygulanır. Örneğin kulağın soğuk rüzgarlar sebebiyle ağrıdığı düşünülüyorsa, sıcak tabiatlı müfret (tek) ilaç ya da mürekkep (bileşik) ilaç terkipleri uygulanır. Sıcak veya soğuktan bedeni ve kulağı korumak gereklidir. Belirli perhizler yapılmalıdır. Kulak hastalıklarında kullanılan ilaçlar genellikle bitkisel ve/veya hayvansal ilaçlardır. Madensel ilaçlar nadiren kullanılır. Paracelsus etkisinin olduğu düşünülen Tıbb-ı Cedid dönemi eserlerinde bile kulak hastalıklarının tedavileri özelinde farklılaşma ve madensel ilaçlara meyil gözlenmemiştir. Bir sonraki bölümde bahsedilen kulak hastalıkları tek tek değerlendirilecek ve tedavi yöntemlerinden bahsedilecektir.

4.4.1. Kulağın anatomisi ve fizyolojisi

Kadim Osmanlı Tıp metinlerinde kulak hakkında yazılan anatomi ve fizyoloji bilgileri oldukça kısıtlıdır. Günümüz anatomi ve fizyoloji kitaplarına benzer olarak, baştan ayağa sırasıyla; kemikler, sinirler, damarlar, kaslar anlatılır.

Embriyoloji bilgileri olarak, metinlerden dili sadeleştirerek alıntılacak olursak, öncelikle Allah'ın anne karnında kulağı yaratışından bahsedilir. *“Rahim meleği gelir ve rahimde Allah'ın dilediği keyfiyette uzuvları resmeder. Dördüncü mertebe uzuvlardır. Her uzvun resmi kıldan ince damarlar, sinirler, ana rahminin karanlığında, başı bir tane darı gibi, kemikleri kaç parça ise, beyinde o başın kemiklerinin delikleri, her birinden sinir çıkar. Kiminde göz, kiminde kulak, kiminde burun, kiminde ağız, her birini bir türlü resmeder”*(3)

Görüldüğü üzere kulak anatomisi hakkında bilgiler kısıtlıdır ve açıklayıcı değildir. Günümüz bilgileri ile kıyas etmek gerekli görülmemiştir. Fakat fikri altyapıyı değerlendirecek olursak, günümüzde anatomi bilgisi arttıkça teşhis ve tedavide doğruluk payı artar düşüncesi benzeri bir düşüncenin yer bulmadığını söyleyebiliriz. Dönemin tıp anlayışına göre anatomi bilgisi cerrahlar için önemli olmakla beraber

hekimler için aynı önemi taşımamaktadır. Cerrahlık ve hekimlik uzun bir süre ayrı meslekler olarak icra edilmiştir.

“Allah kulağı seslere kalkan olması için yarattı ve ortasını delik yaptı. O delik beyne ulaşır. Bir sinir beyinden kulağa ulaşır. O sinirin boş yerinden duyma kabiliyeti gelir. Kulak deliğinin başındaki meme gibi olan yere gelir. Kulağın kalanına oradan yayılır. Delik cendere ağacı gibi yamuktur. İki tabaka olur. Dışarıdan gelen ses dış tabakaya gelir. Kaya yankısı gibi içerdeki tabakaya döner. İki tabaka olmasaydı sesler anlaşılmazdı, beyne sesler çok kuvvetli giderdi. O akis sebebiyle tekrar gibi olur. Kapısı açıktır. Göz gibi kapanmaz. Hangi yönden ses gelirse aklın onu işitmesi için daima açıktır. Eğer kapısı olsaydı, açıkken işitir, kapalıyken işitmezdi. Düşmandan bir vakit haberdar, bir vakit gafil olurdu. Düşmanın ne vakit geleceği belli değildir. Kapısı açık olduğu için Allah ateşin buharından, ateşten ince iki kulağa iki damar koydu. Kulakta kir eksik olmamasının sebebi kulağı korumak içindir. Böcek gelip içine girip hasta etmemesi içindir. Allah her ne gelirse içine alsın diye kulağın deliğini ona doğru yaratmıştır. O kalkan sinir aslındandır. Tiz sesleri çabuk duymak için yumuşak yaptı. Kulak gözden üstündür. Göz uyur, kulak uyumaz. İkincisi doğuştan kör kişi konuşur, doğuştan sağır konuşamaz. Üçüncüsü kulak ile beyin arasındaki uzaklık iki parmak yoktur.”(3)

“Kulak deliğine sukbe ya da şımah denilir. Dış kulağın faydası havayı toplamaktır. Bu sayede hava ile buluşan sesler kulağa ulaşır. Kulağın çok katmanlı olmasının sebebi onu tozdan ve hastalık yapan şeylerden korumak içindir. Kulak deliğinin içi geniş olup beyinden gelen sinirlerin beşinci çifti burada bulunmaktadır. Duyma kabiliyeti burada bulunur. Ulema duymanın görme gibi aziz ve şerefli olduğunu Kur'an-ı Kerim ayetlerinden delil göstererek açıklamışlardır. Birçok ayette duyma görme ile beraber zikrolunmuştur. İkinci olarak nübüvvette duymak şarttır. Üçüncü olarak duymanın neticesi akla ulaşır. Dördüncüsü duyma altı cihetten de olur. Beşincisi bir kişi sağır olursa konuşamaz, lal olur ve tüm ilimlerden mahrum olur. Diğer duyular ise böyle değildir. Bu gibi sebeplerle kulağın sıhhatini korumak gereklidir ve hastalık hasıl olduğunda tabibi hazıka başvurmak gereklidir”(4).

Metinden de anlaşılabileceği gibi kulak anatomisi anlatılırken aynı zamanda organın amacı hakkında sebeplendirme de yapılmıştır. Kulak kirinin kulağı koruyucu olduğu söylenmiştir. Ayrıca kulak beş duyu organı içerisinde olan gözden üstün tutulmuş ve duyma duyusunun kaybının görme duyusunun kaybından daha kötü olduğu söylenmiştir. Doğuştan sağır olan kişinin konuşamayacağının fark edilmiş olması ve kulak ve beyin arasındaki bağlantı hakkında bilgiler verilmiş olması dikkat çekicidir.

Kemikler;

“Sağda ve solda iki duvar olarak kulak kemikleri vardır. Onlara “hacrateyn/haceriyan” yan baş kemikleri derler. Sağlam oldukları için iki taş anlamına gelen bu isimle isimlendirilmişlerdir. Bu iki duvarın sınırları üst taraftan derzi (kemiklerin birleşme yeri) kısri (Parietal kemiğin alt kenarı ile temporal kemiğin üst kenarı arasındaki sutura,), alt taraftan lami (Parietal kemikler ile oksipital kemiğin üst kenarı arasındaki sutura; lambdoid dikiş, sutura lambdoidea) tarafından gelen, (Frontal ve parietal kemikler arasındaki sutura) koronal dikişte biter. Bunlarla kulak sınırlanmış olur.”(5)

Kulak deliğinin bulunduğu kemik hakkındaki bilgilerin oldukça detaylı olduğu görülmektedir. Anatomi terminolojisi açısından da İbn Sina’nın ortaya koyduğu bilim dilinin Osmanlı tıp yazmalarında da devam ettiği söylenebilir. Ayrıca pars petrosa olarak da bilinen kemiğin çok sağlam olduğu günümüzde de bilinen bir durumdur ve yine taş anlamına gelir. Arapça tıp literatürünün Latince tıp literatürünü de etkilediği söylenebilir.

“Beş duyudan dördü başta olur. İkincisi işitmektir. Derz-i sehmi: (Sağ ve sol parietal kemikler arasındaki sutura), yukarıdan aşağıya doğru iner, incecik deri gibidir. Bu deriye kışr denir. Çünkü bu kemik derzi kışriye erişir. Ondan bir derz hasıl olur ona derzi kışri (Parietal kemiğin alt kenarı ile temporal kemiğin üst kenarı arasındaki sutura), denir. Bu derz kulağın dibinden geçer. Derzi sehminunun altındadır. İbn Sina buna derzi kışri demiştir. Kulak delikleri bu kemikler içinde iki parça, tamamı bu parçalardan oluşmuştur. Bu sebepten ona el-uzmani el-Hacer, yan derler. Her biri derz-i kışrinin üzerinden derz-i laminin altına gelir. Derzi ikilnün kenarına ulaşır. İki parça da kulak deliği içinde üçgene benzerdir. Özellikle kulağın arkasındaki ve önündeki serttir, çünkü hareket eden sinirlerin kuvvetli olması gerekir”(6)

Mümin b. Mukbil'in kendisinin de ifade ettiği gibi İbn Sina'nın yazmaları eline ulaşmış ve onlardan yararlanmıştır. Terminolojinin aynı devam ettiğini görmekteyiz.

“Kafa kemikleri; tepenin iki yanından iki ek yeri vardır kulak üzerinden biri sağdan bir soldan olmak üzere aynı tarzda ek yeri bulunur...Başın 5 kemiği vardır. Dördü duvar gibidir. İkinci ve üçüncü duvardan sağ ve sol yandan iki parça olup içinden kulak meydana gelir. Gayet sağlamdır. Bu sebeple ona hacriyan/ hacrateyn denmiştir. (Temporal kemiğin parapyramis parçası) biri yukarı taraftan yalancı sutura, aşağıdan ense kemiği ile, önden koronal arkadan lamboid sutura ile sınırlanmıştır. Bu iki kemiğin şekli üçgene benzer(7).”

İtaki'nin eserinde de anatomi terimleri ve teşrih açısından kadim tıp yazmaları ile farklılık görmemekteyiz.

Sinirler;

“Sinirler güç yönünden kemiklerden hemen sonra gelirler. Beyaz renkli hassas cisimlerdir. Meniden oluşurlar, aslı ise beyindir. Yedi tanedir. İkincisi de iki çifttir. İki sinir de gözde olduğu gibi kesişmeden kulak çukuruna uzanır”(8)

“Beyinden iki ayrı sinir, baş kemiklerinin iki yanından küçük deliklerden yana çıkar ve iki kulağa iner. İkisinin içi boştur. İki kulağın derisinin içine döşenmiştir. Bu sayede ses geldiğinde bu iki sinirle duyulur, bilinir. Kaçan bu iki sinirin içi bir sebeple nesne dolsa, sağır olur. Biraz nesne dolarsa da ağır işittir.”(3)

“Boyun sinirlerinden ikinci fıkra ile birinci fıkra arasında ikinci çift vardır. Bu özellikle dokunmayı hissetmeyi sağlar. Bu sinir kulakların dış tabakasında da dağılmıştır”(5)

“Şakak sinirin kaynağı olan delik temporal kemikte bulunur yani kulak deliğinin de bulunduğu kemikte bulunur. Gayet sağlam bir kemiktir. Onda olan şakak sinirlerinin delikleri olsa, temporal kemiği kesme, gevşeme eklem incinmesinden kaynaklı kemik ağrısı vaki olmaz”(5)

“Beşinci çift sinir ikilidir. Birine işitme siniri denir. Bu sinir ileriden başlar, iki kulağın deliğine girer ve içine dökünir. Birisi geriden başlar ve üçüncü çiftle birleşir ve çeneye doğru iner.”(9)

“Her doğuran hayvanın kulağı dışarıdadır görölür fakat yumurtlayanlar böyle değildir. Balık bu kaidenin dışındadır. Kulak kıkırdaktan, sinirden ve etten meydana gelmiştir. Yelken şeklinde bir sedeftir. Havanın hareketi burada toplanır, çınlar. Kemik boşluğunun içinde kurulmuş olan kulak deliği, kulak yolu eğridir. Bu sayede sıcak ve soğuk rüzgarların geldiğinde sıcaklığı ve soğukluğu kırılır. Kulak deliğinin önünde ağaç bir kemik vardır. Delik onun içine açılmıştır. Hava bu kemik içinde durur. İşitme hissinin sinirleri bu kemik üzerine yerleşmiştir. Bu sinir 5. Kafa çiftinden gelir. Kulağın kısımları ve şekli sinirin hizmetini yapabilmesi içindir”(7).

Galen tıbbından günümüze aktarılan bilgilerin devamlılığını görmekteyiz. Kulak anatomisi hakkındaki bilgilere günümüz anatomi bilgileri ışığında baktığımızda doğrular ve yanlışlar bulunmakta olduğunu görebiliriz. Örneğin günümüzde 5. Çift trigeminal sinir olarak adlandırılır ve işitme siniri 8. Çifttir. Fakat bu mukayese tezin amacı dışına çıktığı için detaylandırılmamıştır.

Damarlar;

“Şiryâneyni”s-sübâteyni: (Arteria carotis interna ile arteria carotis externa), arka kısmı kulakların ön tarafını takip eder. Şakakların adalelerine gider”(5).

Şekil 2. İki kulak arkasındaki iki şıryanın (occipital arteies) kesilmesi (10)

Vidâc-ı zâhir: (Dış jugular ven) İki kısımdır. İkinci kısmı baştan geçerek ayrılır. Kulaklarda da ayrılır(5).

Kaslar;

“...Dördüncü kası lifinin kaynağı boyun omurlarından olan, omurun yukarısındaki çıkıntıdır (processus spinosi), çıktığı yerden hareket edip kulakların hizasında sınırı yapışır. Sınırı hareketi salar. Dudak dahi bu harekete tabidir. Bazen o lif çok yakın olur ve kulağa bitişik olur ve kulağı dahi hareket ettirir”(5).

Kaslar ve damarlar hakkındaki bilgilerin kemiklere nazaran daha az olduğu söylenebilir. Bu durum da dönemin teşrih imkanlarının azlığı ile açıklanabilir görülmektedir. Her hekimin ya da cerrahın teşrih sanatını icra edememesi, metinlerde geçen bilgilerin, önceki kitaplardan alıntı olabileceğini akla getirmektedir.

Kulağın oluştuğu maddeler;

“Kulak hem etten hem kemikten oluşmuştur. Kulağın faydası sesi kabul etmesi, birleştirmesi ve duyma kabiliyetine erdirmesidir”(9).

“İnsanın beyni erkan cevherlerden yaratılmıştır. Kulak burun ödden ve deri safradan olmuştur”(11).

“Kemiksel ve sinirsel yapılar kıkırdak olarak adlandırılır, göz kapağı ve kulak bunlardandır”(8).

“Kulak etten ve kemikten oluşmuştur. Güzel sesleri duymak ve işitmek için yaratılmıştır”(12).

“İnsanın şerefli uzuvlarından ve ilahi ihsanlardan biri de kulaktır. Mutlak yaratıcı olan Cenab-ı hak onu duymak için alet yapmıştır. Nice sinirler, toplardamarlar, atardamar, etten oluşmuştur. Ama en çok kıkırdaktan oluşmuştur”(4).

Hekim Abdülvehhâb ve Ahmedî dışında kulağın hangi maddeden oluştuğu konusunda bir konsensüse varılmamış görülmektedir.

4.4.2.Kulağın sıhhatini korumak

Osmanlı tıbbında hastalıklara tedavi bulmak kadar, hastalıklardan korunmaya çalışmak da önemlidir. Sıhhati koruma ile ilgili bilgiler münferit hıfzıssıhha eserlerinde ya da tıp yazmalarında tedaviden önce yer alan bölümlerde bahsedilir. Osmanlı tıbbında olması gereken yaşam standartları da detaylı olarak yazılmıştır. Yüksek seslerden, davul ve top seslerinin yakınında bulunmaktan sakınmak, güzel ezgiler dinlemek de kulağın sıhhatini koruma tedbirlerindendir. Ney tambur yazmalarda geçen hoş sesli müzik aletleridir, hoş nağmeler dinlemek de kulağın riyazetindendir(13,14). Bu bilgilere dayanarak kadim dönemde müzik terapinin temellerinden bahsedilebilir.

Sıhhat ile mutedil olmak arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Bu ilişkiden dolayı çok sıcak ve soğuk yemekler, havalar, rüzgarlar, sulardan sakınılması, hafif yiyecekler yenmesi tavsiye edilmiştir. Mide dolu iken uyumamak da bu tedbirlerdendir. Hamamda mutedil su kullanılarak kulağı terletmek ve kulak kirini her hafta birkaç kez temizlemek kulak sağlığını koruma tedbirlerindendir. Fakat kulak kirden tamamen arındırılmaz ve belirli miktar kir olması, kulak yumuşağının kuru olması istenir(15). Kulağın küçük olması da istenilen özelliklerdendir(16). Vesim Abbas Yûhannâ (Yahyâ) b. Mâseveyh'in (ö. 243/857) gece uyurken kulağı pamukla tıkamayla tavsiye ettiğini söylemiştir(4). Bu bilgiler ışığında kulakta nesne ve kurt olmasının kulak kiri

ve pamukla engellenmeye çalışıldığı söylenebilir. Çok olmamak kaydıyla istifra etmek, kan aldirmek, dimağı tenkiye edici ayaricler ve hapları senede bir defa kullanmak da genel sağlığı ve kulak sağlığını korumak için tavsiye edilir(14). Ayrıca ilaç terkipleri de kullanılmıştır. Bu terkipler kulak sağlıklı iken ya da hastalıktan iyileştikten sonra da kullanılabilir. Fakat damlaların veya haricen uygulanan tedavilerin soğuk değil ılık olarak kullanılması gerektiği söylenilmiştir(4).

Kulağın sıhhatini korumak için olan ilaçlar;

1. Haftada bir damla ılık gül yağı damlatmak (3)
2. Haftada bir iki kere acıbadem yağı damlatmak (4)
3. Gül (17)
4. Safran (17)
5. Sümbül (17)
6. İt burnu yaprağı kulak ve damar üzerine vurmak(18)
7. Günlük, şarap ile karıştırılarak damlatmak (19)
8. Yer kurtları öğütülüp, ördek yağı ile kaynatılıp, Süzülerek oluşturulan damla (19).
9. Yağlı yünden elde edilen iç yağı, kaz yağıyla karıştırılarak oluşturulan damla (19).
10. Hardal öğütülüp kullanılması(19).
11. Sıfat-ı deva; Karışımı beyaz hardal dövülür, kuru incir alıp içinden tohumu çıkarılır ve dövülür. Dövülmüş hardal ile yoğurularak fitil hazırlanır(20).
12. Sıfat-ı deva; Ebu cehil karpuzunun içi 3 dirhem, ermeni boraksı 1 dirhem, kunduz hayası ve pelin otu öz suyu 1.5 dirhem, sütleğen ve Saussurea costus hepsinden birer dirhem, sığır ödü dökülür ve yoğurulur. Şiyaf yapılır. İhtiyaç vaktinde acıbadem yağı ile karıştırılarak kullanılır(20).
13. Zakkum yağı (21)

14. Sarı gelincik (*Glaucium corniculatum*) şafının sirke içinde ezilmesiyle oluşturulan damla (22)
15. Sıfat-ı kutur(damla); tezek yuvalayan kara böcek dövülür, sıcakken kullanılır(23).
16. Sıfat-ı kutur; kara çöpleme, dövülür, yumuşakken sirke ile kaynatılır. Sirke alınıp sıcakken kullanılır(23).
17. Sıfat-ı kutur; Çaylak türünden bir alıcı kuş yağı alınır, eritilir, ılıkken kullanılır(23).
18. Güllab ve sirke içinde badem yağı kaynatılarak oluşturulan damla (12)
19. Acıbadem yağı balla karıştırılarak hazırlanan fitil(17)
20. Ceviz yağı ve bal ile yapılan fitil(17)
21. Ayaric-i calinus: tarçın, hint sümbülü fakkah-ı ezhar adı ile anılan tomurcuk, kedi otu, burçak, pelesenk ağacından yapılan hap, menekşe, pelin otu, gelin saçı, katran köpüğü, kırmızı gül, beyaz türbit otu, ebucehil karpuzunun içi, sakız, ikişer dirhem, sabır 32 dirhem, bal iki yüz otuz beş dirhem, macun yapılarak kullanılır(24).
22. Musco arboreo, pelit yosunu 5 duyuyu güçlendirir(25).
23. Kışt yağı(8)
24. Turp yağı(8)
25. Kıtte yağı(8)
26. Şiyaf-ı mamisa sivilce ve yara oluşmaması için her hafta kulağa damlatılır(4).
27. Zambak yağı(4)
28. Nesrin yağı (4)

Metinlerde geçen kulak hıfzıssıhhası tedbirleri incelendiğinde kullanılan maddeler açısından kadim tıpta, klasik Osmanlı tıbbında ya da Tıbb-ı Cedid döneminde ortak müfret ya da mürekkep ilaç terkipleri bulunmamaktadır. Tedavi metotlarında ise

madensel ilaçlara ağırlık verme ya da damıtma kullanma gibi bir farklılaşma da gözlemlenmemiştir. Dolayısı ile hıfzıssıhha tedbirlerinin mukayeseli incelemesi sonucunda tekrar eden müfret ya da mürekkep ilaç olmamakla beraber yöntemde de değişiklik yoktur.

4.4.3. Kulak ağrısı

İncelediğimiz metinlerde kulak ağrısı gözle görülemeyen bir hastalık olarak münferit olarak ya da gözle görülen ya da görülmeyen hastalıkların içerisinde semptom olarak bahsedilmiştir. Tek başına bir hastalık olarak kulak ağrısının sebepleri ise; mizacın bozulması, sıcak ya da soğuk hava ve rüzgâr, çok sıcak ya da çok soğuk sularda yıkanmak, kış aylarında uzun yolculuklar yapmak, başta oluşan doluluk, sivilce, şiş, darbe, düşme, kopma olarak sayılmıştır. Başka bir tasnife göre beraber seyrettiği hastalıklar olarak ayrılmış, şişlikler (evram, verem), besre (sivilce), kopma, yaralanma, darbe, su kaçması, çınlama, deri kaşınması, kurt girmesidir(1,2). Kulak ağrısının alametlerinin sağırılık alametleri ile aynı olduğundan bahsedilir.

Kulak ağrısının alametleri Abbas Vesim'in eserinde detaylı olarak bahsedilmiştir. Bunlar;

- Sadece sıcak sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa başta ve kulakta ağırlık ve uzama hissedilir ve şiş hissedilmez. İltihabi bir ağrı olmaktadır.
- Sadece soğuk sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa soğuk şeylerden zarar görüp sıcak şeylerden fayda görür.
- Sadece kan sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa alameti kanın çok olması, yüzün kızılığının çokluğu, hararet, başta ağırlık, baş ağrısı, göz yaşısıdır.
- Sadece safra sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa alameti çimdik gibi ağrı, şiddetli iltihap, cildin sarı renkli olması, başta şiddetli hararet, sıcak havalar ve soğuk yiyeceklerden fayda görmektir.
- Balgam sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa alameti başta ağırlık, yüzde kızılık ve iltihap olması, burun deliklerinde rutubet, tükürük çokluğudur. Sıcak ilaçlarla sakinleşmektedir.

- Sadece sevda sebebiyle olan mizaç bozukluğundan olmuşsa alameti balgami bozukluğun alametleri gibidir. Fakat bunda başta ağırlık olmaz ve burun delikleri kurudur.
- Eğer şiş ve sivilceden dolayı ağrı olursa alameti yüzde kızılık ve alevin çokluğu ve ağrının şiddetli olması ve ıstırap, huzursuzluk ve üzüntüdür. Başta ağırlık, alın ve göz yaşı ile burun deliklerinde irin ve rutubet akması ve humma olmasıdır.
- Kulak deliğinde ya da kulakta gevşek şiş olursa alameti iki şakakta çarpıntı, baş ağrısı ve şiddetli ağrı olmaksızın başta ağırlıktır.
- Şişlik kulağın dışında olursa ağrısı hafif olur. Ama eğer gaiş (içeri nüfuz edici) şiş olur ve duyma sinirine sirayet ederse ilacı zordur. Eğer gaiş sıcak şiş başa yakın olursa şiddetli ağrı olur.
- Şiş sıcak olursa alameti şiddetli ağrı ve şakakta çarpıntı ve başta ağırlık, iltihap ve yüzde ve gözde kızılıktır.
- Ağır rüzgârdan olursa başta ağırlık olmaz. Şiddetli ağrı ve çınlama ve duymada ağırlık olur. Fakat bu devamlı değil aralıklıdır. Yani bazen olmayıp sonra geri döner.
- Eğer bu rüzgâr sıcak olursa vurucu ağrı, gözde kızılık, başta iltihap, küçük dilde kuruluk olur.
- Eğer rüzgâr mideden gelirse dudakta yanma, şiddetli ateş, gözde yaş olur ve soğuk su içmekle rahatlar. Ama eğer mideden yükselen rüzgâr soğuk olursa kulak deliğinde sakin olup, bulantı ve doluluk ile ağızda rutubet ve baş ağrısı olur. Ve kulağa sıcak su konulmasıyla rahatlar.

Kulak ağrısını gideren ilaçları sınıflandırırsak; müfret bitkisel ilaçlar, müfret hayvansal ilaçlar, müfret madensel ilaçlar, mürekkep ilaçlar olarak bölümlere ayırabiliriz. Mürekkep ilaçlar ise damlalar, yakılar, fitiller, buharlar, tütsüler, tiryakalar, macunlar olarak sıralanabilir. Farklı yüzyıllarda yazılmış metinlerde aynı ilaçlardan bahsedilmesi kadim tıbbın tevarüs geleneğiyle devam ettiğinin bir göstergesidir. Tıpatıp aynı olmamaları ise her devrin özgün ilaçlara sahip olduğunu ve ulaşılabilir bitkisel, hayvansal ve madensel maddelere göre çeşitlilik arz ettiğinin göstergesidir. Kulak ağrısının tedavisinde ise sebeplerine göre farklı tedaviler uygulandığını görülmektedir. İlaçların özelliklerine bakılacak olursa zıt niteliklerin

tedavide kullanıldığı görülür. Sıcak nitelikli hastalıklarda soğuk, soğuk nitelikli hastalıklarda sıcak nitelikli ilaçlar kullanılmıştır.

Kulak ağrısına fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Acıbadem yağı(12,28)

Ben ağacı yağı (kara boy otu hyocyamus), (fitillerin terkinde yumuşatıcı olarak kullanılır.) (19,26)

Çöğündür (Beta vulgaris)(28)

Deniz suyu (29)

Domuz rezenesi(19)

Eşek hıyarı yapraklarının öz suyu(19)

Fındık yağı(28)

Gül yağı (12,26)

Hardal (30)

Hint yağı(19)

İt üzümü (Solanum nigrum)(28)

Kabak özsuyu (31)

Kenevir tohumu yağı (28) kenevir sütü(18)

Kiriş otu meyvesinin suyu (yeşilken) (19)

Koç boynuzu otu (26)

Mazı(28)

Papatya yağı (26,29)

Sıçan kulağı suyu (30)

Sinir otu(19)

Su biberi özsuyu (25)

Tatlı badem yağı (18)

Tatlı defne yağı(19)

Turp yağı(28)

Yoğurt otu (galium aparine L.) (19)

Kulak ağrısına fayda veren müfret hayvansal ilaçlar;

Akrep zeytinyağında kaynatılarak hazırlanan damla(31)

Anne sütü(32)

Buzağı idrarı(29)

Domuz safrası (19)

Hamam böceği (19,30)

Kartal ödü (12)

Keçi böbreği suyu (33)

Keçi idrarı

Ördek iç yağı (30)

Tavuk iç yağı (30)

Tilki yağı (19,30,31)

Kulak ağrısına fayda veren müfret madensel ilaçlar

Çinko (28)

Kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar

Tiryaklar

Tiryak-ı berşa'îşe¹(23)

¹ Afyon (Papaver somniferum), Ak fülül (Piper longum), Nezle Otu (Anacyclus pyrethrum), banotu (Hyoscyamus niger), Centiyane (Gentiana lutea), Tarçın (Cinnamomum,), Uzun Biber (Piper longum), Mekke Pelesengi (Commiphora opobalsamum), Ferbiyun (Euphorbia, Sütleğenotu), Karabiber (Piper nigrum), Kurtum (Carthamus tinctorius, Aspür, Yalancı Safran), Defne (Laurus

Yakılar

Çiriş otu yakısı(19)

Gül kurusu şarapla pişirilerek yapılan yakı(30)

Damlalar

Boğanın idrarı (domuz idrarı da aynı şekilde) sarı sakızla karıştırılarak oluşturulan damla(19)

Deniz kirpisi öz suyu doğal kükürt ve soda ile yapılan damla (19)

Fesleğen/reyhan(merzengûşu), dil safranını gül yağı içinde kaynatılır. Az miktarda sirke ile karıştırılır. 3 damla kulağa damlatılır(3)

Gül yağı ile yapışkan otu (*Parietaria officinalis*) özsuğu , mürr, şincar (alkanat: *littospermum officinale*) hazırlanan karışım(26)

Keçi idrarı ve Hint sümbülü ile yapılan damla (19)

Mısır fasulyesinin yeşil kısmı gül merhemi içine ufalanarak hazırlanan damla (19)

Nane suyu balla ya da su ile karıştırılarak hazırlanan damla (18)

Örümcek gül reçeli ile kaynatılıp oluşturulan damla(19)

Pazı suyu balla karıştırılarak hazırlanan damla(31)

Pırasa suyu günlük ve sirkeyle ya süt veya gül merhemi ile hazırlanan damla (19)

Sıfat-ı deva; Beyaz çöpleme otu 4 dirhem, mürr, günlük, safran, afyon, hepsinden dörder dirhem, 3 dirhem kunduz hayası, Kırmızı renkli madeni bir tuz 5 dirhem, 2 dirhem biber, acı badem özü 2 dirhem, koruk aşısı ve yemen şapı dörder dirhem. Dökülür, dövülür, elenir. 5 dirhem nar, 6 dirhem suda pişirilir. Kaynayınca karışım onunla yumuşak oluncaya kadar yoğurulur. İhtiyaç vaktinde Nerdin (*Nardus stricta*) yağı ile karıştırılıp kulağa damlatılır.

nobilis), Karanfil (*Eugenia caryophyllata*), Mürr (*Commiphora myrrha*), Sümbül (*Hyacinthus orientalis*), Porsuk Ağacı (*Taxus baccata*), Cedvar (*Curcuma zedoaria*) gibi ilaçlardan oluşur(71).

Sıfat-ı kevkeb (Mürr, kunduz hayası, sümbül, Saliha (yalan tarçını, borucuk kökü), Limni adasından getirilen nemli çamur/kil, adam otu/at elması (Mandragora autumnalis) köküğünün kabuğu, dörder dirhem, afyon, safran, Kıst otu mürr, dalak, 5'er dirhem, beyaz haşhaş tohumu 7 dirhem, Yabani havuç tohumu, anason, horoz gözü (Sesbania aculeata), Bengilik otu/kırmızı tatula tohumu (Semen datura fastuosa), Kara günlük ağacı suyu (Liuidambar orientalis), kereviz tohumu sekizer dirhem. Kara günlük suyu ve afyon şarabı reyhani karıştırılır. Kalan otlar ezilir, onunla yoğurulur, hap haline getirilir (yarım dirhemlik). Gölgede kurutulur, altı ay sonra kullanılır.) mercanköşk suyu ile hazırlanan damla

Su kabağının kabuğunun suyu gül merhemi ile ya da tek başına hazırlanan damla (19)

Teşbih böceği/tahta bitleri ufalanıp gül reçeli ile nar kabuğu içinde ıslatılarak yapılan damla(19)

Tuz ve sirke karıştırılarak yapılan damla(30)

Yapışkan otu gül merhemiyle yapılan damla (19)

Yer solucanı, ördek yağı ile pişirilerek hazırlanan damla (18)

Yeşil nanenin ballı sirke ile karışımı(19)

Yılan yastığı meyvesinin suyu zeytinyağı ile hazırlanan damla (19)

Yılanın soyup çıkardığı eski derisinin şarapla pişirilmesiyle yapılan damla(30)

Yılanın soyup çıkardığı eski derisinin zeytinyağı ile pişirilmesiyle yapılan damla (31)

Yonca (melilotus sp. Adans) öz suyu çiğ olarak üzüm şurubu ile karıştırılarak hazırlanan damla(19)

Fitiller/şiyaf

Sıfat-ı deva; Afyon, kunduz hayası ikisinden 2 dirhem, dövülür, 10 dirhem pekmez ile kaynatılır.

Şiyaf-ı Ebyaz(32)

Yasemin yağıyla yapılan fitil (18)

Buhar

Küçük çömleğe yağsız yufkadan patlıcan (bazirgan) yemeği pişirilir. Sıcakken buharı kulağa tutulur(18)

Pelin otunun lapasının buharı (19,26)

Sirke buharı (27)

Merhem

Haşhaş, badem, safran, sarı sakız merhemi ile karıştırılarak(19)

Tatlı narın çekirdeği bal ile

Perhiz;

Ekşi nar yemeği(32)

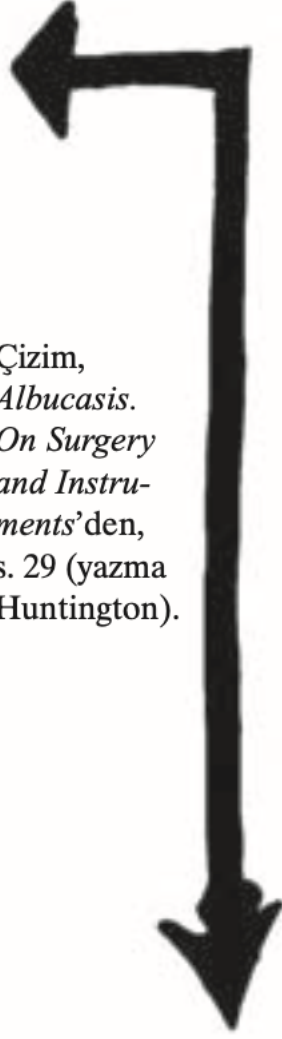
Tafşil (et, pazı, kabuğu çıkarılmış mercimek ve sirkeden yapılan bir tür yemek)(32)

Cerrahi yöntemler;

Koter ile dağlama (34)

Çizim,
Albucasis.
On Surgery
and Instru-
*ments'*den,
s. 29 (yazma
Huntington).

Şekil 3. Koter (34)

Sıcak ve hararet ve rutubet sebebiyle olan kulak ağrısı;

Sıcak sebebiyle olan kulak ağrısının alameti soğuk şeylerin istenmesi ve sıcak olduğunda ya da sıcak şeyler kulağa tutulduğunda ağrının artması olarak geçer(35). Görüldüğü üzere gayet basit bir teşhis yöntemi kullanılmıştır. Kulağın kırmızı olması, başın ağrması ve el ayasının sıcak olması, şakak damarlarının şişmesi de sıcaklık sebebiyle olan ağrının alametidir. Hastaların çok secdeye gitmesi sonucunda ağrıların artacağı söylenir. Bu oldukça ilginç bir bilgidir. O dönem kan basıncının ve kan basıncının hastalıkları etkilediğinin bilindiğinin göstergesi olabilir.

Genellikle ilaç vermeden önce kifal adı verilen kolda bulunan büyük damardan ya da baş damarından kan alınır. Metinlerde sıcak sebebiyle olan ağrı için özellikle soğuk tabiatlı ilaçların kullanıldığı görülmektedir. Vücut tenkiye edildikten sonra rahatlatıcı, ferahlatıcı, yumuşatıcı, uyuşturucu nitelikte ilaçlar, Mutfiyat-ı marufe (Ateşli iltihap ağrısını teskin eden ilaçlar) olarak da anılan ilaçlarla tedaviye destek verildiği gözlemlenmiştir. Sıcak sebebiyle olan kulak ağrılarına ateşli hastalıklara eşlik eden ya da sonrasında ortaya çıkan kulak ağrıları örnek verilebilir. Bütüncül tedavi yöntemleri tercih edildiği için az yemek tavsiye edilir ve şarap perhizi verilir. Kokularla tedavi olarak bilinen aromaterapinin de kullanıldığı söylenebilir. Örneğin metnin sadeleştirilmiş haliyle “sıcak sebebiyle olan kulak ağrısında gül yağı ve yumurta akı kullanılır. Eğer ağrı şiddetli ise kafur da eklenir. Bazen kafur ile menekşe yağı kokusu sebebiyle ağrıyı dindirmede gül yağından daha etkili olur.” İbn Sina eserinde kafur ve menekşe yağının kokuları sebebiyle gül yağından daha etkili ağrı kesici olduklarını düşünmektedir bu da kokuların tedavi edici özelliğinin fark edildiğini gösterir(27). İlaç olarak soğuk nitelikli ilaçlar, süt ürünlerinden ve soğuk bitki özsularından oluşan ilaçlar tercih edilir.

Sıcak sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Ban ağacı (Moringa) tohumu(18)

Benc tohumu (beyaz) özsuyu

Eski şarap(36) rutubet için faydalıdır.

Fesleğen özsuyu (31)

Gül yağı (3,32, 25,16,21,20) /gülbe yağı

İt üzümü özsuyu (4)

Kabak suyu(17,18,27) (Hacı paşa Galen'den naklettiğini bildirmiştir.)

Kabak yağı (18,35) kabak çekirdeği yağı (27)

Kafur (27)

Kenevir yağı, kenevir öz suyu(27,31)

Kuş iğdesi yağı (4)

Laden otu muhtelif kulağa(31)

Leblebi suyu (27)

Marul öz suyu(17,35)

Mekke belesen ağacı(31)

Menekşe yağı (4,17,18,27,35)

Mercanköşk yağı(37)

Nilüfer yağı (18,27)

Oğul otu öz suyu(31)

Sedef otu yağı (37)

Sıçankulağı (Myosotis) suyu(31)

Söğüt yaprağı özsu(17)

Su kabağı yağı (17)

Turp kabuğunun suyu(17)

Sıcak sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret hayvansal ilaçlar;

Anne sütü(3,17,18,35)

Sığır yağı(17)

Süt (27)

Yumurta akı (4,27)

Sıcak sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar;

Damlalar;

5 dirhem kaz yağı, iki dirhem safran, yarım dirhem afyon karıştırılmasıyla oluşturulan damla(17)

Ak günlük ve ladenden oluşan damla (31)

Anne sütü (kız çocuğu annesinin sütü) marul suyu ile beraber hazırlanan damla(35)

Anne sütü ve Marsama(civanperçemi) yaprağının suyunun karıştırılmasıyla oluşturulan damla (36)

Anne sütünün menekşe yağı ile karıştırılmasıyla oluşturulan ılıkken kullanılan damla(36)

Aslan iç yağı damlası yapılışı; aslan yağı 100 dirhem, yanmış aslan kemiği 150 dirhem, şarap/ şerbet özü 90 dirhem, 24 saat bekletildikten sonra imbik ya da kese kağıdı ile kullanılır(24)

Bakır sülfat (soğuk ve kurudur) Eğer yumurta sarısı ile karıştırılıp hazırlanan damla (kurt için de kullanılır) (18)

Bal mumu damlasının yapılışı; balmumu 200 dirhem, ter özü 48 dirhem. İki katre kullanılır(24)

Bir dang afyon, gül yağı ile ezilerek oluşturulan damla (9,17,22,37,38)

Ezilmiş afyon, sirke ve gl yağından oluşan damla(3)

Gül yağı ve sirkeden oluşturulan damla(22,38) (anne sütü de eklenebilir) Otuz dirhem sirke ve on dirhem gül yağı birlikte, sirke gidip gül yağı kalana kadar kaynatılır(36). Diğer bir tarifte gl yağının 3 katı üzüm sirkesi içinde pişirilerek oluşturulmuştur(27).

İnsan kılı yakılıp gl yağıyla karıştırılmasıyla oluşturulan damla(17)

Çocuklarda rutubetten olan ağrı için teke diken i zahter, Enderun tuzu, acı mercimek, Ebu cehil karpuzu tohumu ve Kara ardıtan (Juniperus communis, Juniperus sabina) biri yağ içinde kaynatılarak oluşturulan damla(5)

Damla tarifi; 10 dirhem gül yağı, 5 dirhem tatlı badem yağı, 30 dirhem sirke, kısık ateşte pişirilir. Sirke gidip yağ kalınca kullanılır(23).

Karanfil yağı damlası yapılışı; karanfil yağı 100 dirhem, maden tuzu 8 dirhem, anason türü bir bitkinin öz suyu 600 dirhem, 5 gün atın karnında ta'fin (eti azdırıp kokutmak) olunur. Sonra imbik ile damlatılır. Kırmızı yağ çıkar.  katre kullanılır(24)

Laden inumaliya şarabı ve gl yağıyla oluşturulan damla (31)

Laden ve gl suyundan oluşan damla(17)

Rutubet sebebiyle olan ağrıda şîrhişt (yeşil renkli kudret helvası) zeytinyağı içinde veya acıbadem yağı içinde kaynatılır ve bu yağdan damla oluşturulur(36).

Solucan ya da yılanın gül yağında kaynatılmasıyla oluşturulan damla (27)

Haplar;

Habb-1 arabi Yapılışı; sabır 30 dirhem, Semiz kabak kökünün karışımı olan bir terkip 5, sakız, mahmude 10, ıslak gül 8 dirhem, kunduz hayası 3 dirhem, safran 1 dirhem, rezene suyu ile hap yapılır(24).

Ebucehil karpuzunun iç kısmından bir dirhem, bure üç dirhem, kunduz taşığı ve zeravend-i müdahrac (Dişi zeravent Aristolochia rotunda) ve pelin otu (Artemisia absinthium) özsuğu her birinden yarımşar dirhem, sütleğen (Euphorbia resinifera) ve Kıst otu (Costus speciosus ya da öd ağacı kökü) bir dang, sığır ödü yoğuracak kadar. Malzemeler dövölüp elenir. Sığır ödüyle yoğurulur. Küçük haplar yapılır (36)

Tılsımlı ilaçlar;

Tilkinin sağ dişi ağrıyan sağ kulağa, sol dişi ağrıyan sol kulağa takılırsa ağrısını giderir(17)

Fitiller;

Misk fitili(31)

Revgan-ı sezab (sedef otu yağı): mercanköşk yağının benzeridir. Bir batman sedef otu yaprağı dövölür, merhem gibi yapılır. Güneşte ulamak? istenirse dövölmüş sedef otu yaprağı, ya da mercanköşk yaprağının buçuk batmanına bir batman zeytin yağı ya da susam yağı katılır. Tekrar güneşe koyulur. 40 gün sonra kullanılır. Eğer kaynatmak isterlerse bir batman sedef otu yaprağı ya da mercanköşk yaprağı dövölür. Merhem gibi olunca kazana koyup, üzerine 4 batman su eklenir, kaynatılır. Bir batman su kalınca ovulur. Bezde süzölür. Şaf yapılır. Suyu alınır. Ocağa konulur. Bir batman zeytin yağı ya da susam yağı katılır. Su gidip yağ kalana kadar kaynatılır. Tekrar Fitil yapılır(37).

Kulak ağrısına faydalı terkip; beyaz biber bir dirhem, kunduz hayası bir dirhem, afyon yarım dirhem. Önce biber dövölür, elenir, sonra kunduz hayası ile afyon dövölür,

elenir. Biberle karıştırılır. Edviyeden biraz alınıp 3-4 damla kız çocuğu annesinin sütü ile beraber sıcakken kulağa damlatılır. Sonra yarım okka darı ve yarım okka tuz kavrulur. Sıcak sıcak beze konur. Kulağa tutulur(37)

Beyad-ı beyd şiyafı (27)

Sarı helile 12 dirhem, 1,5 okka su ile yarım okka kalıncaya kadar kaynatılır. Hap yapılır. Ondan bir dirhem sarısabır, bir dang sakamonya, ayva şerbeti ile hap yapılır. Piştikten iki saat sonra hap yedirilir. Pişmiş olan içirilir. Fakat bu ilaç kullanılmadan önce tenkiye yapılması gereklidir(22).

Perhiz

Gıdası arpa suyu ve piliç eti ile sıcak gıdalardan perhiz yapmaktır(39).

Ayarıcı-ı Barit(36) Yapılışı: kuru menekşe (*Viola tricolor*), sarı helile (*Terminalia citrina*), türbit otu (*Convolvulus turpethum*) hepsinden 12 dirhem, ayarıcı-i faykara 10 dirhem, kızıl gül ve yaban marulu tohumu (*Cichorium endivia*) hepsinden 5 dirhem, kesira/Kitre (Geven dikeninden elde edilen zamk) Gummi tragacanthae, Mahmude otu, yer pelidi *Convolvulus scammonia*, 3,3 dirhem. Kullanımı 3 dirhemdir. Terengubin (Kudret helvası), dişbudağı, Basra balı *Manna siciliana* (*Fraxinus ornus*) suyu ile içilir.

Soğuk sebebiyle olan kulak ağrısı;

Sıcak sebebiyle olan ağrı gibi soğuk sebebiyle olan ağrı da sıcak ilaçların istenmesi ve soğukta ağrının artması ile teşhis edilir. Soğuk sebebiyle olan ağrıda sıcak tabiatlı ilaçlar kullanılır. Hatta Tıbb-ı Cedid metinlerinde ateşin bile kullanıldığı görülmüştür. Tedaviden önce bütüncül uygulamalar bu kısımda da vardır. Eğer mizaç bozukluğu soğuk maddeden olursa önce hılt pişirilip sonra istifra ettirilir. Müshillerle tenkiye edildikten sonra kan alma ile tenkiye edilir. Dimağ gargara ve enfiyelerle (burun ilaçları) tenkiye edilir. Dahili ve harici yakıcı ve kurutucu ilaçlar kullanılır.

Soğuk sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Abin ardıcı yağı(4)

Bal (17)

Deve dikenî özü (4)

Durak otu (*Peucedanum graveolens*) yağı(27)

Erik çekirdeğı yağı (4)

Eşek turp öz suyu (17)

Günlük (39)

Haşhaş yağı (17)

Hardal yağı (4) her gün damlatılması tavsiye edilmiştir.

Hint yağı bitkisi(27)

İres yağı (4)

Karanfil yağı (4)

Katran (18)

Kene otu (*Ricinus communis*) (27)

Kenevir tohumu (4)

Kunduz hayası yağı (4)

Kült/kuş darısı, dana çadırı(31)

Mercanköşk yağı (4)

Nardin yağı (4)

Papatya yağı(27)

Pelesenk ağacı (*Commiphora opobalsamum*) yağı(27)

Pelin otu özsuğu (4)

Rezene yağı (4)

Rum sümbülü yağı (*Nardus indica*) (27)

Soğan suğu (4)

Şeftali çekirdeği yağı (4)

Sütleğen (4) ağrının şiddetli olduğu durumlarda yağlara eklenir.

Terebentin yağı (4)

Sedef otu yağı (32,3,25)

defne yağı(17,27,31)

Acıbadem yağı (14, 9,22,16,3)

Soğuk sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret hayvansal ilaçlar;

Bal mumu (4)

Boğa idrarı (4)

Keçi sütü (17)

Koç idarı (4)

Misk (4)

Sığır idrarı(17)

Tavuk yağı(17)

Yumurta sarısı (4)

Soğuk sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar;

Damlalar;

Acıbadem yağı, kunduz hayası yağı ikişer dirhem, soğan suyu yarım dirhem, karıştırılarak oluşturulan damla, akşam sabah bir ya da iki katre olarak kullanılır(4).

Acıbadem yağı, sabin ardıcı yağı, şarap özü ile oluşturulan damla (4)

Acıbadem yağının sığı ödü ile karıştırılarak oluşturulan damlanın Galenden öğrenildiği söylenmiştir(39).

Bal ve tuz karıştırılarak oluşturulan damla (17)

Biber ve kunduz hayası ve sütleğen (*Euphorbia officinalis*) ile zeytin yağı ile oluşturulan damla (27)

Bir dang misk ile bir miskal ban ağacı (*Moringa*) ile oluşturulan damla (27)

Boraks sirkede ezilerek oluşturulan damla(17)

Çam fıstığı (*Ajuga chamaepitys*), yaş çörtük (*Echinophora tenuifolia*), defne ile beraber suda pişirilir. Kaynayınca süzülür ve damla olarak kullanılır(23).

Çörek otu menekşe yağı ile oluşturulan damla(31)

Çörek otunu dövüp zeytin yağı ile karıştırarak oluşturulan damla (17)

Meşe/pelit ağacı kabuğu içinde bulunan küçük kurtlardan 20 tane ve iki buçuk okka zeytinyağının içinde pişirilir. Siklamen kökü konulup iç boşluğuna adı geçen yağlardan bir miktar ve sedef otu yağı ve kunduz hayası yağı yetecek miktarda konulup üzerine akırkarka ve yanmış kunduz hayası 1/6 dirhem karıştırılır ve dolunca külün altına konulur. kuvvetlice dövülüp çıkan su damla olarak her gün kullanılır(4).

Nane özsuğunu bal ile karıştırılarak oluşturulan damla(17)

Ördek iç yağı 100 dirhem, aş altı dirhem, deve iliği 4 dirhem, yer çamı, şam belesanının tomurcuğu birer kabza, ardıç yemişinden yapılan ilaç, defne tohumu 3 dirhem, saf terementin 30 dirhem kese kağıdı ve ibrik ile dökülür(24)

Örümcek ağı acı badem yağında kaynatılarak oluşturulan damla(17)

Sedef otu ya da soğan, ceviz yağında ya da acıbadem yağında pişirilir. Damla olarak kullanılır(15,18).

Sedef otu (*Ruta graveolens*) veya soğan yağla kaynatılarak oluşturulan damla (36)

Sıfat-ı dühn-ı kündür (günlük): Sarı sabır, mürr, damla sakızı, Topalak/ kırkboğum bitkisi ve bundan elde edilen bir tür ilaç (*Cyperus rotundus*), kunduz hayası, İnek çiçeği, vudfordia (*Woodfordia floribundia*), hepsinden birer dirhem, bir dirhem günlük, 20 dirhem acı badem yağı, otlar yarı dövülür. 20 dirhem eski şarap badem yağı ile karıştırılır, kısık ateşte kaynatılır. Şarap gidip yağ kalınca kulağa damlatılır(33)

Sığır ödü, mercanköşk yağı, zambak yağı, sedef otu yağı karıştırılarak oluşturulan ve ılık kullanılan damla (3)

Soğan ince kesilip zeytin yağı ile kaynatılarak oluşturulan damla (17)

Su sığırı idrarı mürr şiyafı ve sabır ile karıştırılarak oluşturulan damla (31)

Sütleğen otu, cavşir ağacının reçinesi bir dirhem, süsen (iris germanica) yağı ateş üstünde eritilir, damla olarak kullanılır(15,18).

Tatlı badem yağı dört okka, şarap üç okka, küçük küçük kesilmiş defne yaprağı 6 adet, pişirilerek oluşturulan damla (4)

Yağ içinde sarımsak (*Allium sativum*) pişirilerek oluşturulan damla (27)

Yaş soğan alınıp ocağın külüne gömülüp pişirilir. Sonra içindeki göbeği alınıp bir miktar zeytinyağına batırdıktan sonra sıcak iken kulağa sokulur ve üzeri sıkıca bağlanır(36).

Fitiller;

Ayarıcı faykara(36)

Sütleğen otu iki dirhem, yaş sedef yaprağı beş dirhem, zeytin yağı 15 dirhem, eski şarap 20 dirhem, şarap gidinceye kadar kaynatılır. Saklanır. İhtiyaç vaktinde bir katre fitil yapılır ve kullanılır(23).

Ebu cehil karpuzu, ak çöpleme, sabır hepsinden bir dirhem alınır ve sıcak sirke ile ezilir. Kurutulur. İlaçtan bir parça bal ile yakı yapılır. Fitil ile kulağa konur. 3-5 saat kulakta bırakılır(4).

Bir miktar karınca, yumurtası ile beraber alınır ve şarap ile karıştırılır. İçine bostan turpu kökü ve defne tohumu konur ve ezilip pişirildikten sonra suyu pamuğa batırılarak kulağa konulur(4).

Dört okka şarap özü, siklamen yarın okka, şeftali çekirdeğinin özü, acıbadem 5'er adet alınır. Benmari usulü pişirilir. Üç gün bırakılır. özsuyu sabah akşam kulağa iki katre damlatılır ya da iki habbe misk eklenerek pamuğa sürülüp kulağa konur(4).

Defne yaprağı ve zahter ve yarpuz yarımşar tutam, zeravent otu, gündüz güzeli, boz otu, kara çöpleme hepsinden iki dirhem alınır ve şarapla pişirilir. Kuvvetlice dövülüp içine boğa ödü ve keçi ödü ve kaz iç yağından ikişer dirhem, sütleğen, sirkede erimiş şeytan tersi, birer dirhem, saf mürr ve sabr-ı sukutri yarımşar dirhem, biber, toz barut beşer habbe, soğan suyu bir dirhem ve buğday unu bir buçuk okka, Hindistan cevizi yağı ve iris yağı yeterli miktarda alınıp hamur yapıp yakı yapılır. Yakının bir kısmı fitil gibi yapıp kulağa sokulur(4).

Perhiz;

Katıksız şarap içip uyursa ağrısı geçer(27).

Habb-ı kukiya (çeşitli bitkilerden yapılan bir tür hap), verilir. İçirilir(15,18).

Ilık su ile banyo yaptırılır(15,18).

Katı eski şarap az miktarda içirilir(15,18).

Az yemek yemesi tavsiye edilir(15,18).

Soğuk sudan dolayı kulak ağrırsa ya da çınlarsa Karabaş otu (lavanta çiçeği, yerekan, karabörklü. (Lavandula stoechas)) şarabı, limon şarabı, papatya şarabı Haşlanarak hazırlanmış, cerahat toplayıcı ilaç içilir. Gece papatya macunu, gülbeşeker ya da gülengubin ile ya da ıtrifil-i sağır (Beş maddeden yapılan şifalı bir macun) yenir. Et yenmez. Şekerle ya da balla erişte aşı yenir. Geç vakitte yemek yenmemelidir. Tabiat telyin edilir. Olmazsa dimağ müşhil ile balgamdan tenkiye edilir (18,40).

Buharlar;

Bir parça servi dalı, ateşte durabilecek kadar kızdırılıp kulak üzerine konulur, buharı da faydalıdır. Mücerrebtir(4).

Defne yaprağı duvar sarmaşığı (hedera helix), mercanköşk, sirbillus², yabani zahter, yarpuz, lavanta, hepsinden bir tutam, bir adet sağlam bir soğan ile şarap ile pişirilir, kamyş ile ılıkken buharı tutulur(4).

² Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Nehirde olan defne taşı ateşte yakılır ve üzerine idrar dökülüp buharına kulak tutulur(4).

Papatya, zahter, züfa, mercanköşk, defne yaprağı, siklamen, defne tohumu, kimyon alınır, halis şarap ile pişirilip kulağa buharı tutulur(4)

Sedef otu ve yabani zahter ve papatya, pelin otunu pişirerek buharının kamış ile kulağa tutulması(4)

Yakılar;

Gül suyu ve haşeb-i fiyak ile yıkanır. Mercanköşk, deliçay, sirbillus³ lavanta, defne yaprağı sinameki ve katran köpüğü pişirilir. Yağlı bez kullanılır. Boyun, ense, kulağın arkasına konur ve orada uzun bir müddet açık bir şekilde korunur sonra lokal ilaçlar kullanılır(4).

Şiş sebebiyle olan kulak ağrısı;

Metinlerde özellikle kulak arkasında oluşan şişler de ağrı sebeplerinden sayılmıştır. Alametleri ise şiddetli ağrı, sıtma, yangın olması ve bazen bayılma olarak sıralanmıştır. Görüldüğü üzere şişten dolayı olan ağrı, ateşli hastalıklarla bağlantılıdır. Baş ağrısı ve çınlama da eşlik edebilir. Kandan ve şişten dolayı olan ağrının benzi karartacağı söylenmiştir. Tedavi metotları da sıcak sebebiyle olan ağrıyla benzer olmasına rağmen farklı terkipler ve cerrahi yöntemler de gözlemlenmiştir. Şiş tehlikeli sayılmış ve irin oluşana kadar takip edilmesi gerektiği söylenmiştir. Şişliğin cerahat dolu olduğu durumlarda iltihabın pişirilip akıtılması sağlanmaya çalışılır. Vücudun tenkiye ve tasfiyesi öncelemiş, kifalden ya da şah damarından kan alma tavsiye edilmiş ve teskin edici, rahatlatıcı ilaçlarla da tedaviye destek verilmiştir. Fitil gibi ilaçların kullanımı sonrası hamama girmek ve hasta kulağı sıcak mermer üzerine koymak tavsiye edilmiştir.

Şiş sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret hayvansal ilaçlar;

Anne sütü (9,35)

³ Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Şiş sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Ayva çekirdeği (35)

İt üzümü suyu(9)

Kişniş (caiandrum sativum) suyu(9)

Sarmaşık (Convolvulus arvensis, Convolvulus sepium) suyu (11)

Semiz otu (portulacca oleracea) suyu (9)

Susam (Sesamum indicum)(11)

Şiş sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar;

Fitiller;

Anzarotu zambak gibi yapıp, yağdan ölmüş gül yağının içinde ezilir. Keten beze sürülerek yapılan fitil(35)

Süt pişirilip bulamaç yapılarak hazırlanan yakı (35)

Damla;

Anne sütünün içine afyon ve mor menekşe yağı ya da gül yağı ezilerek oluşturulan damla (9)

Bir dang sütleğen otu, kunduz hayası yarım dirhem, sarısabır, damla sakızı birer dirhem, dövülür, sığır ödü ile karıştırılır. Acıbadem yağı katılarak hazırlanan damla (9)

Boy (Trigonella foenum) tohumu, keten (Linum usitatissimum) tohumu ve bezr-i mürr süt içinde konularak damla yapılır(11).

Ebe gümece, marul, mavi menekşe yaprağı hepsinden bir tutam, papatya koç boynuzu ve gül den yarım tutam, ayva çekirdeği ve ebe gümece tohumundan ikişer dirhem kaynatılarak hazırlanan damla (35)

Ebucehil karpuzu acı badem yağıyla kaynatılarak oluşturulan damla (36)

Gül yağı ve sirke pişirilerek kullanılır(11)

Kaz yağıyla tavuk yağı susam yağı içinde eritilerek oluşturulan damla (36)

Prunus domestica, kızıl iğde (zizypus sativa), sebestan (cordia myxa), mor menekşe, sarı helile kaynatılır, içine hıyar çember (cassia fistula) ve şeker ezilip içirilir. Ondan sonra badem yağı gül suyuyla ve sirkeyle pişirilerek oluşturulan damla (9)

Sedef otu (ruta graveolens) yağı veya acı badem yağı sığır ödüyle karıştırılarak oluşturulan damla (36)

Sığır ödünün eşit miktar şebboy yağıyla kaynatılır. öd eksilip yağ kalmasıyla oluşturulan damla (36)

Sinirli yaprak özsuğu veya ayva çekirdeği özsuğu oluşturulan damla iltihabı pişirmek için kullanılır(36).

Şiyaf-ı ebyâz⁴ bir habbe afyonla gül yağı içinde ezilerek oluşturulan damla(36)

Yaş kabağın kabuğu dövülür ve suyu sıkılır ve gül yağı ile karıştırılarak oluşturulan damla (9)

Şiş sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren cerrahi girişimler;

Koter ile kulak kepçesinin belirli noktalarının dağlanması da kulak ağrılarının tedavi metotlarındandır(34).

⁴ Şâf-ı ebyâz Yapılışı: Yıkanmış isfidâc kal"ı sekiz dirhem, zamg-ı Arabî dört dirhem, afyon bir Dirhem, kesîrâ bir dirhem.

Dövüp eledikten sonra yumurta akıyla karıştırılarak şâflar yapıp saklanır.

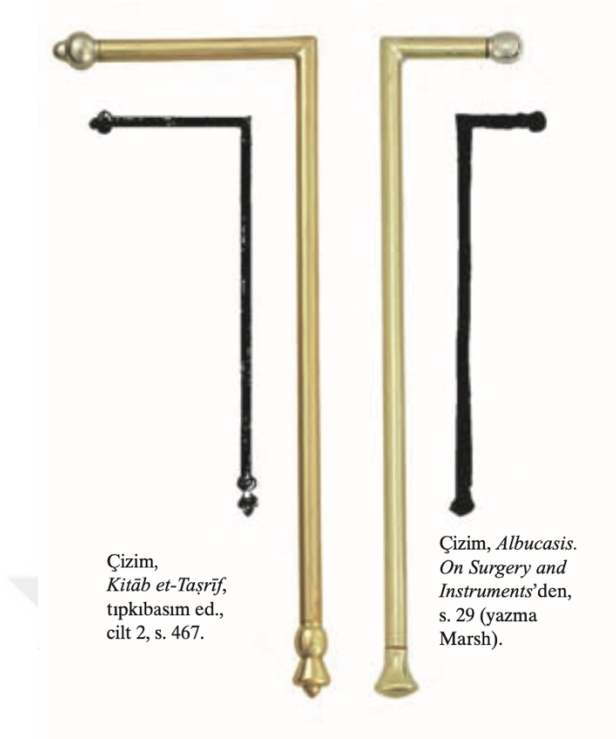
Bir başka şâf-ı ebyâz formülü: Yıkanmış isfidâc kal"ı beş dirhem, anzarût üç dihem, nişâsta ve kesîrâ birer dirhem, afyon buçuk dirhem.

Dövülüp elenir. Kız oğlan sütüyle karıştırılır şâflar yapılır.

Şâf-ı ebyâz formülü:

Yapılışı: Yıkanmış isfidâc on dirhem, anzarût üç dirhem, nişâsta ve kesîrâ birer dirhem, afyon buçuk dirhem.

Malzemeler dövülüp elenir, anne sütüyle karıştırılıp şâflar yapılır. Gerektiğinde anne sütüyle ezip göze damlatılır.

Çizim,
Kitâb et-Taşrîf,
tıpkıbasım ed.,
cilt 2, s. 467.

Çizim, *Albucasis*.
On Surgery and
Instruments'den,
s. 29 (yazma
Marsh).

Şekil 4. Koter (34)

Perhiz;

Ayarıcı faykara⁵, habb kukiya⁶ tenkiye edilir(36).

Yaş korukla pişirilmiş horoz çorbası gıda olarak tavsiye edilir(9).

Rüzgâr ve buhar sebebiyle olan kulak ağrısı;

⁵ Ayaric-i faykarâ: Mideyi ağır rutubetten temizler.

Kereviz tohumu altı dirhem, pelin otu ve anason ve rezene tohumu her birinden üçer dirhem, beyaz biber ve 10 dirhem ve mürr her birinden birer dirhem, sabır yirmi dirhem. Kullanımı bir miskal olmalıdır.

⁶ Habb-ı kukiya: Baş ağrısına, göz ağrısına, zükkâma ve nâzleye faydalıdır.

Yapılışı: Ayaric-i faykarâ on dirhem, Şâhm-ı hanzâl üç dirhem, ıslah edilmiş mahmude (mahmûde-i muslah) iki buçuk dirhem, türbid beş dirhem, ustuhûdûs beş dirhem. Bunların hepsi dövülüp elenir. On içimlidir, mizaca göre verilir.

Habb-ı kukiya: Galen'den rivayet edilmiştir, meşhurdur. Dimağı ve bütün bedeni tenkiye eder. Sinirleri temizler. Eklem ağrılarına ve bel ağrısına faydalıdır.

Yapılışı: sakız (mastaki) ve pelin otu ve mahmude ve sabır ve şâhm-ı hanzâl her birinden eşit miktarda dövülür ve elenir. Biraz mukl-i ezrak da karıştırılır. Sonra kereviz suyuyla yoğrulur ya da rezene suyuyla yoğrulur haplar yapılır. Ancak hapların yutulacağı akşam, haplar o günün ikinci zamanı yapılır, ki taze iken yutulur. Mideden bütünüyle bağırsağa geçmemesi gereklidir. Çünkü kimi haplar aşırı sert olur; mideden erimeden bütün olarak bağırsaklara geçer.

Kullanımı bir miskalden iki dirheme kadardır. Kuvvetli kişilere iki miskal verilse de olur. Kimisine ise bir dirhem veya daha az verilmelidir.

Kadim tıp geleneğinde soğuk ve sıcak gibi rüzgâr yani dışarıdan gelen ya da vücudun içindeki gazlar da bedeni ve bedendeki sıvıları etkilemekteydi. Kişiler kendi tabiatlarına uygun yerlerde yaşamalıdır. Örneğin yaşlılar soğuk tabiatlı oldukları için sıcak yerlerde yaşamalıdır. Adalar ise rutubetli olduğu için yaşamak için tercih edilmeyen mekanlardır. Rüzgarlar ise kişiye hem sıhhat verebilir hem de hastalanmasına sebep olabilir. Örneğin kuzey rüzgarları Osmanlı tıbbında sevilen ve tercih edilen rüzgarlar arasında yer almaktadır. Kulak hastalıkları çerçevesinde ise rüzgâr kulak ağrısına sebep olabileceği gibi bazı çınlama türlerinin de kulağın içine giren rüzgârdan olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu kısmın içerisinde çınlama ilaçları da yer alır. Rüzgâr sebebiyle olan kulak ağrısının baştan indiği düşünülür. Bu ağrının alameti ise rüzgârın eserinin (çınlamanın) kulakta olmasıdır. Ağrılık hissinin olmamasıdır. Tedaviden önce ayarici-i faykara ile dimağ tenkiye edilmesi tavsiye edilmiştir. Gaz olarak tabir edebileceğimiz metinlerde rîh olarak geçen sebepte de sıcak ya da soğuk gaz/rüzgâr olup olmadığına bakmaksızın tenkiye metotları ile izale edilmesi tavsiye edilmiştir. Çünkü bu gazların kulağı tıkadığı düşünülür. Sonrasında lokal ilaçlar kullanılmıştır.

Rüzgâr ve buhar sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Acı badem yağı(17)

Sedef otu (35)

Turp suyu ve yağı (26)

Yılan yastığı (Arum) özsuğu (26)

Rüzgâr ve buhar sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar;

Buharlar;

Dere otu buharı (4)

Duvar sarmaşığı (hedera helix) buharı (4)

Frenk kimyonu tohumu buharı (4)

Kimyon tohumu buharı (4)

Kunduz hayası buharı (4)

Mercan asması buharı (4)

Mercanköşk buharı(4)

Papatya ve durak otu kaynatılıp buharı kulağa tutulur(35).

Sedef otu buharı(4)

Su buharı(35)

Yabani dere otu kurusu kulağa tütsü yapılması (17)

Zahter tütsü yapılması (17)

Damlalar;

Boraks badem yağında ezilerek oluşturulan damla (17)

Kartal ödü, menekşe yağı ile oluşturulan damla (31)

Papatya yağı, şebboy yağı, Durak otu (*Peucedanum graveolens*) yağı az miktarda gül yağı ile karıştırılarak oluşturulan damla sıcak rüzgarlar için kullanılır(27)

Sodyum nitrat sirke ile ye gül yağı ile oluşturulan damla (26)

Soğan alınıp bir miktar içi çıkarılıp kalan kısmı papatya yağı ve sedef otu yağı ikişer dirhem, kimyon, anason, yanmış biber, hepsinden 1/3 dirhem alınıp konulduktan sonra o soğan sıcak fırın ya da külün altında yağlar gidinceye kadar pişirilir. Sonra kuvvetlice ezilir, kulağa damlatılır(4).

Sütleğen (*Euphorbia officinalis*) ve Kunduz hayası benzeri devalar *Saussurea costus* yağı ile ya da deniz *Saussurea costus* ve Loğusa çiçeği/zeravent (*Aristolochia*) oluşan damla (35)

Yabani pelin otu (*Artemisia vulgaris*) ile mercanköşk ve Süsen (*Iris florentina*) yağı içinde pişirilerek damla olarak (26)

Fitiller;

Kulağa sedef otu yağı ve Kakule (*Amomum cardamomum*) balı ile fitil yapılarak kullanılır(26)

Kunduz hayasına misk de eklenmesiyle oluşturulan yakı soğuk rüzgarlar sebebiyle olan ağrı için kullanılır(27).

Sıcak Darı (*Panicum miliaceum*) ve sıcak keçe ile Ağrılı yere içine ısıtılmış, kuru ilaç, konmuş bez konulur(26)

Yakılar;

Kirpi darı ve buğday kepeği, süt, her birinden bir ölçek, anason ve rezene tohumu ve defne tohumu her birinden üç dirhem alınır ve bir tavada kaynatılıp bir keseye konulup kesenin ağırlı bağlanır ve kulağa haricen sıcakken konulur(4).

Su kaçması sebebiyle kulak ağrısı;

Su kaçması sebebiyle olan kulak ağrısında çok şiddetli sancı olduğu bildirilir. Öncelikle kan aldirmek burada da tedavide yer alır. Su buharı tutmak da tedavileri içerisinde.

Su kaçması sebebiyle olan kulak ağrısına fayda veren mürekkep ilaçlar;

Damlalar;

Domuz ve kurt yağı zeytin yağı ile kaynatılır. Süzülür, yağı alınır. Sabır otunun bir türü, damla sakızı, günlükten birer dirhem havanda dövülür. Hazırlanan yağ ile karıştırılır. Sonra bir pare Çadıruşağı otu, sirke ile kaynatılır. Süt gibi olduktan sonra bahsedilen yağ ile karıştırılır. İhtiyaç olunca sıcak halde damla olarak kullanılır. Bir saat yatılır, sonra dönülür, üzerine yatılır. (11,22)

Keten tohumu, boyotu (*Trigonella foenumgraecum*) tohumu, kara haşhaş süt ile kaynatılır. Bitki suyu alınır, bir pare bal konulup damla olarak kullanılır(11,22).

Şeftali çekirdeği özü, acı badem özü dövülür, zeytin yağı ile kaynatılır. Süzülür. Yağı alınır. Damla olarak kullanılır(11,22).

Fitiller;

Palamut şiyaf(11,22)

4.4.4. Kulak şişi ve tedavisi

Kulak hastalıklarının bir diğeri de kulaklarda ya da çevresinde olan şişlerdir. İlk dönem metinlerinde şişlik için, Arapça bir terim olarak verem, çoğulu evram olarak kullanılmıştır. Tıp literatüründe Türkçe terimlerin de yer almasıyla şişlik ve baş olması baş vermesi kelimelerinin de kullanıldığı görülmektedir. Bazı yerlerde çıban da kullanılmıştır. Özellikle veba hastalığında kulak arkasında, koltuk altları ve kasıklarda çıbanlar çıktığı bildirilmiştir. Kulak ardında çıkan çıbanların tedavi metotları da çalışmamızın içerisine katılmıştır.

Kulak şişinin sebebinin vücut sıvılarının fazlalığından olduğu düşünülür. Bazı tedavi formüllerinde balgami hıltın fazla olması sebebiyle olan şişler için olduğu ayrıca belirtilmiştir. İltihaplı olan şişliğin safravi kanın kulağa dökülmesi sebebiyle olduğu da söylenir. Başka bir eserde alametleri şiddetli ağrı ve kırmızı renkli olması, iltihaplı humma olması olarak sıralanmıştır. Şiddetli şişlik durumunda hastaların bayılabileceği dahi söylenmiştir. Şişlikler fındık boyutunda çıkarlar ve sonra büyüyüp sertleşirler. Alameti ise sulanması, uyuz gibi olması, sancılanması ve sarı su akmasıdır. Bu kısımda yer alan “Beyza” adı ile anılan bir hastalık da vardır. Fazla olan sıvının (rutubet fazlalığından da olduğu düşünülmemektedir) dimağdan inerek şiş oluşturduğu düşünülür. Şeklinin çember biçiminde olduğundan bahsedilmiştir. Bu şiş sebebiyle kulak ağrısı ve sancısı olur. “Fevhil” özel adı ile beraber tedavisi verilen bir diğer hastalıktır. Bu kulak ardında oluşan bezelerle ilgili bir hastalık için kullanılan özel bir terimdir. Bûsür adı verilen ve küçük sivilceler ve tedavileri de bu kısımda değerlendirilmiştir.

Tedavi metotlarında yetişkinliklerde ve çocuklarda farklılaşma görülmüştür. Süt emen çocuklarda hastalık görülmesi durumunda annesine perhiz uygulanması da o dönemde anne sütünden geçişin olduğunun bilindiğini göstermektedir. Kifalden (vena cephalica) kan alma ve vücudun tenkiye edilmesi burada da tedaviyi destekleyici olarak kullanılır. Radi adı ile bilinen (Cazip karakterli ilaçların aksine soğutucu (müberrid) karakteriyle uzvun gözeneklerini daraltan, çıkmak itiyadı olan maddeleri bu özelliğiyle dondurarak hapseden ilaç) yakıları kullanmak başlıca tedavi metotlarındandır. Diğer bir tedavi ise muhallil (Isıtıcı (müsahhin) karakteri ile buharlaştırarak hıltı parçalara ayırarak vücuttan çıkaran deva) ya da mugzic (Olgunlaştırıcı, hazım ettirici) yakılar kullanmaktır. Cerrahi yöntemlerin de kullanıldığı görülmüştür. Olgunlaşmış olan şiş neşterle altından küçükçe açılarak, çok

olmamak kaydıyla kesilir. Daha sonrasında fitil, yakı gibi tedaviler uygulanır. Ayrıca yumurta sarısı konulduğu ve bir gün süre ile tutulduğu da birden çok eserde yazılmıştır. Cerrahi uygulama sonrası hamamdan sakınılması tavsiye edilmiştir.

Kulak şişine fayda veren müfret bitkisel ilaçlar;

Ayva çekirdeği (4)

Beyaz süsen yağı balgamî hıltı giderir(31)

Eşek hıyarı kökü(31) ezilerek kullanılır.

Hint biberi/kuyruklu biber suyu damla olarak kullanılır(31)

Isırgan dikenî tohumu(31)

Kabak özsuyu (4)

Kara kuzu özsuyu (4)

Kenevir yağı(31)

Keten tohumu (4)

Koç boynuzu otu dövölüp bez ile bağlanması şeklinde kullanılır(17).

Kuşetmeğinden yapılan yakı(31)

Kuzukulağı (31)

Safran (31), yakı şeklinde kullanılır(17)

Semen/ sa yağı(31)

Siyah zeytin yağından yapılan yakı(17)

Susam(31)

Taze yeşil kişniştan yapılan yakı(17)

Teke dikenî çocuklar için yakı şeklinde kullanılır(17)

Tereyağı(31)

Kulak şişine fayda veren müfret hayvansal ilaçlar;

Domuz ödü(31)

Erkeç ödü (31)

Hayvan idrarı ve yoğurdundan olan yağ yani sarı yağdan yapılan yakı (17)

Keçi ödü(31)

Sığır iliğinden yapılan yakı (17)

Tavuk yumurtasının sarısı(26)

Kulak şişine fayda veren mürekkep ilaçlar;

Acı sabır sinirli ot ve suyla karıştırılarak çıbanlar için kullanılır(31).

Bakır pası bal ve sirke ile pişirilerek kullanılır(31).

Bal suyu ve gül balı ile ya da boz otu suyu ya da peygamber çiçeği suyu ya da acı pelin suyu ile şişin açılması sonrası olan yarayı temizlemek için kullanılır(4).

İt üzümü tuz ile dövülerek kullanılır(31).

Karnıyarık otu (Plantago psyllium) tohumu, İbn Baytar'ın sözü üzerine sirke ve dül yağı ile kulak dibinde olan balgami şişler için kullanılır.

Ökse otu çam sakızı ve mum ile beraber(31)

Yakılar;

Bakla, bal ile karıştırılarak yapılan yakı (17)

Beyaz sandal ağacı 3 dirhem, sarı gelincik (Glaucium corniculatum) 3 dirhem, ermeni gülü 10 dirhem, biber 2 dirhem, kaküle iki dirhem, kurşun karbonat kökü 1 dirhem, doğal kurşun oksit 1 dirhem, kırkboğum bitkisi (hüzzaz) 2 dirhem, tebeşir 5 dirhem, hepsi beraber dövülür. Kaşni suyuyla beraber yoğurulur. Soğukken kullanılır(38)

Çiğ yumurta gül yağı ile karıştırılarak yapılan yakı (17)

Çocuklarda oluşan şişlerde muhallil yakılar kullanılır(11)

Ebegümece yaprağı ve menekşe yaprağı, marul, hepsinden bir tutam, papatya, mercan asması, kırmızı gül hepsinden yarım tutam, ayva çekirdeği, hatmi çekirdeği,

ebegümeci çekirdeği hepsinden ikişer dirhem alınır ve içme suyu ile pişirilerek kullanılır(4).

Ekşi nar çekirdeği bal ile pişirilmesiyle hazırlanan yakı(29)

Fevhil'in (Kulak arkasında oluşan bezlerle ilgili bir hastalık ismi) özel ilacı sümüklü böcek, eski tuzsuz iç yağı ile, gül ile alınıp karıştırılmasından oluşan yakıdır(21)

Gül yağı, menekşe yağı üçer dirhem, gül sirkesi altı dirhem, selci hukema adındaki ilaçtan (cryophytum crystallinum) 1/3 dirhem kullanılarak oluşturulan yakı olarak kullanılır ya da bu ilaç ılıkken kulağa damlatılır(4).

Hatmi kökü beyaz zambak kökü, papatya, incir ve buğday unu, çemen otu tohumu, keten tohumu, keçi iç yağı, tuzsuz yağ saflanla pişirilerek kullanılır(4).

Hatmi ve sirkeyle yapılan yakı (31)

Kaymak yumurta beyazı ve anne sütü karıştırılarak hazırlanan yakı(17)

Keçi necesi, arpa unu sirke ile kaynatılarak hazırlanan yakı(17)

Keten tohumu bal ile dövülerek hazırlanan yakı(17)

Keten tohumu sirke ile dövülüp gül yağı ile karıştırılarak yapılan yakı (17)

Pişmiş soğan ve tuzsuz yağ ve papatya ve tatlı badem yağı hepsinden yarım okka, safran 1/3 dirhem alınır ve iyice karıştırdıktan sonra kullanılır(4).

Sarımsak, kuduz böceği, çöpleme otu beraber dövülür. Acı yağla karıştırılıp o deliğe pamuk ile vurulur. Üstü ceviz kabuğuyla kaplanır(9)

Siklamen suyu yarım okka, hamam gübresi bir dirhem, halis süt bir buçuk okka alınır ve pişirilerek kullanılır ya da şiş kulağın içindeyse damla olarak kullanılır(4).

Sinir otu. (Plantago major) yaprağı tuzla dövülerek hazırlanan yakı (18)

Süt emen çocuklarda çıkan şişliklerde gül yağı ve kafur yakı olarak kullanılır(32).

Süt ile ekmek pişirilip şiş üzerine tutulması (4).

Şebboy, un ile hamur yapılarak kullanılan yakı, Galen'in tavsiyesi olduğu söylenmiştir(17).

Yabani rezene dövölerek, tuz ile karıştırılarak yapılan yakı (28)

Fitiller;

Bakır pası 5 dirhem, bal 20 dirhem, sirke ile kaynatılır. Sirke gidip, kızıl olunca havana konur. Sakız (mastaki), Yemen’de sukutra adasında yetişen sabır (sabr-ı sukuter/ Aloe perfoliata), sığır ödü ile karıştırılarak yapılan fitil(22)

Merhem-i basilikun (özellikle cerrahi işlemler sonrasında kullanılması tavsiye edilir(9,11).

Perhiz;

Ağır yemekler yenmemesi tavsiye edilir(22).

Anzarot sürme gibi yumuşakça dövölerek, yağdan ölmüş gül içinde ezilir. Keten bezinden fitile bulaştırarak kullanılır(3).

Arpa suyu ile nilüfer şarabını yenmesi tavsiye edilir(17).

Çocuklarda olan şişlerde çocuğun annesine etli yemek yememesi ve pirinç yemeği yağ ile yemesi tavsiye edilir(11).

Et yemekten sakınmak tavsiye edilir(11).

İstifra etmek tavsiye edilir(17).

Nimbirşit (Yumurtanın kabuğuyla suda birden üç yüze kadar sayılacak sürede pişmiş, hali veya kabuğundan çıkarılarak birden yüze kadar sürede suda pişirilmiş, hali) yumurta yağı ile pirinç yemeği tavsiye edilir(9,11).

Su yerine güllab (gül şerbeti) içmesi tavsiye edilir(11).

Süt emen çocuklarda olan şişlerde çocuğun annesine luffan narı özsuğu ile arpa suğu içmesi tavsiye edilir. Çocuğa ise nar suğu içirilir(32).

Tenkiye için ayaric ya da ıtrıfil (kabuklu helile ile yapılan bir tür preperat) kullanılır(22).

Cerrahi tedavi;

Büsürları ortadan açılıp ağır balgam çıkarılır ve yerine ağır kurşun konulur(21)

Çocuklarda ise cerrahi tedavi için kemiklerin tam oluşumu beklenir(11).

Olgunlaşmış şiş, neşterle altından açılır, çok akıtılmaz ve fitil konulur(11).

Damlalar;

Kulağa öncelikle bal suyu damlatılır sonrasında anzarot, sarısabır, deniz köpüğü, bure-i ermeni (kuyumcu buresi, natronun sedefle ezilmesi ile elde edilen madde), iki kardeş kanı ağacı, günlük, mür, Mekke pelesengi (commiphora africanum), hepsi beraber alınıp sirkeye katılır. Ve bu karışım damlatılır(22). Fitil olarak da kullanılabilir. (38).

Sivilceler için sığır ödü, gül yağı yapılan damla (12)

Kara ağaç kökünden bir parça ocakta kızdırılıp, akan suyu birleştirilerek yapılan damla (31)

Merhemler;

Bir dirhem sirke, sekiz dirhem bal, iki dirhem bakır pası. Sirke ve bal kaynatılır. Kıvamlı olunca bakır pası, sirkencebunda ezilir(22). (38).

Tursus bitkisi (dorema ammoniacum) zamkı, günlük herhangi birinden 6 dirhem, bakır pası 3 dirhem, bure 5 dirhem, bal 25 dirhem, hepsi dövülür, sirke ve bal kaynatılır. Bu karışım sirkencebun ile karıştırılarak merhem şeklinde kullanılır(38).

Ak merhem; Kurşun karbonat kökü 5 dirhem, terbiye edilmiş doğal kurşun oksit 5 dirhem, bal mumu 10 dirhem, gül yağı 30 dirhem, hepsi balla karıştırılarak hazırlanır(38).

Merhem-i basilikun; çam sakızı, zift, bal mumu, zeytin yağı 20”şer dirhem, sığır böbrek yağı 10 dirhem, 4 dirhem tursus bitkisi (dorema ammoniacum) katılırsa gayet iyi olur. Hepsi beraber karıştırılır, dövülür. Zeytin yağına katılarak merhem hazırlanır(41).

4.4.5. Kulaktan nesne gelmesi, kulakta kurt ve benzeri nesne olması

Korunaklı evlerin olmadığı zamanlarda daha çok karşılaşıldığı düşünülen kulakta kurt ve nesne olması durumu için tıp yazmalarında münferit başlıklar yer almaktadır. Bu da bu hastalığın tedavisinin halk tarafından ihtiyaç olunduğunu gösterir. Alameti kulaktaki ağrı ve tıkanıklık olarak belirtilmiştir. Başka bir eserde

kulak deliğinde yara sebebiyle kokuşmuş maddeden oluşan kurtlar olursa alameti şiddetli kaşıntı, kurdun hareketini hissetmek, bazen de kurdun kulaktan çıkışını görmek olarak belirtilmiştir. Hayvan girmesi durumunda hayvanın hareketi ile ağrının artacağı bildirilmiş ve öncelikle hayvanın hareketini sakinleştiren ya da hayvanı öldüren ilaçlara başvurulmuştur. Bu hastalığın ilacı nesne ve hayvanları çıkarmaktır. Ayrıca nesne ve kurdu çıkarmak için cımbız ya da çengel benzeri cerrahi aletlere başvurulmuş eğer nesne büyük ise neşter yardımı ile parçalanması tavsiye edilmiştir(22,34). Kulak biti ve kulakta oluşan yumurtalar da bu kısımda değerlendirilmiştir. Kulaklardaki kurtları çıkarmak için ilginç tedavi yöntemlerinden de bahsedilmiştir. Oruçlu kişinin tükürüğünün kurtları öldüreceği ve kurtları kulaktan çıkarmak için def çalma gibi yöntemler de bulunur(17).

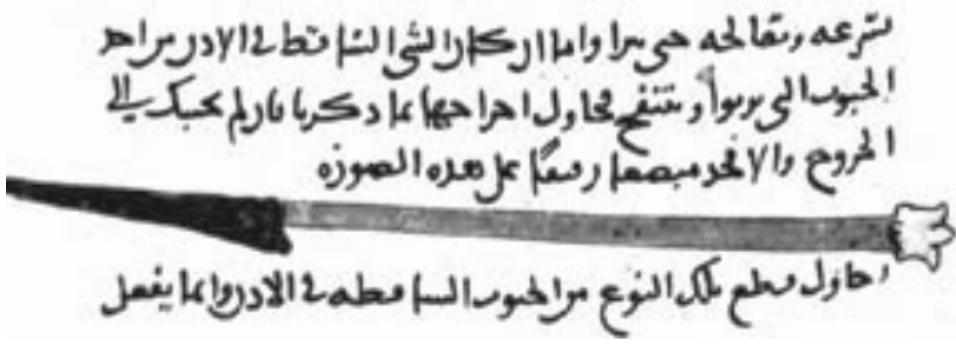
Kulaktan nesne gelmesi, kulakta kurt ve benzeri nesne olması durumunda uygulanan tedaviler;

Cerrahi yöntemler;

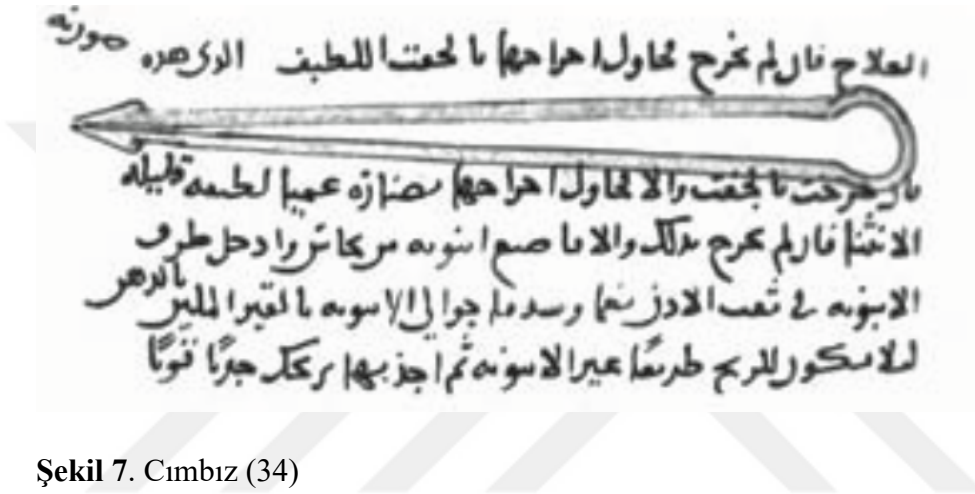
Cımbız, çengel benzeri aletler kullanılır.

Şekil 5. Kulağın içine düşen nesnelerin tedavisi (10)

Şekil 6. Zerraka (34)

Şekil 7. Cımbız (34)

Müfret bitkisel ilaçlar;

Acı bakla özsuğu (17,27)

Acı soğan özsuğu (27)

Acıbadem yağı (4,26)

Ak çöpleme (Veratrum viride) özsuğu ya da pişirilmesi (27)

Asl-ı Kapari (Capparis spinosa) özsuğu ya da taze kapari tohumunun pişmişi ya da öz suyu (27)

Bahçe nanesi (Mentha piperita) özsuğu (27) dağ nanesi öz suyu (19)

Beyaz zaç(27)

Dağ kekiği özsuğu (27)

Ebu cehil karpuzunun pişmişi (4)

Erik özsuyu (27)

Eşek hımarı özsuyu (27)

Eşek hıyarı (*Ecballium elaterium*) (27)

Fesleğen ve fesleğen yaprağının özsuyu (27)

Gelin saçı (*Cuscuta epithymum*) özsuyu (27)

Gül yağı (3)

Kantaron özsuyu (27)

Katran kurtları öldürmek için kullanılır, sirke ile beraber de kullanılır (17,27).

Kebere (*Capparis spinosa*) yaprağı suyu (18)

Kırmızı dut özsuyu (27)

Kuşetmeği (31)

Kükürt (27)

Mahmude (*Convolvulus camononia*)(27)

Nane suyu (18)

Nesrin suyu(17,26,30,31)

Papatya suyu (18)

Pelin otu (4,18,27)

Peygamber çiçeği (4)

Sarısabır (36,38)

Sakız ağacının yaprağının özsuyu (27)

Sarı yavşan otu (*Artemisia maritima*) özsuyu (27)

Sedef otu özsuyu (17)

Sırr-ı muzaf diye bilinen ilaç (4)

Sirke (19,31,42)

Soğan suyu (4,17)

Soğan tohumu (27)

Söğüt yaprağı özsuyu (31)

Su biberi özsuyu (25)

Sukutra bölgesine ait sabır otu (*Aloe perfoliata*)(18)

Şarap ruhu (4)

Şeftali çekirdeği yağı(18,22,36,38)

Şeftali yaprağı suyu (18,22,31,36) Nizam'ül Edviye'de bu ilaç İbn Sina'dan tavsiye olarak belirtilmişse de Kanun tercümesinde bulunamamıştır.

Şemşir (*Vicia craca*) yaprağı fıstık çamı yaprağı, özellikle bu yapraklar sirke ile pişirilmesi (27)ve şemşir yağı (4)

Tatlı badem (12)

Turp özsuyu (4,27)

Yaban pırasası (*Marribium vulgare*) (27)

Yaban tarhununu (*Anacylus pyrethrum*) kökü (27)

Yarpuz suyu (22,36,38)

Zamk(27)

Zerdali çekirdeği suyu (22,38)

Zeytinyağı (27) konulduktan sonra güneşte oturtmak tavsiye edilir. Ya da nesnenin olduğu kulağa doğru başa vurulması tavsiye edilir(22). Damla olarak da kullanılır(17).

Müfret hayvansal ilaçlar;

Bal suyu (27)

Herhangi bir hayvanın ödü (4)

İdrar ruhu (4)

İnek eti kebab yapılıp, ondan akan rutubeti/suyu damla olarak kullanmak (27) İbn Baytarda sığır eti olarak geçer(30)

İnsan tükürüğü dökülüp kulak üzerine yatmak (31)

Oruçlu kişinin tükürüğü (17,31)

Sığır ödü (18)

Zehirli havyan ödü (4)

Müfret madensel ilaçlar;

Katran (4)

Mürekkep ilaçlar;

Hint tutyası ezilip yumurta sarısı ile hamur yapılarak oluşturulan ilaç (17)

Damlalar;

Acıbadem yağı kereviz öz suyu ve peygamber çiçeği özsuğu hepsinden iki okka, sirke iki dirhem alınır ve bir miktar pişirilip içine sabır ve saf mürr hepsinden 1/3 dirhem ezilerek oluşturulan damla (4) kullanılır. Daha kuvvetli olması için 1/3 dirhem Ebu cehil karpuzu içi eklenip ılıkken kullanılır(4).

Bal ince öğütölmüş tuzla birlikte oluşturulan damla ılık olarak bit ve yumurtalar için kullanılır(19)

Çocuk idrarı, nar kabuğı ile kaynatılmasıyla oluşturulan damla (17)

İnsan idrarı nar kabuğı ile ezilmesiyle oluşturulan damla (30)

Keberenin (İbn Sina da kapari olarak geçiyor) (Capparis spinosa) suyu ve sirke oluşturulan damla (9)

Mazı ezilip gül yağı ile karıştırılmasıyla oluşturulan damla (17)

Saf mürr ve badem yağından oluşın damla (17)

Sedir ve sirkenin birlikte çalkalanmasıyla hazırlanan damla (19)

Sıfat-ı deva: kulakta kurt olsa, Şeftali yaprağı dövülür, suyu alınır. 5 dirhem turp yaprağı, Ak çöpleme (*Veratrum viride*) ve ermeni buresi (Boraksla toz haline getirilmiş, sedecten mürekkep nesne), mahmude otu, pelin otu, Loğusa çiçeği/zeravent (*Aristolochia*) her birinden 1'er dirhem, kuru otlar dövülür, zikredilen sularda ezilir, güneşe konur, kuruyunca ihtiyaç olduğunda yumuşatılarak kullanılır(20).

Şarap ve bal karışımı, ılık olarak kullanılır(3).

Şeftali yaprağın dövülür ve suyu alınır, sabrı sukutri (*Aloe perfoliata*), mahmude, sirke katılır, biraz ezilerek kullanılan damla (9,37)

Yavşan suyu ya da şeftali yaprağının suyu ya da biraz mahmudenin sirke ile ezilmesiyle hazırlanan damla (9)

Tılsımlı ilaçlar;

Hintli hekimlerden tavsiyeyle; kulak def üzerine tutulur ve def çalınır. Böylece kurtların döküleceği söylenir(17).

Şaplar;

Asl-ı Kapari (*Capparis spinosa*) kabuğunun ezilmiş haliyle yapılan şap (27)

İdrar ile yapılan şap (27)

İki dirhem şarap, 3 dirhem bal, 1 dirhem gül yağı, iki adet yumurtanın beyazı ile karıştırılıp, ıltılır. Bir parça yüne sürülüp, kulak onunla doldurulur. Bir süre durulur ama uyunmaz. Sonra pamuk çıkarılır. Onunla çokça kurt dışarı çıkar(27).

Marul aşuresi ya da Sincan diken/ Musa ağacı (*Lycium arabicum*) ya da pelin aşureleri ya da pişmişleri ile yapılan şap (27)

4.4.6. Kulakta irin ve kan akması

Kulaktan irin akması münferit bir hastalık ya da şişlik, yara gibi bir hastalık sonrası olabilir. Kulaktan irin akmasının sebepleri de şişlik ya da sivilce ya da kum ya da kötü yara olması olarak sıralanır ve bu hastalığın çoğunlukla yaşlılarda görüldüğü söylenir. Bunun sebebi de onlarda çiy rutubetin çokluğu ve mizaçlarının soğuk olmasının da etkisiyle fazla rutubetin birleşmesi ve havadaki soğukluktan dahi başlarını koruyamadıklarından dimağlarında hapsolmuş rutubetin kulağa ve kulak

deliğine akmasıdır. (4).İrin sebebiyle kulakta kötü koku oluşabilir. Kulakta yara olması bu kısım ile ilişkili olmakla beraber ayrı bir kısımda değerlendirilmiştir. Rutubetin akması olarak da anlatılmıştır. Çocuk hastalıklarının onuncusu olarak da geçer. Özellikle çocukların dimağlarının çokça rutubetli olduğu ve bu rutubetin kulak kanalına inmesiyle hastalık oluştuğundan bahsedilir. Günümüz bilimsel çalışmalarında da çocukların kulak kanallarının daha yatay olması sebebiyle otit (otitis media) gibi hastalıkların daha kolay görüldüğü bilinmektedir. İbn Sina çocuk hastalıklarından bahsederken günümüzdeki gibi bir açıklama yapmamış olsa dahi bu prevelans artışını gözlemlemiş olması onun Tıbbın kralı olarak nitelenmesini açıklar niteliktedir. Hekim Dendani Razi'den ve Rufes'den nakille çocukların kulaklarındaki akıntının çok emzirmekten kaynaklandığını söylemiştir.

Bu bilgiler ışığında bu hastalığın hangi yaş grubunda olduğuna dair bilgilerde farklılaşma görmekteyiz. İbn Sina çocukluk çağı hastalığı olarak tanımlarken Abbas Vesim yaşlılık hastalığı olarak tanımlamıştır. Buradaki farklılığın sebebi bahsedilen hastalıkların farklı hastalıklar olduğu halde bizim aynı hastalık olarak yorumlamamız olabilir.

Ayrıca yeni ve müzmin yani kronik iltihabı da fark etmiş, bu hastalıklara farklı ilaçlar uygulamıştır. Kronik irin için kulak kemiklerinin açılmasının da gerekebileceğinden bahsedilmiştir. Kronik olan irinin alametleri; kulak yolunun genişlemesi, kötü kokulu ve sarı irinin çok olmasıdır. Ayrıca kurutucu ilaçlar da kulakta rutubetin tutulmasının sebepleri arasında sayılır. Eğer kulaktan sarı su akıyorsa hekimler bunun engellenmemesini fakat tekrar üretilmesinin önüne geçilmesini tavsiye ederler. Yara kurutularak bu sarı suyun akması engellenebilir. Bazı kibirli doktorların irinli kulak için irinin akmasını bez koyarak engellemek gibi bir tedavi uyguladıklarını ve bu tedavinin yanlış olduğundan bahsedilir. İrin gelen kulağın tarafından kan almak da tavsiye edilmiştir. Kan alma işleminden sonra şiyaf lar kullanıldığı gözlenmiştir.

Kulaktan kan akması ise burun kanamasına benzetilir. Buhran adı verilen hastalıkta gözlenebildiği gibi, darbe, damar çatlaması gibi sebeplerle de olabildiği bildirilir. Eğer kan akması zayıflık, mide bulantısı ve bayılmaya sebep olmuyorsa durdurulmaması tavsiye edilir. Kanamayı durdurmak için kabız edici ve kavi ya da soğutucu ilaçlar kullanılır. Kanamanın kulaktaki rutubet ya da kurt sebebiyle olduğu düşünülür.

Perhiz;

Kan durdurmak için kullanılan kabız edici ilaçlar; suyla ya da sirke ile pişirilmiş mazi özsuyu, Sincan diken (lycium arabicum) özsuyu, Sincan diken özsuyuna acı eski şarap ya da sirke ilave edilebilir, boynuzlu gelincik şiyafı ve teke diken, sakız ağacının yaprağının özsuyu, sirke içinde pişirilen nar suyudur(27).

Kavi yani kuvvetli ilaçlar; fesleğen bitki suyu, tavşan kursağı sirkeyle, sirkeyle pırasa özsuyudur(27).

Serinletici ilaçlar; kuşekmeği özsuyu, Bağa yaprağı (Plantago), şarap ile ve şiyaf-ı mamisa (boynuzlu gelincik şapı) ve afyon misilleridir(27).

Kulakta irin ve kan akması için kullanılan müfret bitkisel ilaçlar;

Afyon(26,27)

Aristolochia longa(31)

Badem yağı (27) akut irinler için

Bostan mersini(31)

Boynuzlu gelincik(26)

Ekşi nar kabuğu (17)

Gül yağı (27) akut irinler için

Katran (17)

Keçi söğüdü yaprağının bitki suyu (sıkılmış suyu) ya da o yaprağın pişmişi (27)

Koruk suyu tek başına ya da bal ile akut irin için (27)

Kunduz hayası(26)

Kuşekmeği (19)

Mürr(26,27) akut irinler için

Safran (27) akut irinler için

Sarısabır (27) akut irinler için

Sirke (42)

Soğan öz suyu (17)

Söğüt yaprağı ve budaklarının özsuyu (17)

Sumak (irini çekmesi için kullanılır)(18)

Şap (alumen)(31)

Tavşancıl otunun taze çiçeklerinden elde edilen özsuyu(19)

Teke diken (26)

Tuz çiçeği (30,31)

Yaş mersin tohumunun özsuyu (17)

Zeytin yağı (ılık) (8)

Kulakta irin ve kan akması için kullanılan müfret hayvansal ilaçlar;

Bal şerbeti ılık olarak kullanılır(18)

Çocuk idrarı (27)

Eski İnsan idrarı(26) eski diye belirtilmeksizin insan idrarı (30)

Öd (17)

Öküz ödüne (27) camış ödü (17)

Kulakta irin ve kan akması için kullanılan mürekkep ilaçlar;

Akut irinler için Deva-i rasi'(20)

Akut irinler için Akrası-ı Enderun(27)

Akut irinler için helile çekirdeği ve mazı alınır, yakılıp, şebboy yağı ile keten tohumu yağı ile dürdü ile birleştirilerek hazırlanan ilaç (27)

Demir pası, Kitre zankı ((astragalus) bitkisinin dikenli dallarından elde edilen zank, tragacantha.), ağrı kesici olan devalardan biri ile karıştırılarak oluşturulan ilaç(27)

Kronik irinler için katran (Fıstık çamının şernîn (katranlı ardıç) türünün pişirilerek kuruyup sertleşmiş olan zankı.), balla karıştırılarak kullanılır(27)

Yıkanmış demir pası, bir tabakta birkaç kere kavrulur, sonra sirke ile pişirilmesiyle yapılan kuvvetli ilaç kronik irinler için kullanılır (27)

Fitiller;

3 dirhem güllaba bir dirhem tatlı badem yağı pamuk ile kulağa konulur (18,29,40)

Acıbadem yağı ve ak anzarot ile yapılan fitil (36)

Anzarot, iki kardeş kanı, günlük, sabır, yumuşak olarak dövülür. Fitil bala bulaştırılarak kullanılır(18)

Demir pası şaraptan dönmüş sirke ile ezilip, pişirilir. Akut olmayan, kulaktan akan irin için fitil yapılır(30).

Hünnap, anzarot ve balla yapılan fitil (8)

İki kardeş kanı, deniz köpüğü, anzarot, ermeni boraksı, ak günlükten elde edilen mür, boynuzlu gelincik şiyafı, eşit miktarda alınır ve bir mile değdirilen balla yapılan fitil(27)

İki kardeş kanı, sarısabır, anzarot, mür, günlük, demir pası, bakır pası, her birinden ikişer dirhem dövülür, elenir. Fitile bala ve bu ilaçlara bulaştırılarak kullanılır(20)

Karaman kimyonu (Carum carvi) ve sodyum nitrat, çekirdeği çıkarılmış incir, karıştırılarak fitil yapılarak kronik irinler için kullanılır(27)

Koyu kıvamlı üzüm şırası, gül yağı ile beraber, ya da pırasa suyu ile tuzlanmış balık suyu ile yapılan şap kronik irin için kullanılır (27).

Kronik irin için bakır talaşı, arsenik bal ile karıştırılıp demir pasının pası ve demir pasının kendi de toz gibi ezildikten sonra Taze üzüm şırasından yapılmış sirke, bal ile kıvamlı olunca kullanılır. Bu ilaç güçlü ilaçlar arasında geçer(27).

Kronik irin için Kuvvetli ilacın tarifi; 4 dirhem bakır pası kabuğu, bir okka pırasa suyu (sıkılıp ateşte ya da güneşte bekletilen), bir okka süzölmüş bal kullanılır(27).

Sabır, anzarot, günlük, demir pası, bakır pası, hepsinden ikişer dirhem karıştırılır, dövülür, elenir, bal ile karıştırılarak kullanılır(22).

Sarısabır, anzarot, mür, günlük, iki kardeş kanı, hepsinden 2'şer dirhem alınır, dövölür, Fitile bala ve bu ilaçlara bulaştırılarak kullanılır (18).

Sarısabır, günlük, boraks bir dirhem, bakır pası yarım dirhem anzarot, sakız, çadırüşağı otu ve bundan elde edilen zamk (Dorema ammoniacum) üçer dirhem, balla ezilerek kullanılır(9,37).

Sirke ile boynuzlu gelinciğin şiyafı ya da gül ve mür şiyafı, sarısabır ile bal içinde ya da şarap içinde akut irin için kullanılır(27).

Şiyaf-ı ebyâz kullanılır(40).

Yanmış yemen şapı ve mür birer dirhem, bal ile pişirilip bir yün ile yapılan fitil(27)

Yün sadece şarab-ı afişa ya da biraz safran ile karıştırılmış şarab-ı afişa bandırılarak da kullanılır (5)

Yün üzerine, şap ya da safran ya da bir tutam sodyum nitrat, balla karıştırılır ve şaraba bandırılarak kullanılır (5)

Damlalar;

Akgünlük, kulaktan gelen irin ile karıştırılarak oluşturulan damla (18)

Anne sütü ve sığır beraber karıştırılarak oluşturulan damla (30)

Anne sütün ve eski yağdan oluşun damla(17)

Anzarot ve balla yapılan damla(17)

Duvar sarmaşığı zeytinyağı ile(19)

Eski irin için demir pası dövölür, bir ay şaraptan dönmüş sirkeyle karıştırılarak hazırlanan damla(18)

Karga ve kaplumbağa ödları anne sütü kronik irinler için kullanılır (27).

Mazı, mersin yaprağı sirke ile kaynatılarak hazırlanan damla (17)

Mercan köşk, afyon çiçeğı sıvısı, Hint yağı, boynuzlu afyonun öz(19)

Mür, afyon, kunduz hayası, boynuzlu gelincik karıştırılarak hazırlanan damla(31)

Öküzün iki böbreği ve iç yağından bir miktar alınıp tuzlanır. Yarım eti kebab olunur yani ateşte pişirilir ve onun suyundan oluşan damla kanı durdurmak için kullanılır(27).

Pırasa ve gül yağından oluşan damla (31) (takvimin yazarından nakille)

Sekiz dirhem bal, yedi dirhem sirke kaynatılır. Kıvamına girince iki dirhem dövülmüş bakır pası karıştırılıp, saklanır. İhtiyaç olduğunda sirkeyle karıştırılarak kullanılan damla(20)

Sıcak su ve güllab ile hazırlanan damla (40)

Tavuk yağı ile soğan suyu karışımı(19)

Turna ödü, acı badem yağı ile karıştırılarak oluşturulan damla (18)

Buharlar;

Züfa otunun sirke ile pişirilmesinin buharı(19)

Merhemler;

7 dirhem sirke, saf bal 8 dirhem, sirke ile kaynatılır, iki dirhem bakır pası konup yoğurularak merhem hazırlanır(20).

Bir miktar koruk suyu, beyaz bal mumu ile karıştırılarak hazırlanan karışım(29)

Enderun tuzu bal ile kaynatılarak hazırlanan ilaç (17)

Eski irin için Razi'den nakille ak merhem gül yağı ile eritilerek kullanılır(18).

Gelincik çiçeği suyu ve bir parça ak günlük ile yapılan merhem(29)

Merhem-i mısri(31); Şarap sirke 80 dirhem, bal 70 dirhem, ikisi öd üzerinde kaynatılır. Kaynayınca üzerine 10 dirhem bakır pası konulur ve karıştırılır. Kıvama gelince kullanılır(11)

Cerrahi yöntemler;

Eğer cerahat tazeyse ve kan akarsa cerahatin iki tarafı birleştirilip üzerine kurutucu ilaçlar sürülür(43).

4.4.7. Çınlama ve sağırılık

Sağırılık kadim tıp yazmalarında ikiye ayrılmıştır. Biri doğuştan olan sağırılık, diğeri ise sonradan oluşan sağırılıktır. Doğuştan olan sağırılığın ilacının ve çaresinin olmadığı düşüncesi Hipokrat'tan nakille Osmanlı tıbbında da hâkim olan düşüncedir. Çınlamanın ve sağırılığın buhar sebebiyle olduğu ve baş ağrısı ile beraber seyrettiğinden bahsedilmiştir(27). Metinlerde sağırılık ve çınlamanın ayrı ayrı tedavi yöntemleri olmakla beraber çoğunlukla ortak olduğu için aynı bölümde derlenmiştir.

4.4.7.1. Sağırılık

Sağırılık için üç farklı terim kullanılmıştır. Bunlar; tareş, vakr ve şamemdir. Tareş Arapça kökenli bir kelimedir. İncelediğimiz metinlerde sıkça rastlamadık fakat Arapça terminolojinin 18. yy'e kadar kullanıldığının göstergesidir. Tamamen değil kısmi sağırılık için kullanılır. İşitmede noksanlık, duymada zayıflık, güçlük şamemin hafifi anlamlarına gelir(4).

Vakr ise işitmenin çok ağır olması, batıl olması olarak ifade edilir. Yine Arapça tıp terminolojisindendir. Yüksek sesleri duyup alçak sesleri duyamayan kişiler için kullanılır. Türkçe karşılığı kulak yeğliği ve farsça anlamının ise giran-i küş, Yunancada barikoya olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir(4). Verilen bilgilerden hareketle sonradan oluşan ve günümüzde sensörinöral olarak ifade edilen işitme kaybına delalet ettiği düşünülmektedir. Vakr terminolojisinin kullanımına incelediğimiz eserlerde nadiren rastlanmıştır.

Şamem ise kulakta tıkanıklık olması, kulak deliğinin kapalı olması, tam olarak sağır olma günümüz terimi ile total işitme kaybı için kullanıldığı düşünülmektedir. İncelediğimiz eserlerde çokça rastlanmıştır. Özellikle Arapçadan tercüme olan ve dili ağır olan eserlerde Türkçe sağırılık kelimesi yerine şamem kullanıldığı fark edilmiştir. Şamem olan kişilere merhamet ve şefkat gösterilmesi tavsiye edilmiştir.

Vakr belirtilmeksizin şamem ve tareş olarak sağırılığın iki kısma ayrıldığı da görülmüştür. Fakat bu sağırılık türlerine göre yapılan ayrımlar ilmi olup, halkın istifadesi için yazılmış eserlerde birbirleri yerlerine kullanıldıkları düşünülmektedir.

Sağırılığın sebebi Vesim Abbas'ın eserinde bahsedilmiştir. Kulağın, dimağın ve yakın olan organların hareketi sebebiyle, diş ağrısı sebebiyle, duyma sinirlerine hastalık isabeti sebebiyle, mizacın bozulması, mürekkep hastalıklar sebepleriyle olabilir. Farklı

sebeplerden olan tıkanıklık sebebiyle de sağırılık olacağı yazılmıştır. Oldukça detaylı olan Abbas efendinin eserinde humoral patoloji ile beraber günümüzde kullanılan iletim tipi sensörinöral tip işitme kaybına benzer bir ayrım da görülmektedir. Doğumda ya da doğum sonrasında oluşan sağırılığın ise incelediğimiz tüm eserlerde ilacı olmadığı belirtilmiştir.

Sağırılığın alametleri sebeplerine göre farklılık göstermektedir.

- Çok fazla safra olması sonrasında safranın dimağa yükselmesinden olursa, alameti safranın çok olmasıdır.
- Duyma aletinin mizacının bozukluğundan olursa ağırlık ve yayılma olmaksızın boyun ve kulak ağrısı olur.
- Soğuk sebebiyle mizaç bozukluğu olursa soğuktan rahatsız olup, şiddetlenir ve sıcakta iyi hisseder.
- Sıcak sebebiyle mizaç bozukluğundan olursa iltihap ve yakma hissi olur.
- Kuruluk sebebiyle olursa yorgunluk ve uykusuzluk ve açlık ve yüzde, gözde zayıflık olur.
- Ağır hıltların dökülmesi sebebiyle olursa alameti ağırlık hissi ile beraber kulak ağrısıdır. Özellikle secdeye gidince dimağ hareket ederse nefsanî fiiller hastalığın artması delalet eder.
- Tıkanıklık sebebiyle olursa alameti görme duyusu ile açığa çıkar. Ayrıca tıkanıklık kulağın sığ kısımlarında olursa kolaylıkla açılacağı fakat derin ve iç kısımlarında olursa zorlukla tedavi edileceği bildirilir.
- Ağır rüzgarlardan olursa alameti çınlama ve ağır kandır.
- Sinirde şişlik olursa alameti ateşli hastalık, kafa karışıklığı ve dimağ hastalıklarıdır. Bu şişlik çoğunlukla sıcak maddelerden olur. Eğer şişlik sinirde olmayıp başka bir yerde olursa humma olmaz(4).
- Ateşli bir sıtma dolayısıyla kulakta meydana gelen sağırılığın, safravi ishal olunmasıyla iyileşeceği belirtilmiştir(36). Tam tersi olarak da cahil tabipler tarafından ishalin engellenmesi sebebiyle sağırılık oluşabilir(4).
- İbn Sina sağırılığın dimağda olan zayıflık sebebiyle de olabileceğini belirtmiş ve dimağı kuvvetlendiren ilaçlarda tedavi edilmesi gerektiğini söylemiştir. Beyinden sinirlere akan soğuk hıltın da sağırılığa sebep olabileceği söylenmiştir(8).

- Sağırılığın sebebi yara kaynaklı ise yağlardan kaçınılır ve yara iyileştirici merhemler kullanılır(4).

Duymada ağırlığın tedavi edilmezse gün geçtikçe ilerleyeceğinden bahsedilir. Ayrıca uzun zamandır olan sağırılığın doğuştan sağırılık gibi iyileşmeyeceği ya da zor iyileşeceği bildirilir. Bu sebeple sağırılığın türünün iyice incelenmesi gerektiği ve eğer iyileşmeyen bir tür ise ilaç uygulanmaması gerektiği yazar.

Sağırılık tedavilerinde de diğer tedaviler gibi önce tabiat buhurlar, gargara, enfiye ve benzeri keseler, yıkamak ve sair kuru tedaviler uygulanarak tenkiye edilir ve perhiz uygulanır. Hamama gitmek tavsiye edilir. Kükürtlü hamam ve kükürt suyu dahi kullanılmıştır. Bu tedavilerden hareketle beslenme esaslı bir tıp anlayışının olduğunu söylemek mümkündür. Bedeni arındırmak için erik şarabı ya da hastanın tabiatına göre nar ya da elma şerbeti kullanılır(18). Ekşi yemekler tavsiye edilir ve tatlı, sıcak yiyecekler yememesi tavsiye edilir. Sirkengebin ile gargara yaptırılır. İstifra sonrası kulağa soğutucu ilaçlar uygulanır. İltihap dağıtıcı (muzad) ilaçlar uygulanır. Kullanılan müshil ilaçlarının kuvvetli olması gereklidir. Bütüncül tedavi olduğu için Gül suyu, kafur, sandalın başa sürülmesi de tavsiyeler arasında yer alır. Yeni olmuş duyma problemi için iki dirhem çöven (saponarina officinalis) yenmesi tavsiye edilmiştir(22). Tedavi için öncelikle kulağın sabır hapi ya da diğer müshillerle temizlenmesi tavsiye edilmiştir. Sağırılığın derecesi ses çıkarılıp duyup duymadığı gözlemlenerek tespit edilir(8). İlginç bir tedavi ise sağır olan kulağa birkaç kere boru çalınmasıdır(17). Benzer bir tedavi yöntemi olarak tenkiye sonrasında yüksek ses ve yüksek bağırımlar yani klakson sesi, zurna sesinin faydalı olacağı ve duyma yerini sakınleştireceği belirtilmiştir(4).

Sonradan olan sağırılık tedavileri;

Buhar sebebiyle olan sağırılık için bure sirke ile ezilerek kullanılır(18).

Buhar ve balgam sebebiyle olan sağırılık için, fındık kadar kara çöpleme dövülür, balla eritilerek kulağa uygulanır(18).

Çınar ağacı yaprakları ve çiçeklerinin kulaklara sürülmesi (19)

Eritilmiş sıcak bakır üzerine dökülen soğuk sudan dolayı oluşan bakır köpüğü, beyaz olanı, ezilip kulağa üflenmesi (26)

Saksağan beyni bir pare bal ile karıştırılarak kulağa konulması (29)

Buharlar;

Afyon buharı (4)

Dereotu, rezene ile sadece ağzı dar bir kaba konulur. Su ya da zeytinyağı ile kaba doldurulur. Ağzını hamur ile kapatılır. Buharı çıkmaması gerekir. Kaynatılır. Suyun yarısı kalınca ateşten alınır. Hamur ortadan iğne ile delinir. Buharı çıkarken sıcakken hemen kulak o buhara tutulur. Sonra yatar. Bir kez yapmakla açılmazsa tekrarlanır(22)

Kuş iğdesi yaprağı, dal kırıntısı yaprağı, ebegümeci yaprağı, hatmi çiçeği yaprağı, birer tutam, menekşe çiçeği ve kuru gül ikişer tutam alınır. Küçük parçalara ayrılır. Yeterli miktarda içme suyu ile pişirilmesinin buharı (4)

Lahana (Brassica oleracea) tohumu ot ile yakılarak yapılan tütsünün kulağa tutulması (17)

Maydonozgillerden birinin buharı (4)

Sirke buharı (17,18)

Damlalar;

Acıbadem yağı (8)

Ada soğanı sirkesi(31)

Bal (31)

Beyaz soğan suyu (29)

Biberiye damıtılmış yağı (4)

Bir baş sarımsak kabuğu ile dövülüp, bir koyun ödü ile bir kaşık sirke ve 4-5 kaşık saf su bir çömleğe konulup kaynatılır. Su gidip sirke ve öd kalınca çıkarılır ve hıltı gidip saf hali kanlıncaya sağır olan kulağa sıcakken 3-4 damla damlatılır. Biraz yatıp birkaç kere bu tekrarlanır. 20-30 yıllık sağırlıklar için kullanılır(42).

Boraks köpüğü ve bal ile oluşturulan damla (26)

Damıtılmış su tarifi; büyük turp kökü ve pırasa kökü, yemeklik soğan ikişer okka, siklamen kökü bir okka, beyaz çöpleme kökü ve zahter yaprağı, yabani sedef otu ve mercanköşk yarımşar okka, biberiye çiçeği ve sümbül çiçeği, selime⁷ çiçeği ikişer dirhem, kimyon tohumu ve rezene tohumu üçer dirhem, defne yemişi otuz adet alınır iyice ezilir içine bir buçuk okka inek ödü konur, hepsi beraber yeteri miktarda iyi şarapta bekletilir. Rengini ve kokusunu verdikten sonra damla olarak kullanılır(4).

Damıtılmış sulardan oluşan formül; turp kökü, pırasa kökü birer okka, siklamen kökü, yabani zahter, boğa ödü, yarımşar okka, beyaz çöpleme kökü, sümbül çiçeği, rezene tohumu ve kimyon tohumu, kunduz hayası, birer dirhem, sedef otu, mercan köşk ikişer dirhem, defne yemişi, 15 adet alınıp yeterli miktarda beyaz şarap ile karıştırılır, birkaç gün bekletilir. Damla olarak kullanılır(4).

Dana ödü ve kehribar yağı ile eşit miktarda karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Defne yemişi damıtılmış yağı (4)

Deve diken suyunu(4)

Domuzla böcek zeytin yağında kaynatılarak oluşturulan damla (17)

Eşek sütü (31)

Eşek turpu yağı(17)

Frenk kimyonu tohumu damıtılmış yağı (4)

Gelincik çiçeğinin kökü kaynatılıp suyunun damla olarak kullanılması(18)

Hardal yağı (4,17) akşam sabah bir katre

Kafur (27)

Kara ağaç kökünden bir parça ocakta kızdırılıp, akan suyunun damla olarak kullanılması (31)

Karanfil damıtılmış yağı (4)

⁷ Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Karga düleği (Kabakgillerden, parçalı yapraklı, sarı çiçekli, çok yıllık otsu bitki (Citrullus colocynthis)) yaprağının suyu(17)

Kartal ödü (12,31)

Kaya koruğunun sıkılması ile elde edilen suyun ılıkken damla olarak kullanılması 20-30 yıllık sağırliklar için kullanılır(36).

Kayısı çekirdeği yağı (8)

Keçi ödü (17)

Kene otu yağı(17)

Koyun ödü (17)

Koyun ödü ile turp suyunun karıştırılmasıyla hazırlanan damla(22)

Kunduz hayası mercimek miktarı alınarak, sümbül (Nardus indica) yağı içine eklenerek oluşturulan damla soğuktan olan sağırlik için kullanılır(26).

Kunduz hayası soğuktan olan sağırlik için kullanılır(31)

Kuş iğdesi yağı ve nilüfer yağı ile oluşturulan damla(4)

Menekşe yağı (4)

Menekşe yağı fazla safra sebebi ile olan sağırlik için kullanılır (3).

Mercanköşk damıtılmış yağı (4)

Nilüfer yağı fazla safra sebebi ile olan sağırlik için kullanılır (3).

Pelin otu badem yağının içinde pişirildikten sonra keçi ödü katılarak hazırlanan damla(18)

Pırasa yağı, sümbül yağı, birer okka, kunduz hayası yarım okka, şarap özü üç okka, boğa ödü iki dirhem, kara çöpleme kökü yarım dirhem, hindistan cevizi, barut tuzu birer dirhem alınıp bir miktar pişirilip saklanır. üç katre damla olarak kullanılır(4).

Reyhan tohumunu dövüp acı badem yağı ile karıştırılmasıyla hazırlanan damla (22)

Rezene tohumu damıtılmış yağı (4)

Sedef otu damıtılmış yağı (4)

Selime⁸ damıtılmış yağı (4)

Sığır ödü (4,17)

Sirbillus⁹ yaprağı, sedef otu yaprağı üçer tutam, taze zahter, sütleğen, kuru domuz ödü bir kâsede, 1/6 dirhem, sütleğen, solucan, ebucehil karpuzunun içi yarımşar dirhem, beyaz çöpleme kökü, kunduz hayası birer dirhem, kuru arı yani kuru eşek arısı, şap, hepsinden 1/6 dirhem, incecik doğranır, incelterek ezdikten sonra üzerine acıbadem yağı iki okka, gül yağı bir okka, defne yağı iki buçuk dirhem, on okka şarap konulup ılıkken iki üç gün kullanılır. Hafif ateş üzerinde rutubeti gidince kaynatılıp tasfiye edildikten sonra saf yağ saklanır (4).

Şahin ödü ve turp suyu ile hazırlanan damla (18,29)

Şarap ruhu ile özü çıkmış belsem ağacı kükürdünün damla olarak kullanılması kimya doktorları tarafından tavsiye edilmiştir(4).

Tarçın damıtılmış yağı (4)

Timsah iç yağı(31)

Turp tohumu yağ ile kavrulup suyunun damla olarak kullanılması(18)

Turp yağı(18,42)

Turuf (Raphanus sativus) kabuğu tuz ile dövülerek yapılan damla (17)

Yaban fıstığı yağı kaz iç yağı ile karıştırılarak hazırlanan damla (31)

Yabani sarımsak öz suyu(17)

Yabani zahter kuru yaprağından şarap ile karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Yumurta akı ile karıştırılmış anne sütü(4)

Zeytin yağı ile karıştırılmış akrep yağı(27)

⁸ Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

⁹ Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Cerrahi aletler;

Büyük ve taze arzu otu öz suyu iki dirhem, süt türlerinden bir dirhem, bunlar birbirine karıştırılıp kulağa zerraka adı verilen iğne benzeri aletle uygulanır(4).

Ayaricler;

Ayarici-i lukaziya; Ebu cehil karpuzunun içi 5 dirhem, hamur içinde kaplanarak fırın ya da ocakta pişirilmiş soğan, katran köpüğü, mahmude, kara çöpleme, vaşak, yaban sarımsağı, hepsinden 4'er dirhem, aftimun, yer meşesi, Mekke belesen ağacı, sarısabır hepsinden 3'er dirhem, boz süpürge, kılıç otu, Hint sümbülü(bulunmazsa çetük otu), it siyeği, koyun yavşanı, burçak, ak fülül, uzun biber, kara biber, safran, tarçın, çıyan otu, at kasnısı, kunduz hayası, kunduztaşağı, mür, taş kerevizi, karga düleği, acı pelin, sütleğen, sümbül, hamama (Amomum racemosum), zencefil, hepsinden 2'şer dirhem, çentiyane karabaş otu, hepsinden 1,5 dirhem dövülüp, elenir. Toplamının iki ya da üç katı kefi alınmış bal ile karıştırılır. 4 miskal olarak kullanılır(36).

Habb-ı cami; Ayaric 10 dirhem, sarı helile, çekirdeksiz kara helile, 7'şer dirhem, sakız, anason öz suyu, pelin otu iki dirhem, sıcak su ile hap yapılır. Gece içilir. dimağda olan hıltları çeker(9,37).

Fitiller;

Ebu cehil karpuzunun içi iki dirhem, kunduz hayası ve Aristolochia longa, pelin otu suyu, yarım dirhem, sütleğen bir dank, sığır ödüyle yoğurulur, bir dank Saussurea costus, birle şaf yapılır. Acı badem yağı ile ezilerek kullanılır(22).

Kara çöpleme fitil olarak kulak içinde 2-3 gün bırakılır(19).

Katrardan yapılan fitil (17)

Tavşan yağı pamuğa sürülüp yakılıp kulakta bir-iki saat tutulması(29)

Tiryaklar;

Tiryak-ı berşa'ise(23)

Macunlar;

Felsefeciler macunu kuvvetlendirmek için kullanılır(8)

Fotenç macunu kuvvetlendirmek için kullanılır(8)

Kıst macunu kuvvetlendirmek için kullanılır(8)

Yakılar;

Doğu belesanı yakı ya da damla olarak kullanılır(4).

Fiyak bitkisi yakı ya da damla olarak kullanılır(4).

4.4.7.2.Çınlama

İbn Sina'ya göre çınlamanın anlatımı; “Bu hal bir nevi sestir fakat insan dışarıdan bir sebep olmaksızın bu sesi duyar. Bu halde havanın hareketi olur. Sesin sebebi havanın dalgalanma hareketidir. Kulağın içinde olan havanın hareketi sebebiyle olur. Ve bu hava buhardır. Boşluklara/boşluklardan dökülmüştür. Bu buharın dalgalanması bazen çok hafif olur. Ve boşluklara dökülmüş olan buharda hafifçe dalgalanır. Bazen buharın dalgalanması hafiften daha fazla olur ve bazen kulak bu sesi işitir. Çınlama duyanların duyma kabiliyeti çok keskindir. Bazen de bu dalgalanma çok şiddetli olur. Bedene ıstırap verir. Bedendeki ya da baştaki doluluk ya da humma (ateşli hastalıklar) sebebiyle olur. Fazla sarhoşluk sebebiyle olan çınlamanın sebebi başa özel doluluktur. Bazen çınlamanın sebebi açlık ve hava olur. Açlık sebebiyle bedende rutubet olur. Bazen çınlamanın sebebi kulağın kendisidir. Bazen de mide ve diğer uzuvlar sebebiyle olabilir. Mide ve diğer uzuvların rüzgârı kulağa geçer ve kulağın içindeki havayı tahrik edip sese sebep olur.”

Çınlama bir ses hastalığı olarak anlatılır ve hava akımı olmaksızın olur. Sağlıklı kişilerin dahi deniz kabuğunu kulaklarına koymaları ile oluşan ses buna örnek verilir.

Çınlama için incelediğimiz metinlerde farklı terimler kullanılmıştır. Bunlar; tanin, devi/y, safir, ün, uğuldama, gümleme, çinleme, bang-gûş, ihos olarak sıralanabilir. Tanin Arapça kökenli olup bakırdan bir leğen dedikleri bir alete bir nesne ile dokunulması sonucunda oluşan sese denir. Yağmur sesi ya da ince rüzgârın aralıklı sesi olarak da tanımlanmıştır. Tıp terimi olarak şiddetli ve ince sesin karşılığında kullanılmıştır. Ya da ne pes ne tiz ses olduğu da söylenir. Devi/y de Arapça kökenlidir. Hafif rüzgâr/ kuş sesi, akan su sesi ya da çok ve yoğun olan rüzgârın tahıllarda ortaya

çıkan ses için kullanılan terimdir. Şiddetsiz ve ağır çınlama için kullanılır. Bir diğer görüşe göre pes ve kuvvetli sesler için kullanılır. Arapça kökenli bir diğer terim Safir olup ıslık sesi anlamına gelir. Hafif ve ince rüzgardaki hafif sesine de benzetilmiştir. İnce ve hafif çınlama için kullanılır. Yüksek ve tiz ses için kullanıldığı da söylenilmiştir. Ün ise Türkçedir ve ses verme anlamında kullanılır. Uğuldama günümüz Türkçesinde de bulunur. Gümleme Türkçe olup güm diye ses çıkarmak anlamına gelir. Çınleme ise çınlamanın eski Türkçedeki halidir. Bang-gûş Farsça çığlık anlamına gelir. İhos ise Yunancada keskin ses anlamında gelir. Tanımların farklılığına göre sesin tarifinin de farklılaştığı göz önünde bulundurulursa Çınlama, yaşlı hastalığı olduğu ve çocuklarda nadiren görüldüğü söylenir.

El-Kanun Tercümesi adlı eserde çınlamadan detaylı olarak bahsedildiği görülmektedir. Günümüzde çınlamanın nedeni çoğunlukla saptanamamakla beraber kadim tıpta da humoral patoloji ile açıklamada netlik olmadığı söylenebilir. Çınlamanın bahsedilen sebeplerini daha kolay anlaşılması için sıralamak gerekirse;

1. Kulakta bulunan buhar
1. Başta doluluk
2. Ateşli hastalık (humma)
3. Duyma kabiliyetinde keskinlik
4. Açlık
5. Ağır hava
6. Kulağın kendisi
7. Hareket-hareketsizlik
8. Sıcak-soğuk
9. Kulağa bir şey kaçması(8)
10. Buhran
11. Safra çokluğu
12. Darbe ve düşme
13. Nekahet döneminde olan zayıflıktan

Vesim Abbas çınlamanın diğer organların katılımı ile olan bir hastalık olduğundan bahseder. Yani mide, safra, dalak, karaciğer, rahim gibi organların kötü halinden, dimağ kötü buharı çözülmesinden, bazen küçük atardamarların gazlarından, uzvun zarar görmesinden, gıdaların içerideki hareketinden olur. Bu gibi durumlarda öncelikle

hasta organları iyileştirmek gereklidir. İyileşme sağlandığı halde çınlama devam ederse lokal ilaçlar uygulanır.

İbn Sina'nın eserinde çınlamanın sesine göre sebebinin değiştiğinden de bahsedilmiştir.

“Teşhis; devamlı olan çınlamanın sebebi baştır. Aralıklı olanın sebepleri ise doluluk, hava, hareket, sükûn, sıcak, soğuk, fazlaca sakinlik ve fazlaca hareket olabilir. Eğer çınlama suyun ateşte kaynama sesine benziyor ise sebebi beden müşareketi ve mide müşareketidir. Eğer rüzgâr sesine benziyor ise başta rüzgâr olduğuna delalet eder. Eğer çınlaması olan kişide humma ve ağrı, ürperti var ise irinin birleşmesine delalet eder. Eğer ses birbiri arkasına, birleşik ve hafif ise onun sebebi yapışkan bir hilt olduğuna delalet eder. Eğer duymadaki keskinlik sebebiyle olan çınlamada rüzgâr ve doluluk olmaz, duymasında zayıflık olmaz, açlık ve havada afetin hareketi ve heyecanı olur. Kuruluk sebebiyle olan, humma ve istifra akabinde olur. Kuvvette zayıflık sebebiyle olanda maddelerdeki artışa delalet eder. Örneğin davul ve Boynuz şeklinde üflemeli enstrüman ve diğer şiddetli müzik aletleri kullanıldıktan sonra zayıflıktan zikredilen hastalıklar oluşur. Mizacın hararetinden de olur. İltihaplı vücuda delalet eder. Ve bunların tersinin olması, iltihabın ve soğukluğun olmamasına delalet eder.”

Kulak çınlaması midedeki şiddetli yapışkanlık sebebiyle olursa alameti açlıkta şiddetlenip, toklukta sakin olması, başta hafiflik olmamasıdır. Hareket açlık sindirim durumlarında artıyorsa ve buhardan değil ise bir şey sıkışmıştır. Kan almak ve tenkiye edici ilaçlar müshil ve ustuhudus (Lavandula stoechas) macunu kullanılır(8).

Günümüzde de benzer şekilde çınlamanın niteliğine göre birtakım varsayımlar yapılmakta ve tedavi metotları çeşitlendirilmektedir. Eski çınlamanın tedavisi zordur ve kulak zarında yırtılmaya sebep olan darbe sebebiyle olan çınlamanın tedavisi Vesim Abbas'a göre yoktur. Yine İbn Sina'nın çağının çok ötesinde, kuvvetli bir teşhis yeteneği olduğu söylenebilir. Sonrasında yazılan Osmanlı tıp yazmalarında Düstur eserine kadar, el-Kanun kadar detaylı bilgi olmamakla beraber daha çok uygulamaya yönelik tavsiyeler vardır. Türkçe tıp yazmaları halkın istifadesi amaçlanarak yazılmış eserler olduğu için bu durum tutarlılık arz etmektedir.

İlacı; güneşten, hamamdan, şiddetli zorlayıcı hareketten, kusmadan ve bağırmadan kaçınmak gerekir. Tabiatı telyin etmek gerekir. Çokça hareket ve küçük atardamarlarda olan gaz/buhar sebebiyle olanların ilacı uzuvları mutedil hale getirmek için külli ilaçlar ve uygun serinleticiler kullanmaktır. Galen bazı ısıtıcı ilaçların dahi kullanılacağından bahsetmiştir. Midenin tenkiyesi, dimağın ve kulağın tenkiyesi yapılır. Bu hastalığın tedavisinde kişinin asıl mizacına bakılır. O mizaca getirmek ve mutedil yapmak için gerekli ilaçlar kullanılır.

Doluluk sebebiyle olanlar, bilinen yöntemlerde tedbirler alınır ve baş ve beden tenkiye edilir. Ama buhrandan olur ise ilaç yapıp maddeleri tahrik etmek caiz değildir. Hummanın geçmesi ile bu hastalıklar da geçebilir.

Eğer çınlama duymadaki kuvvetten kaynaklanıyorsa bazıları muhaddirat (uyuşturucu, uzvu soğutucu) maddelerin kullanımını emreder.

İrinden sonra olan çınlama şişlik ve irin ilaçları ile sağaltılır. Çınlamanın sebebi irin olursa yıkama, parlaklık, temizleme gereklidir.

Hastalıktan kalkıp nekahet evresinde olanlarda ve kuru mizaçlı olanlarda olan çınlamanın sebebi eğer yapışkanlık ise gıda ve yağlarla tertip olunur. Ama o gıda ve yağlar mutedil olup ihtiyaca göre sıcaklığa ya da soğukluğa meyilli olmalıdır.

Eğer sebep zayıflık olur ise zayıflığa sebep olan mizaç bahsedilen damlalarla iyileştirilmeye çalışılır. Menenjit sebebiyle olduysa kulak ağrısı ve hafif sağırılık bahsinde zikredilen ilaçlar kullanılır.

Zikredilen hastalıkların sınıfından ortak ve denenmiş ilaçlar vardır. Bunların hepsinde akşam yemeği yenmemesi tavsiye edilir. Bazı alimlere göre çınlamaya kullanılan en faydalı ilaç nanedir. Ve hafif sağırılık, ağrı bahislerinde anlatılan müşterek ilaçlardan ve özellikle soğuk ilaçlar kullanılabilir.

Buhar sebebiyle olan çınlamanın tedavisinin uzvu meşgul etmek ve dimağı kuvvetlendirici ilaçlar kullanmak olduğu söylenir (44).

Spesifik ilaçlar kullanılmadan önce vücudun tenkiye edilmesi için habb-ı kukiya verilir(22,38). İlaçların kullanım zamanı için sabah ve akşam tavsiye edilmiş ve

özellikle uykudan hemen önce kullanımın uykuda baş buhar ile dolu olduğu için faydalı olmayacağı belirtilmiştir(4).

Kan aldirmek ve tenkiye için helile yemeği yenmesi tavsiye edilir(32).

Geceleri çok şarap içmekten ve diğer içeceklerden perhiz etmek tavsiye edilir. Uykuda, yatakta, sirke ile hazırlanmış ezilmiş Frenk kimyonundan bir kaşık ya da rezene, anason, kişniş eşit miktarda alınır ezilerek kullanılır. Ya da bu ilaçlardan bir miktar tarçın ve maydonozgillerin eklenmesiyle iki katı beyaz şeker eklenip kullanılır. Mesrodeytos (Mithridaticum? ilaç adı) az miktarda kullanır ya da toz ilaçlardan mideyi kuvvetlendirici ilaçlardan tatlı misk kullanılır (4).

Kulağın kapalı olması, rüzgârdan ve nesnelerden korunması gereklidir. Sabahları riyazet tavsiye edilir. tekrardan tanine sebep olma ihtimali olduğu için cinsel ilişkiye girmekten sakınılır(4).

Çınlamanın tedavisi

Damlalar;

Acıbadem yağı (18,22,27,29,36,38) tatlı badem yağı (26)

Afyon suda ezilerek oluşturulan damla (18,29)

Afyon süt ile karıştırılarak oluşturulan damla (42)

Ağu kunduzu (Gypsophyla struthium)(18)

Ak çöpleme kökü üç dirhem, defne yaprağı ve sedef otu yaprağı, elsinetül-asafir yaprağı, hepsinden yarım tutam, yeterli miktarda acıbadem yağı ile benmari usulü pişirilir ve tasfiyeden sonra damla olarak kullanılır(4).

Ak çöpleme otu 1 dirhem, kunduztaşığı yarım dirhem, mürr-i safi yarım dirhem, bure yarım dirhem. Hepsi dövülür, sirke ile ezilmesiyle hazırlanan damla (36)

Balın kaynatılarak damlatılması (19)

Ban ağacı (Moringa) yağı ördek yağı ile beraber (19,26)

Baykuş kanı(42)

Bir parça afyon, yarım okka gül yağı ile karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Boncuk otu, sıçankulağı (Myosotis) bostanisi, suyu(31)

Boraks köpüğü Şarap ya da züfa şarabı ile oluşturulan damla(26)

Çam fıstığı ve kunduz hayasının zeytin yağı ile ve sirke ile karıştırılmasıyla oluşturulan damla muhaddirat ilaçların iyilerindendir(27).

Çam fıstığı yaprağı, Çörtük, defne yemişi, beraber suda pişirilir. Kaynayınca süzülerek damla oluşturulur ve ılıkken soğuk sebebiyle oluşan çınlama için kullanılır(20).

Duymada zayıflık sebebiyle olan çınlama için; Fıstık çamı yaprağının pişirilmesiyle oluşan su ve çemşir ağacı yaprağının pişirilmesiyle oluşan su ve defne yaprağının pişirilmesiyle oluşan su damla olarak kullanılır(27).

Duymada zayıflık sebebiyle olan için; karanfil, pırasa tohumu, her birinden yarım dirhem, misk bir dang. Bu ilaçlar alınıp mercanköşk ve sedef suları ya da şarapla karıştırılarak damla oluşturulur(27).

Ebu Cehil karpuzu içi yarım dirhem, kimyon tohumu, frenk kimyonu tohumu ikişer dirhem, sedef otu öz suyu ve mercanköşk özsuğu birer okka alınıp yeterli miktarda saf şarapla ve acıbadem yağı ile kısık ateşte şarap gidene kadar pişirilir. tasfiye edildikten sonra kulağa damlatılır ve kulak pamukla kapatılır(4).

Ebucehil karpuzu zeytinyağı içinde pişirilerek oluşturulan damla (31)

En faydalı damla züfa, çam fıstığı yaprağı, defne tohumundan yapılır(27).

Fesleğen özsuğu ve acıbadem yağı ile oluşturulan damla(17)

Gök süsen (Iris florentina, Iris germanica) ve sirke ile oluşturulan damla (26)

Gül yağı, sirke ile pişirilir, az miktarda afyon karıştırılıp oluşturulan damla duymadaki keskinliği azaltmak için kullanılır(27). Ban otu (Hyoscyamus niger) yağı da eklenebilir.

Gül yağının pişmişi humma sebebiyle olan ve geçmeyen çınlama için kullanılır(4).

Herhangi bir yağ ile sütleğen ya da kunduztaşağının ezilmesiyle hazırlanan damla (36)

Himar-ı Kaban'ul mağsul 30 adet, iki okka badem yağı, sirke dört okka alınıp benmari usulü sirke gidene kadar pişirilir. Tasfiye edilip kulağa damlatılır ve kulak pamukla kapatılır. Bu ilaç sabah akşam uygulanır(4).

inek ödü sirke ile ya da keçi ödü pırasa suyu karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Koyun ödü ve sarımsak suyundan oluşan damla (17)

Kunduz hayası (22,38)

kunduz hayası ve hint sümbülü eşit seviyede alınıp bir miktar sirke ile gül yağı eklenerek karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Kunduz hayası ve zeytinyağı ile karıştırılmış olan Kurtboğan (Aconitum anthoraor, Aconitum napellus) ile oluşturulan damla (27) muhaddirat ilaçlardandır.

Kunduz hayası, kimyon, sedef otu, dereotu, çörek otu, hint sümbülü yağları pişirilip bir kısmına sirke ekleyerek karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Menenjit sonrasında olanlara özellikle hummayı takip eden çınlamanın özel ilacı; pelin özsuğu, gül yağı ya da dühn-i süsen¹⁰ ve sirkeden oluşan damla (27)

Mersin ağacı yağı (27)

Nesrin öz suyu(17)

Papatya suyu (32) Selvi ağacının rüzgardaki sesine benzer bir ses için

Pırasa öz suyu(19)

Pırasa suyu, günlük, sirke ya da süt ya da gül merhemi ile uygulanırsa(19)

Pırasa tohumu ve karanfilden 1/6 dirhem, Tibet miski 5 habbe alınıp mercanköşk özsuğu ve sedef otu özsuğu ile karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Sarımsak suyu (22)

Sedef otu nar kabuğu ile kaynatılarak oluşturulan damla (17)

Sedir, züfa otu lapasıyla beraber yapılan damla (19)

¹⁰ Tarçın, Saussurea costus, belesan yemişi, sakız, karanfil, Tarçın kabuğu/nar kabuğu, safran, susam yağı, süsünden oluşan yağ

Soğan suyu (17)

soğan suyu ya da pırasa suyu, süt ürünü ile ya da gül yağı ile pişirilerek oluşturulan damla (4)

Süsen, iris merheminin yoğunlaştırılması, sirke, sedef otu ve acı bademle karıştırılarak oluşturulan damla (19) ilacın Tercüme-İ Akrahadin adlı eserdeki versiyonu ise Sıfat-ı deva; yağı, acıbadem yağı, sedef otu suyu hepsinden ikişer dirhem, dirhem sirke 5 dökülür, pişirilir, süzülür, ılıkken damlatılır(20).

Sütleğen (22,38)

Şeftali çekirdeği yağı (30)

Turp özsuyu (17)

Turp yağı(22,36,38)

Yaban fıstığı iç yağı(30)

Zeytin yağı ebu cehil karpuzu kabuğu ile pişirilerek oluşturulan damla (4)

Zift (31)

Zift yağı, acıbadem yağı, yarımşar okkadan oluşturulan damla (4)

Buharlar;

Acı pelin öz suyu ile bir miktar sirke pişirilip buhur olarak humma sebebiyle olan ve geçmeyen çınlama için kullanılır(4).

Acıbadem yağı buharı(22,38)

Adam otu öz suyunun buharı(4)

Haşhaş buharı (4)

Kunduz hayası buharı(22,38)

Mercanköşk ve pelin otu, Sarı yavşan otu, (*Artemisia maritima*), zahterin karışımının buharı (22,38)

Semiz otu öz suyunun buharı (4)

Sirke buharı (29)

Sütleğen buharı(22,38)

Şükran tohumunu sirke ile pişirmesinin buharı (4)

Turp yağı buharı(22,38)

Yarpuz yaprağı, biberiye, mercanköşk, küçük peygamber çiçeği hepsinden bir parça, sabin ardıcı yemişi on beş adet, defne yaprağı, pelin otu yarımşar kabza, acıbakla 12 adet, şarapla yıkanmış solucan, sıkıştırılmış keten bezi yarım okka alınır ve bir cüz saf su, iki cüz beyaz şarap ile 1/6 miktarı gidinceye kadar pişirilir. Tasfiye edilip buhar olarak kullanılır. İlaçların hızlı tesir etmesini sağlar(4). Bu buhar yapılırken hastanın bir şeyler çiğnemesi istenmiştir.

Tabletler;

3 adet taze yayın balığı ödü alınıp bir cam şişeye konulur ve ağzı kapatılıp üzerine hamur kapatılır ve ekmek fırınına konulur. hamur ekmek olunca çıkarılıp cam madde içinden alınıp, sabah akşam üçer katre kulağa konulur(4).

Beyaz kükürt, saf mürreden birer dirhem, ak çöpleme kökü yarım dirhem, kunduz hayası 1/6 dirhem alınır ve ezilir, yeterli miktarda gül yağı ve sirke ile ezilip kulak deliğine bir parça konulur(4).

Yapışkanlık ve soğuk hılt sebebiyle olan çınlamanın özel ilacı tableti; beyaz çöpleme 3 dirhem, safran 5 dirhem, boraks 10 dirhem, bu ilaçlar karıştırılarak tablet yapılır(27).

Tiryaklar;

Tiryak-1 berşa''ışa-yı kebir (tiryak-1 fargıyas) çınlama ve baş dönmesi için kullanılır(36).

Fitiller;

Şiyaf-1 şakika(32)

Yakılar;

Arpa, menekşe ve dal kırıntısı (has), nilüfer, beyaz haşhaş gibilerinin pişmişlerinden yapılan yakı sıcak sebebiyle mizaç bozukluğunun neden olduğu çınlamada soğutucu ve nemlendirici olarak kullanılır(4).

Kunduz hayası, ağı otu tohumu sirke ile ezilerek yapılan yakı (4)

Selime ¹¹yaprağı ve hedera helix, züfa, sedef otu, mercanköşk, yarpuz, papatya çiçeği, lavanta, çam ağacı yaprağı, defne yaprağı, anason tohumu, frenk kimyonu, hepsinden istenilen miktarda alınır sonra ezilir ve sıcak bir keseyle konulup sıcakken kulağa konulur (4).

Selime yaprağı, mercanköşk yarımşar tutam, sedef otu bir tutam, dereotu suyu, acıpelin ikişer tutam, defne yaprağı ve kimyon birer dirhem, sabin ardıcı yemişi bir buçuk dirhem, frenk kimyonu yarım dirhem, papatya çiçeği iki tutam alınır ve eziliğ keten bezinden yapılmış kese içine konulup kullanılır (4).

Tandırdan yeni çıkmış ekmek sıcakken alınıp şarap ruhu ile ıslatılıp kulağa konulması

4.4.7.3. Çınlama ve sağırılık ortak ilaçları;

Habb-ı kukiya(32)

Damlalar;

Defne, sıkılıp oluşan sıvı yıllanmış şarap ve gül merhemi(19)

Eşek hıyarı (31)

Marsama suyu, kara koyun ödü, sarımsak suyu karıştırılarak oluşturulan ve ılıkken kullanılan damla (36)

Sığırkuyruğu otunun çiçeği ya da kökünün dövülerek çıkarılan suyu(36)

Sirke (31)

Soğan suyu (31)

Soğan suyu ile tavuk suyundan oluşan damla (19)

Buharlar;

Sirke buharı (19)

Sirke ve şarap karışımının buharı (42)

¹¹ Alıntıladığımız kaynakta şifalı bir bitki olarak belirtilmiştir fakat diğer sözlük çalışmalarında bulunmamaktadır. Bu da yanlış okunmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Yakılar;

Sirke (31)

4.4.8.Kulakta yara

Kulakta yara olması irin ve kan akması durumu ile beraber ele alınabilirken incelediğimiz yazma eserlerde ayrı olarak yer aldığı için biz de çalışmamızda ayrı olarak tasnif etmeye çalıştık. Metinlerde kulakta bulunan yara sebebiyle baş ağrısının olacağı ve buna irin ve kan akmasının eşlik edebileceği söylenir

Eritilmiş, sıcak bakır üzerine dökülen soğuk sudan dolayı oluşan bakır köpüğü mürekkep ilaçlara kurutucu olması için katılır(26). Bu bölümde dikkat çeken Hekim Dendani'nin eserinde kulak yarası için merhem kullanmadan önce eski şarap yani alkolle kulağı temizlemesidir. Antiseptik maddelerin kullanımına kulak özelinde ilk defa bu eserde rastladık. Bu hastalıkta da öncelikle bütüncül arınma yollarına başvurulur. Beden ve baş müşil ilaçlarla ya da enfiye, toz ilaçlar, gargara, mazmaza gibi fazla rutubetten tenkiye edilir. Dimağı kuvvetlendirici ilaçlar kullanılır. Eğer akması kesilmezse terletici, başı ve kulağı kurutucu ilaçlar kullanılır. Bu ilaçlar da işe yaramazsa hastanın ensesine akan rutubeti kesmesi için yağlı bez sarılır. Nemlendirici gıdalardan, soğuk gıdalardan sakınılır.

Kulakta yara için kullanılan müfret bitkisel ilaçlar;

Ada soğanı sirkesi(31)

As Mersin ağacı (Myrtus communis) (26)

Güveyfeneri (Physalis alkekengi) özsuğu (26,31)

Kırlangıç otu(31)

Kuşekmeği, (Polygonum aviculare) (26) (kurutucu ilaçtır)

Kulakta yara için kullanılan müfret hayvansal ilaçlar;

Deve idrarı (17)

Domuz ödü(31)

Kulakta yara için kullanılan müfret madensel ilaçlar;

Zaç tozu(4)

Kulakta yara için kullanılan mürekkep ilaçlar;

5 dirhem bal, bakır pası iki dirhem, iyi sirke bir okka alınıp pişirildikten sonra pamuk ile kulağa konulması (4) bu ilacı Galen'in de kullandığı söylenmiştir.

Beyaz çöpleme şarap ve bal şerbeti ile karıştırılıp zerraka ile yaranın içine konur(4)

Demir pası ezilip toz haline getirilip keskin sirke ile karıştırılmasıyla oluşturulan ilaç (17)

İnek ödü ile çocuk idrarı karıştırılıp zerraka adındaki iğne benzeri bir aletle nasırlı yaranın içine konur(4)

Mercanköşk salyangoz eti ile karıştırılarak kullanılır(19)

Damlalar;

Acı bakla bal ile karıştırılarak oluşturulan damla (17)

Bal şerbeti ilacı ve pelin otu suyu yada koyun otu suyunun pişmişinden oluşan damla(4)

Kaz iç yağı da gül ile karıştırılarak oluşturulan damla (17)

Koruk özsuyu bal ile karıştırılarak oluşturulan damla (17)

Pazı özsuyu bir okka, boz otu özsuyu yarım okka, bal iki okka alınıp pelin otu pişmişi ile oluşturulan damla (4)

Pelin otu suyu zeytinyağı ile oluşturulan damla kaşıntılar için kullanılır (27)

Sabır sinirli ot yaprağının ezilerek çıkarılan suyu(17)

Sakız iyi bir sirke ile karıştırılıp ya da zeytin yaprağı suyu ile bal karıştırılarak oluşturulan damla (4)

Siklamen suyu bir okka, beyaz şarap bir buçuk okka, saf mürr bir dirhem, safran, günlük, bakır pası hepsinden 1/3 dirhem alınıp ezilip karıştırılması ile oluşturulan damla günde iki defa kullanılır(4).

Siklamen suyu ya da bal ile ak çöpleme pişmişi karıştırılarak oluşan damla(4)
(gentiyan ve saf mürr ya da günlük de kokuşmuş yaralar için damlaya katılabilir)

Soğan suyu ile tavuk suyundan oluşan damla (19)

Buhurlar;

Dikenli ardıç ağacı zamkı, yarım dirhem, saf mürr ve akgünlük birer dirhem, anzarot, laden, hepsinden 1/3 dirhem, alınır, ezilir terebentin ile hamurdan haplar yapılarak kulağa buhur yapılır(4).

Üstübeç, sakız, günlük, laden, anzarot, kaşani gibi ilaçlar tek başlarına ya da mürekkep olarak hazırlanan buhur yara iyileştikten sonra kullanılır(4).

Fitiller;

7 dirhem sirke, sekiz dirhem bal, bakır pası, iki dirhem. Sirke ve bal kaynatılır. Bakır pası üzerine konulur, yavaş yavaş karıştırılır. Kızıl olunca ondan fitil yapılır(9).

Anzarot fitili (31)

Bal ile yapılan fitil (31)

Eğer şap yakılıp, ezilip saf mürr ve balla karıştırılarak yapılan fitil, kan irin ve sarı sudan temizlendikten sonra kullanılır(17).

Fare ödü ve kaplumbağa ödü, anne sütü ile yapılan fitil eski yaralar için kullanılır(4).

Hint Topalak ağacı (Rhamnus infectorius) fitil yapılarak kullanılır(17).

İki kardeş kanı, mamisa şiyafı ve deniz köpüğü ve anazarot, ermeni kili, saf mür eşit miktarda alınır, ezilip balla oluşturulan fitil(4).

Kırmızı arsenik ezilip toz haline getirilip bal ile karıştırılarak yapılan fitil (17)

Mamisa şiyafının sirke ile karıştırılmasıyla yapılan fitil yeni yaralar için kullanılır(4).

Tarsus bitkisinin (Dorema ammoniacum) zamkı, günlük, 5 dirhem, bakır pası iki dirhem, sarımsak beş tane, boraks bir dirhem, bal yirmi beş dirhem, sirke yirmi dirhem. Bunlar kaynatılır, sirke gidince süzülür, fitile sürülerek kullanılır(9).

Zaç ve bal ile yapılan fitil (31)

Yakılar;

Yaban soğanının yakı yapılması (26)

Merhemler;

Havariyyun merhemi ya da mısri merhemi sirke ile ya da çocuk idrarıyla karıştırılarak kullanılır(4).

Merhem-i zencefre; 5 dirhem mürdesenk, 10 dirhem balmumu, ak günlük, kasnı uşak, her birinden 10 dirhem, beneviş sakızı 6 dirhem, zencefre 8 dirhem, uşakı su ile ezilip 30 dirhem zeytinyağı içinde eritilip merhem yapılır(36).

Merhem; anzarot, deniz köpüğü, ermeni boraksı, günlük, mürr, şiyaf, sarı gelincik beraber alınıp, dövülür, elekten geçirilip bal ve sirke ile macun yapılır. Eski şarap ile kulak yıkanıp bu deva sürülür(17).

Yakıcı şap ve bakır pası ve ermeni kili eşit miktarda alınır ve şarapla karıştırılarak yarada bulunan fazla eti yakmak için sürülür(4).

4.4.9.Kulak kiri

Kadim tıp hekimleri kulak kirinin kulakta tıkanıklık ve sair hastalıklara sebep olduğunun farkındadırlar. Bu sebeple kiri kulaktan uzaklaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Kulak kirinin tedavi metotlarında kulak kirini sıcak ya da sıcak buharlar ya da yağlarla yumuşatıp akmasını sağlamak yer alır. Hamama gitmek, sıcak kurnaya kulağı tutmak bu yöntemlerdendir. Yumuşamış kir ise pamuk ya da bez benzerleri ile temizlenir. Kulak kirinin işitme kaybına sebep olduğu İbn Sina tarafından bilinmektedir. Bunu kulak kiri için ayrılmış olan bölümde hafif işitme kaybından bahsetmesinden çıkarmaktayız. Şirvani ise bunu eserinde açıkça yazmıştır. Sultaniye gibi hıfzıssıhha eserlerinde kulak kirinin düzenli olarak temizlenmesi tavsiye edilmiştir. Kulak çubuğu benzeri ucuna bez konulmuş Gümüş ya da altın iğne kullanıldığı da görülmektedir.

Kulak kiri için kullanılan müfret bitkisel ilaçlar;

Acıbadem yağı (27)

Aksırık otu(31)

Balmumu(27)

Ebu cehil karpuzu yaprağının suyu (27)

Isırgan(27)

Karaman kimyonu (Carum carvi)(27)

Nesrin yağı (45)

Tuz çiçeği(19)

Kulak kiri için kullanılan müfret madensel ilaçlar;

Kara boya/zaç/ demir sülfat üflenmesi

Kulak kiri için kullanılan mürekkep ilaçlar;

Fitiller;

Bal sürülen fitil (27)

Boraks ve kerdeme (Lepidium sativum) tohumu alınarak yapılan fitil üç gün kulakta tutularak kullanılır(27)

Boraks, yabani kimyon ile beraber dövülür, incir ile yoğurularak oluşturulan fitil (20)

Karaman kimyonu, Carum carvi bir miskal, Ermeni boraksı yarım miskal, beyaz incir, macun şeklinde fitile sürülür(27)

Damlalar;

Boraks, arsenik aynı ölçüde alınır, bal ile macun yapıldıktan sonra sirke ile eritilerek oluşturulan damla (27)

Sirke ile boraks ezilerek oluşturulan damla (22,36)

Buharlar;

Sıcak su buharı(36)

4.4.10.Kulağa su ve cıva girmesi

İncelediğimiz eserlerde kulağa su girmesi insanlar arasında çok sık rastlanan bir problem olup, başta çocuklarda olmak üzere şişlik, ağrı ve tıkanıklık, sağırılık (şamem) yapan bir hastalık sayılmıştır. Genellikle hamamda yıkanmak ve denize girmek gibi durumlar sonucunda oluşur. Özellikle yeni doğan bebeklerin yıkanmasında kulağına su kaçmaması için nasıl yıkanacağı tarif edilmiştir. Yetişkinlerin de hamama girerken dikkatli olmaları istenmiştir. İncelediğimiz eserlerden sadece Düstur'da kulağa cıva kaçması adında bir bölüme rastladık. Madensel ilaçların kullanımının artmasıyla beraber oluşan hastalıkların çeşitlenmesine bir örnek olabileceğini düşünmekteyiz. Vesim Abbas bu durumun nadir değil sık rastlandığından ve özellikle faydalı ve zararlı şeylerin çocuklar tarafından fark edilememesi sonucu oluştuğundan bahsetmiştir.

İlaçsız tedaviler;

Kamış ya da boru ile kulaktaki suyun çekilmesi (4,27)

Öksürmek, aksırmak(27) cıva için de kullanılır (4).

Su kaçan kulağın suya tutulup, tek ayak üzerinde zıplamak (4,27)

Şırınga ile suyun çekilmesi(27)

hastanın başını cıva giren kulağa çevirip yumuşakça çıkarılması (4)

Altından yapılmış hilal gibi bir alet kulağın derinine kadar tekrarlı bir şekilde sokulması metodu cıva için kullanılır. Altın hilal kullanılmasının sebebi ise altın ile cıvanın aşık maşuk gibi olması ve birbirlerini cezbetmesidir.

Kulağa su girmesi için kullanılan müfret bitkisel ilaçlar;

Acı badem yağı (su çekildikten sonra kullanılır)(27)

Ilık su ya da herhangi bir yağ dökülmesi (27)

Herhangi bir yağ damlatılıp cıva olan taraf üzerine yatılması (4)

Soğan suyu (17)

Kulağa su girmesi için kullanılan müfret hayvansal ilaçlar;

Anne sütü (17)

Kaz yağı (17)

Hipokrat'tan alıntı ile; kırmızı deniz kadifesi adıyla bilinen hayvanın saçı alınıp bir tarafından bir ip bağlanıp diğer tarafının kulağa konulması(4)

Kulağa su girmesi için kullanılan mürekkep ilaçlar;

Damlalar;

Haşhaş kabuğu, Koç, boynuzu (Melilotus officinalis) bitkisinin çiçeği, papatya, menekşe ve hatmi, keten tohumu, arpa unu, anne sütü ile oluşturulan damla (27)

Turp suyu koyun ödü ile karıştırılarak hazırlanan damla (18)

Fitiller;

Bir ucuna pamuk yerleştirilmiş öd ağacının pamuksuz tarafının kulağa konulması ve pamuklu tarafının yakılması (27)

Rezene ya da dereotu dalı bir karış uzunluğunda bir çöp alıp o çöpün 1/3'ü miktarı pamuğa sarılıp sonra yağa bulaştırıldıktan pamuksuz tarafın kulağa konulup ve pamuklu tarafın yakılması (4)

Pamuğun zeytinyağına batırılıp kulağa konması (17)

4.4.11.Kulak tıkanıklığı

İncelediğimiz kadim tıp yazmalarında kulak tıkanıklığı denildiğinde anatomik bir bozukluk olarak, kir sebebiyle tıkanıklık ya da kan toplanması şişlik, nesne kaçması, sivilce oluşması, vücut sıvılarının (yapışkan hılt) kulağa dökülüp toplanması sebepleriyle tıkanıklıktan bahsedilir. Çınlama ve baş ağrısının eşlik edebileceğinden bahsedilmiştir(9). Yapışkan hıltın rüzgâr sonrasında oluşacağından bahsedilmiştir. Bu da yapışkan hılt denilerek üşütme sonrasında oluşan iltihabın kastedilebileceğini düşündürür. Nesne, su girmesi gibi harici sebeplerle olan tıkanıklığın tedavisi kulağın temizlenmesidir(8). Anatomik bozukluk sebebiyle olanların tedavi metodu olarak cerrahi işlemler, hayvan kaçması ve hayvanın kulağın içinde ölmesi sebebiyle olan tıkanıklıklar için hayvanı yok eden ilaçlar kullanılır. İlginç olan bir başka tedavi öncesi

metot ise fazlalık olan et parçasını yakmadan önce borakslı su kullanılmasıdır. Cerrahi yöntemlerin uygulanmasında hekimler tarafından bazen faydalı olup, bazen faydalı olmadığı söylenmiştir. Bu durumu günümüzden yorumlarsak, eserlerde tanımlı yapılmamış da olsa mikst tip işitme kayıplarında faydalı olmadığı için böyle bir not düşülmüş olduğunu söyleyebiliriz. habb-ı kukiya gibi ilaçlarla tenkiye etme bu hastalıkta da kullanılır(9). Aksırtma yönteminin de kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi su girmesiyle de tıkanıklık oluşabilmesidir. Aksırtmak için de ekşi otlar kullanılması tavsiye edilmiştir.

Gargara yapmak, hamamda terletmek ve süt içirmek tavsiye edilmiştir.

Ispanak çorbası bu hastalığın gıdası olarak geçer.

Kulak Tıkanıklığı için kullanılan müfret bitkisel ilaçlar;

Acı badem yağı (9)

Defne yağı (9)

Ebû cehil karpuzu suyu (27).

Gül yağı (27).

İres (İris florentina) yağı (27).

Kenevir suyu (27).

Köknar (kök naft) (9)

Kust; öd ağacı kökü(31)

Pelesenk ağacı (Commiphora opobalsamum) yağı (9)

Sedef otu yağı (9,31)

Şebboy yağı (27).

Turp yağı (9)

Yaş kenevir yaprağının suyu(9)

Kulak Tıkanıklığı için kullanılan müfret hayvansal ilaçlar;

Deve idrarı (31)

Kulak Tıkanıklığı için kullanılan müfret madensel ilaçlar;

Sarı zaç/sülfat (Colcothar) fitil olarak kullanılır. Et bitmesini engelleyici ilaçlardandır(27).

Kulak Tıkanıklığı için kullanılan mürekkep ilaçlar;

Domuz ödü şapı(27)

Harbak akması; beyaz çöpleme iki miskal, sodyum nitrat 6 miskal, safran 3 miskal. Bu ilaçlar ezilir, sirke ile karıştırılır, sonra ondan tablet alınır ve ihtiyaç halinde sirke ile karıştırılıp kulağa konur. (27)

Damlalar;

Dühn-i süsen yapışkan hilt sebebiyle olan tıkanıklık için kullanılır (27)

Sütleğen, kunduz hayası, sığır ödü, bunlar papatya yağı ya da süsen yağı ya da nergis yağında ezilerek oluşturulan damla (9)

Yanmış bakır, kırmızı arsenik, sirke ile yumuşakça ezilerek oluşturulan damla (27) fazlalık olan etleri yakmak için kullanılır.

Fitiller;

Tere otu (Lepidium sativum) tohumu ve boraks sürülmüş fitilin kulakta 3 gün tutulması (27)

Kulak Tıkanıklığı için kullanılan cerrahi metotlar;

Doğuştan olan tıkanıklık için demir ile kulak yolu açılması (27).

İçeride ve derinde olan tıkanıklık ince bir aletle kesilebilir(27).

Yüzeyde olan tıkanıklık için sikkin-i şevki adı ile bilinen cerrahi alet kullanılır(27).

M — 55 b: Kulakda  arız olan s dden   il cının   arıkası
2. Bab, 7. Fasil

Treatment of obstruction of the ear (Chapter 2, Section 7)

Şekil 8. Kulak tıkanıklığının tedavisi (10)

Kulakta Olan Ezik/Kırık ve Darbe

Hipokrat'a göre ezilen kırılan kulak iyileştirilmez. Osmanlı hekimlerinde ise böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

4.4.12. Kulakta olan ezik/kırık ve darbe için kullanılan mürekkep ilaçlar;

Damlalar;

Günlük d v l p anne sütü ile karıştırılarak oluşturulan damla darbe sonrasındaki  i  sebebiyle olan ağrı için kullanılır (17)

Lahana öz suyu bal ile karıştırılarak oluşturulan damla darbe sebebiyle donmuş kan için kullanılır(17)

Mazı kaynatılıp sirke ile karıştırılmasıyla oluşturulan damla darbe sebebiyle olan kanamayı durdurmak için kullanılır(17)

Yakılar;

Lahana otu dövülüp sirke ve bal ile karıştırılıp yakı yapılırsa yarılması için kullanılır (17)

Yumurta sarısı beyazı ile karıştırılarak yapılan yakı darbe sebebiyle olan şişliği gidermek için kullanılır(17).

Merhemler;

Akasya (Acacia Arabica) yaprağı ve meyvesi usaresi, mürr, sarısabır, günlük, alınır sirke ile yumurta beyazı ile yapılan ilaç (27)

Cerrahi yöntemler;

Teferruk-u ittisal yani kopma olmuşsa, iki taraf kanatılır, birleştirilir, dikilir, iki kardeş kanı ve günlük ezilir ve yara üzerine sürülür. Sargı sarılıp üç gün bekletilir. Dikiş döküldükten sonra tekrar merhem sürülür. Dikim yöntemi de tarif edilmiştir(43).

4.5. Terimler

Bu bölümde tez kapsamında incelenen eserlerde geçen kulak hastalıkları ve tedavileri ile ilgili terminoloji bilgisi verilmiştir.

Akrabadin: İlaç Formülleri

Akras/Kurs: Ağızda eriyen tablet ve pastiller

Ariganos: Kulak Ağrısı

Asab-ı Sami': Kulak Siniri

Asab-ı Sulb: Omur Sinirleri

Asure / Usare/Aşir : Bitki özsuğu, Bitkiden sıkılarak çıkartılan su

Avtalihya: Kulak ağrısı

Ayaric: Müshil

Azm-ı Haceri: Temporal kemik

Baritus: Kulak dibinde olan şişlik

Büsür: Besre (Sivilce),

Çınlama Karşılığında Kullanılan Terimler; Uğuldama, Ün Verme, Tanin, Safır Tanin, Devi/y, Gümleme, Çinleme, Bang-gûş, İhos

Derzi Kısıri; Parietal kemiğın alt kenarı ile temporal kemiğın üst kenarı arasındaki sutura

Derzi: Kemiklerin birleşme yeri

Dimağ: Beyin

Dûd: Kulak Kurdu

Dühn/Edhine: Yağ

Ebhire/Buğ: Buhur

Enfiye: Burun İlaçları

Evride: Toplardamar

Filagmuni: Kulak İltihabı

Fücesla: Kulak arkasında olan beze

Gûş: Kulak

Ğaiş: İçeri nüfuz edici

Ğuzruf: Kıkırdak

Hacrateyn/ Haceriyan: Pars Petrosa

Hilal: Diş veya kulak temizleme için kullanılan çöp

Huşşa/Huşşa: Kulakların ardındaki yumruca tümsek kemik

Kayh/Midde: İrin

Kifal: Vena Cephalica

Kurha: Kulak yarası

Kutur: Göz ve kulak gibi yerlere dökülen damla halinde ilaç

Lavş: Kulak ağrısı

Mazmaza; Ağzı su ile çalkalama

Mugzic Olgunlaştırıcı, Hazım Ettirici

Muhaddirat (Uyuşturucu, Uzvu Soğutucu)

Muhallil: Isıtıcı (Müsahhin) karakteri ile buharlaştırarak hıltı parçalara ayırarak vücuttan çıkaran deva

Mutfiyat-ı Marufe (Ateşli iltihap ağrısını teskin eden ilaçlar)

Muzad İlaç: İltihap dağıtıcı

Radi: Cazip karakterli ilaçların aksine soğutucu (müberrid) karakteriyle uzvun gözeneklerini daraltan, çıkmak itiyadı olan maddeleri bu özelliğiyle dondurarak hapseden ilaç

Sağırılık için kullanılan terimler: Giran-i gûş, Kulak yeğliği, Şamem, Tareş

Seyelan-ı Üzün: Kulak akıntısı

Sikkin-i Şevki: Keskin bir tür neşter

Sukbe: Kulak deliği

Südde Tıkanıklık

Şadefe: Kulak kepçesi

Şaf/Şiyaf/Eşyaf: Göz, kulak, makat gibi yerler için deva sürülmüş mil ya da fitille yapılan tedaviler

Şımah: Kulak deliği

Şıryan: Atardamar

Şudg: Göz ile kulak arası.

Ta'fin: Eti azdırıp kokutmak

Tabli: Kulak zarı

Teferruk-u İttisal: Kopma, Ayrılma

Tenkiye: Lavman

Teşrih: Anatomi

Tıla/Kimmad: Yakı

Tiryak: Panzehir

Üzn/Azan: Kulak

Vakr: Ağır İşitme

Veca-ı Üzn, Kulak ağrısı, Otagia

Verem/Evram: Şiş/Şişler

Verid: Toplardamar

Vesah: Kulak Kiri

Vidâc-ı Zâhir: (Dış Jugular Ven)

Zerraka: İğne Benzeri Alet

Ölçü terimleri;

Dang: Dirhemin altıda biri

Dirhem: Gümüş sikke ağırlığı

Habbe: Tahıl tanesi miktarı

Katre: Damla

Miskal: Bir dirhemlik ağırlık ölçüsü

Okka: Osmanlı'da ağırlık ölçüsü

4.6. Tezde Yararlanılan Yazma Eserler

1. Terceme-i Kitâb-ı Ebûbekir Râzî

Ömer Şifaî'nin öğrencisi olan Bursalı ya da İstanbullu olduğu konusunda ihtilaf olan Ali Münşi tarafından 18. yy'de tercüme edilen eser 9.yy'da filozof hekim Razi tarafından yazılmıştır. Razi pratik kimyanın kurucusu olmakla beraber kimyayı tıbbın parçası haline getirmiştir. Kitabı tecrübeye dayalı anlatı tarzında yazılmıştır. Eser otuz kısımdan oluşmaktadır. Hastalıklar baştan ayağa sırayla olgu sunumu şeklinde anlatılmıştır. Mütercim eseri dönemin Şeyhülislamı Ebu'l-Hayr Ahmed Efendinin talebi üzerine çevirmiştir(32).

2. El-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi

18. yy'da bilimsel faaliyetlerde yaşanan gelişmeler sonucunda kadim tıp geleneği terkedilmeye başlanmıştır. İlmi muhafazakâr olarak nitelendirilen Tokadi Mustafa efendi kadim tıbbın en önemli eserlerinden olan İbn Sînâ'nın el-Kânûn Fi't-Tıb adlı eserini çevirerek tarafını belli etmiştir. Eser altı ciltten oluşmakla beraber birçok hastalık ve ilaç konusunda oldukça detaylı bilgiler yer almaktadır. Yazıldığı yüzyılın çok ötesinde bilgiler içermekle beraber terminolojiye de katkı sağlamıştır. Eserinde hastalık ve ilaç tasnifleri oldukça iyi yapılmıştır. Sonraki eserler incelendiğinde İbn Sina etkisinin olmadığı kadim tıp metni tarafımızca bulunamamıştır.

3. Terceme-i Müfredât-ı İbn Baytar

İbn Baytar tarafından 13. yy'da telif edilen el-Câmi'il-Müfredât-il-Edviye ve'l-Ağziye eseri Aydınoullarından Bahaddin Umur Paşa'nın emri ile Hezârfen Hüseyin Efendi tarafından 14. Ya da 15. yy'larda yapıldığı çevirilmiştir. İlk Türkçe çeviri olduğu metin olduğu düşünülmektedir. 19. yy'a kadar geçerliliğini korumuş çok önemli bir müfredat kitabıdır. İçerisinde birçok bitkisel, hayvansal, madensel ilaç alfabetik sıra ile detaylı olarak anlatılmış ve hangi hastalıklara iyi geldiğinden bahsedilmiştir. Başka

mütercimler tarafından da tercümesi yapılmıştır. Tercümelerde ilaçların tümünün çevirisi değil, seçmece çeviri yapılmıştır(30).

4. Tuhfe-i Mübârizî:

Selçuklu beylikleri döneminde, Hekim Bereket tarafından eserin Aydınoğlu Mehmed Bey ya da Halife Alg Gazi'nin emri ile, ona ithaf edilerek telif edilmiştir. 14. yy'da yazıldığı tahmin edilen İlk Türkçe Tıp kitabıdır. Oğuz Türkçesi ile yazılmıştır. İlk önce Lübbü'n-Nühab ismi ile Arapça yazılmış, sonrasında Farsçaya ve Türkçeye çevrilmiştir. İbn Sina'nın el-Kanun eserinden ilham alınarak yazılmıştır. Bilinen nüshaları; Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 12049 numarada bulunan müstensihî ve istinsah tarihi belli olmayan nüsha ve Paris'te bulunan Bibliotheque Nationale 171 numarada kayıtlı 15. yy'de istinsah edildiği fakat müstensihî belli olmayan nüshalar olduğu bildirilse de tarafımızca yapılan araştırmada bulunamamıştır(16).

5. Hülâsa:

Hekim Bereket tarafından tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmese de Tuhfe-i Mübârizî'den sonra yazıldığı düşünülen eserin Aydınoğlu Mehmed Bey'e ithafla yazıldığı düşünülmektedir. Eser 27 bölümden oluşmaktadır. Her bölümde hastalıklar, sebepleri ve tedavilerinden bahsedilmiştir. Türkçe telif edilmiştir(46). Nüshalarının Tuhfe-i Mübârizî ile aynı cilt içerisinde bulunduğu bildirilmekle beraber yaptığımız elektronik katalog taraması sonucunda bulunamamıştır(15).

6. Kitab-ı Âkrâbâdîn

14.yy'da Hekim Hayrettin bin Bâyezit bin Şâhi tarafından Türkçe telif edilmiş olan tıp eseridir. Hulâsatü't-Tıbb adlı telifin devamında yer alır. Candaroğullarından İsfendiyâr Beyzâde Kasım Bey'e ithaf edilmiştir. Eserin bilenen nüshalarını E. Kâhya bildirmiştir. Nüshaları; Bursa Ulucami Kitaplığı numarada kayıtlı nüsha 2601, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalında 15402/A numarada kayıtlı nüsha, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Tarihi Kürsüsünde 1/68 numarada kayıtlı nüsha, Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi 12030 kayıtlı nüshadır(38). Âkrâbâdîn terkipler manasına gelmektedir ve kitapta hastalıklarda kullanılan ilaç terkiplerinden bahsedilir(34, 38).

7. Edviye-i Müfrede 1389:

Bilinen Türkçe telif niteliğindeki ilk tıp eseri olan Edviye-i Müfrede İshak bin Murad tarafından 1387’de yazılmıştır. Eser Geredeli İshak bin Murad tarafından telif edilmiştir ve giriş bölümünde belirtildiği üzere iki bölümden oluşur. İlk bölümde müfret devaların isimlerinden özelliklerinden, hangi hastalıklarda kullanıldıklarından, devaların zararlarından ve bu zararlardan kurtulma yollarından bahsedilmiş, ikinci bölümde bu ilaçların hastalıklarda kullanımından, hastalıkların alametlerinden ve sebeplerinden bahsedilmiştir. İkinci bölüm dört makale olarak telif edilmiştir. İlk makalede baş hastalıklarından, sersemlik ve uyku hastalıklarından ikinci makalede bedenin üst yarısında bulunan uzuvların hastalıkların, üçüncü makalede bedenin alt yarısında bulunan uzuvların hastalıkların, dördüncü makalede veba dışında olan muhtelif hastalıklardan ve sıtmalardan bahsedilmiştir. Giriş bölümünde müellif tarafından iki bölümden oluştuğu bahsedilse de sonradan eklenildiği düşünülen üçüncü bölümde İbn Sina ve Zeyneddin bin İsmailü’l Cürcani’den nakiller ve dördüncü bölümde sözlük yer alır.

Eserin bilinen 6 nüshası vardır. Pertsch kataloğunda bulunan 790 (1388) tarihli Gotha Nüshası, Millet Kütüphanesi Tıp Yazmaları Ali Emirî /109 numarada bulunan nüsha 19. Yüzyılda istinsah edilmiş olup her sayfa 17 satır olmak üzere 77 varaktır. Topkapı Kitaplığı, Revan kısmı/1693 numarada bulunan 19. Yüzyılda istinsah edildiği düşünülen 85b-112’a bölümlerini kapsayan eksik bir nüshadır. Haraççioğlu Kitaplığı /1134 numarada bulunan nüsha 1083(1672) tarihinde istinsah edilmiş olup 55 varaktır. Malatya Genel Kütüphanesi/1196-1 numaralı nüsha 954 (1547) tarihinde Muhammed el-Zencerî tarafından istinsah edilmiştir. 77 varaktır. Paris”te bulunan Bibliotheque Nationale A. F./170 numaralı nüsha 900 (1495) tarihinde istinsah edilmiştir(28).

8. Hulâsatü’t-Tıbb

Hekim Hayreddin tarafından 15. yy’da telif edilen eser dört bölümden oluşmaktadır. Anatomi, fizyoloji, hastalıklar ve tedavilerini konu alır. Dört nüshasının olduğu bildirilmiştir. Konya-Koyunoğlu Müzesi 12049 numarada kayıtlı nüsha, Paris Bibliotheque Nationale Kütüphanesi 171 numarada kayıtlı nüsha, Ulucami 2601 Numarada kayıtlı nüsha ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim

Dalında 15402/A numarada kayıtlı nüshadır. Fakat Katalog taramamız sonucunda bahsedilen nüshaların kaydına ulaşamadık(15,41,46).

9. Müntehab-ı Şifa

Hacı Paşa olarak bilinen asıl adı Celalüddin Hızır bin Aliü'l Hattab tarafından Türkçe telif edilen eser Konya'da doğmuş 14 yy. da yaşamış ünlü hekimlerdendir. Mısırdaki eğitim görmüş ve Kalavun hastanesinde başhekimlik yapmıştır(47). Eserin biri Fransa milli kütüphanesi diğeri İran'da, diğeri Türkiye'de bulunmak üzere toplam 28 nüshası kayıtlıdır. Nüshalarının çokluğu sebebiyle katalog numaralarının bilgisi tek tek verilmemiştir(48). Kayıtlı nüshaların bazılarının ismi Müntehab-ı Şifa'u'l-Eskâm olarak belirtilmiştir. Müellifin ismi ise Hacı Paşa Celâl ed-dîn Hızır b. Ali Aydınî olarak yer almaktadır. Eser üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda teorik ve pratik tıptan bahsedilmiş olup, ikinci kısımda yiyeceklerden, üçüncü kısımda ise hastalıkların alametlerinden, sebeplerinden ve tedavilerinden bahsedilmiştir.

10. Teshil

Hacı Paşa tarafından yazılmış eserin Müntehab-ı Şifa'nın bir özeti olduğu söylenmiştir(18). Çalışma kapsamında incelediğimiz kısımlarda ise herhangi bir farklılık görülmemiştir. Kulak hastalıkları ve tedavileri kısmında aynı bilgiler yer almaktadır. Nüshaları; Bosna Hersek'te, Avusturya'da iki, Fransa'da iki, dördü Türkiye'de bulunmak üzere kayıtlı toplam 9 nüshadır. Kitabın tam adı Teshîlü't-Tıbb olarak da geçmektedir(49).

11. Hülâsa Fi't-Tıbb

Cerrah Mes'ud tarafından 15. yy'da yazılan eserin Türkiye'de bilinen yedi nüshası vardır. Türkiye Kütüphaneleri 2/2548 numarada kayıtlı nüsha, 332 numarada kayıtlı 966 (1558) istinsah tarihli nüsha, 1/1149 numarada kayıtlı nüsha, Fatih Süleymaniye Kütüphanesi 3550 numarada kayıtlı nüsha, Kütahya Vahid Paşa 805 numarada kayıtlı nüsha, Ali Emîrî Efendi 170 numarada kayıtlı nüsha, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 805 numarada kayıtlı nüshadır(50). Eser ilk olarak farsça ve pehlevice karışık olarak yazılmış olup daha sonra yine müellif tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. 9. yy'da Halife Me'mun'un vesilesi yazılan bu eser, 15.yy'da Cerrah Mes'ud tarafından Türkçeye kazandırılmış sonrasında ise eseri derlemiştir.

Giriş bölümü hariç üç bölümden oluşur. İlk bölümde dört unsur teorisi anlatılır. İkinci bölümde yaralar ve tedavileri yer alır. Üçüncü bölümde ilaçlar ve terkiplerden bahsedilir(11).

12. Mecmû'atü'l-Fevâid

Hekim Beşir Çelebi tarafından 15. yy'da telif edilen eser on dört bölümden oluşmaktadır. Müellif karamanlıdır Karamanoğlu Beyliği hükümdarı II. İbrahim Bey'e ithaf ederek eseri kaleme almıştır. Eserin Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Regius bölümünde bulunan bir nüshası tarafımızca katalogdan bulunmuştur. Cerrahpaşa'da ve Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğünde kayıtlı iki nüsha daha olduğu belirtilmiş olsa da katalog taramamız sonucunda bulunamamıştır(37,51).

13. Kitâbü'l-Mühimmât

Saadettin Özçelik kim tarafından telif edildiği bilinmediğini belirttiği eserin 15. yy'da yazılmış olduğu tahmin etmektedir. Fakat Türkiye Yazma Eserler Kurumunda kayıtlı Diyarbakır nüshasında Tabîb Kâmil tarafından telif edildiği yazılmaktadır. Eser on farklı tıp kitabından yararlanılarak yazılmıştır. İki bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümü hıfzıssıhha, ikinci bölümü hastalık tedbirleri ile ilgilidir. Kayıtlı iki nüshasını bulmaktayız. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 21 Hk 1353/1 numarada kayıtlı nüsha ve Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2930/2 numarada kayıtlı nüsha(39,52).

14. Yadigâr İbn Şerif

(1421-1428) yıllarında İbn Şerif (Ali Çelebi bin Şerif) tarafından yazıldığı düşünülen Türkçe Tıp eseridir. Eser İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Tıb 357, 358 ve 359 numaralı demirbaş olarak kayıtlı nüshaları mevcuttur. İstinsah tarihi 1082 (1672) olarak belirtilmiştir. İlk nüsha 177 yaprak ikinci 164 yaprak, üçüncü 453 yapraktır. Tiflis-Gürcistan'da bulunan nüshası Gürcistan Bilimler Akademisi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda L32 numarada bulunmaktadır. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Fa 989 numaralı kayıтта bulunan nüshası ise 257 yapraktır. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2912/2 ve

2930/1 numaralarda kayıtlı nüshaları da bulunmaktadır. Milli Kütüphane-Ankara, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu 03 Gedik 18303 numarada kayıtlı nüsha 239 yapraktan oluşmaktadır.eserin bahsedilenler dışında da birçok nüshası bulunmaktadır. Kitap beş bahisten oluşmaktadır. Genel olarak koruyucu tıp tedbirler, hastalıklar ve tedavilerinden bahsedilmiştir (36,53,54).

15. Zahir-i Murâdiyye

Mü'min Bin Mukbil Sinobi tarafından II. Murad için 15.yy'de Türkçe telif edilen eser üç kısımdan oluşmaktadır. İlk iki kısımda baştan ayağa hastalıklardan ve son kısımda tedavi yöntemlerinden bahsedilmiştir. Nüshası İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu 07 Tekeli 682 numarada kayıtlıdır. Ve Ramazan b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir(40, 47).

16. Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr

Mü'min Bin Mukbil Sinobi tarafından Sultan Bayezid Han için 15.yy'de göz hastalıkları üzerine yazılan telif eseridir. Candaroğlu İsfendiyar Bey'e ithaf edilmiştir(33). Nüshaları; İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonu 07 Tekeli 685/1 numarada kayıtlı nüsha, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1857 numarada kayıtlı nüsha, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Gaulmin/Regius, 1333 numarada kayıtlı Sidî b. Ömer Şah Cündî tarafından 1500'de istinsah edilen nüsha, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Yz. A 541 numarada kayıtlı nüshalardır(6)(55).

17. Tervihü'l-Ervâh

Asıl adı Tacüddin İbrahim bin Hızır olan ve mahlası Ahmedî, eserini Emir Süleyman için I. Mehmed'e sorulmuştur. Türkçe yazılan ilk manzum tıp eseridir. İlk bölümlerinde anatomiden bahsedilmiş olup sonrasında baştan ayağa hastalıklara ve tedavilerine yer verilmiştir. Nüshaları; Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1852 numarada kayıtlı Derviş Dilriş tarafından 1471 tarihinde istinsah edilen nüsha, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kütüphanesinde Vat. Turco 147 numarada kayıtlı nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları R. 1681 numarada kayıtlı nüsha, yine aynı müzede H. 1986 numarada kayıtlı Mehmed b. Ali b. Muzaffer tarafından 1525 tarihinde istinsah edilen nüshalardır(12)(56).

18. Sultaniye

15. yy'de yaşamış, Türkçe ve Arapça birçok tıp eseri telif etmiş, Osmanlı tıbbının ünlü hekimi Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî tarafından yazılmıştır. Eser Çelebi Mehmed'e ithafen yazılmıştır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Kataloğunda biri Bosna Hersek'te bulunmak üzere altı nüshası kayıtlıdır(57). Yapılan çalışmalarda British Library Oriental and India Office Collection 15049 numarada da bir nüshasının olduğu belirtilmiştir. Ayrıca eserin nüshalarının arasında farklılıklar olduğu da belirtilmiştir(45). 1413-1421 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. Hıfzıssıhha konulu bir tıp eseridir.

19. Hazâ'inü's Saâdât

Eşref bin Muhammed tarafından 15. yy'ın başlarında telif edildiği düşünülen ve 1459'de istinsah edilen nüshası elimizde bulunan eser fizyoloji ağırlıklı olmak üzere, insanın doğumundan ölümüne kadar olan süreçlerden ve hastalıklardan, ahlat-ı erbaa prensibinden, hıfzıssıhha gibi farklı alanlardan bahseder. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 557 numarada kayıtlı eser Bedi Şehsuvaroğlu tarafından latinize edilip kitaplaştırılmıştır(3,58).

20. Terceme-i Akribâdîn

15. yy'nin önemli cerrah ve hekimlerinden Sabuncuoğlu Şerefeddin tarafından 1454 yılında tercüme edilen eser Zahîre-i Harzemşâhî adlı Zeyneddin Ebu'l-Fazl İsmail bin Hüseyin Cürcânî tarafından telif edilen eserin tercümesidir. Esere iki bölüm de Sabuncuoğlu tarafından ilave edilmiştir. Toplam 32 bölümden oluşur. Tercümenin amacı bulunduğu dönemde Türkçe bir akrabadin eserinin bulunmayışı ve talep üzerine, halkın yararına ilaçların nasıl hazırlandığına dair bilgiler sunmaktır. II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. Şaban doğan tarafından üç nüshası olduğu bildirilmişse de Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8522/1 numarada kayıtlı tek bir nüshasını bulabildik(20,59). Sabuncuoğlunun ilk eseri olarak nitelenir.

21. Mücerreb-name

1386-1470 yılları arasında yaşamış Amasyalı Sabuncuoğlu Şerefeddin tarafından yazılmış denenmiş tedavileri içeren tıp kitabı Fatih döneminin önemli ilmi eserlerindendir. Deneysel tıp alanında değerli bir eserdir. Eserin biri Avusturya, dokuzu Türkiye’de olmak üzere on nüshası kayıtlıdır. Hekim arkadaşları tarafından talep üzerine Eseri ömrünün sonlarında yazdığı belirtilmiştir. Sabuncuoğlu amasya darüşşifasında 14 yıl boyunca hekimlik yapmıştır(23,33,60).

22. Cerrahatül haniyye

15. yy’de Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından telif edilen eser, 10. yy’de telif edilmiş Zahravi’nin Kitabü’t-Tasrif’inden alıntılar içermektedir. Kitap Fatih Sultan Mehmed’e ithaf edilmiştir. Cerrahi ve minyatür alanında önemli bir eserdir. Yaptığımız katalog taraması sonucunda eserin İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 34 Ae Tıb 79 numarada Cerrahiye-i ilhaniye adı ile kayıtlı ve Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Regius. Bölümünde kayıtlı iki nüshası bulunmuştur(61).

23. Müntahab-ı Fit’t-Tıbb

Abdulvehhâb tarafından 15. yy’de telif edilmiştir. Osmanlı sarayına ithaf edilen ve Anadolu’da yazılmış, ilk Türkçe kitap olarak belirtilmiştir. Eserin nüshalarını katalog taramamız sonucunda elde edemedik(9).

24. Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu’alece

Tertib-i Mu’alece kısaltmasıyla bilinen tam adı Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu’alece olan eserin müellifi hakkında Gürkan Gümüşatam’ın çalışması üzerine güvenilir bir bilgi yoktur. Fakat kütüphane kaydında Da’i Ahmed b. İbrâhîm olarak geçmektedir. Hastalıklardan ve tedavilerden sırasıyla bahseden 15. yy’e ait eser yarı telif yarı tercümedir. Amasya Gümüşhacıköy İlçe Halk Kütüphanesi 05 Mü F 1947 numarada kayıtlı nüsha ve 05 Ba Mü. F. 01947 numarada kayıtlı nüsha olmak üzere eserin bilinen iki nüshası vardır(29,62).

25. Menafi’ü’n-nas

Kaysûnî-zâde Nidâî Mehmed b. Mehmed Ankaravî tarafından 1560 yılında telif edildiği düşünülen eser birçok kere istinsah edilmiş ve Osmanlı Tıbbında çokça başvurulmuş bir tıp yazmasıdır. Kitap hastalıklar ve tedavi metotlarından, Derviş Nidai olarak da bahsedilen müellifin tecrübelerinden ve alıntılarla başka hekimlerin görüşlerinden bahseder. Eserin Türkiye Yazma Eserler Kurumunda kayıtlı dokuz nüshası vardır(63).

26. Mecmaü'l- Mücerrebât

Ahmed Bin Bâlî tarafından 16. yy'de tıp alanında tercüme edilmiştir. Eserin aslı Necmeddîn Mahmud bin Ziyaeddîn İlyas Şirâzî tarafından 14. yy'de El-Havî fî İlmi't-Tedâvî isimle telif edilmiştir. Eser beş bölümden oluşmuştur ve mütercim her bölüme eklemeleri bulunur. Ahmed Bin Bâlî Manisa'da doğmuş Osmanlı tabiplerindendir. Nüshaları; Türkiye Kütüphanelerinde bulunan Tıp Yazmaları İstanbul Üniversitesi Ktb. No. 190 numarada kayıtlı, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Tıbbî Türkî Talat 3 numarada kayıtlı iki nüshadır(21,51).

27. Alâ'im-i Cerrâhîn Cerrâh-nâme

İbrahim bin Abdullah tarafından 15-16 yy'lerde tercüme edilen eserin orijinal dili Yunanca/Süryanicedir ve orijinal adı Çindâr olarak bilinmektedir. Esere kendisi de cerrah olan mütercim tarafından alıntı ve kendi deneyimlerinden ilaveler yapılmıştır. Eser hastalıklara göre tasnif edilmiş yirmi iki kısımdan oluşmaktadır(22).

28. Nüzhetü'l-Ezhân fî İslâhi'l-Ebdân

Doğuştan kör olan Osmanlı alimi Dâvûd Antâkî tarafından 16. yy'de kaleme alınmıştır. 19 adet nüshası olduğu bildirilse de taramamız sonucunda Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 2753 numarada kayıtlı tek bir nüshasına ulaşabildik. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Arapça telif edilmiş olmasına rağmen çeşitlilik oluşturmak için çalışmamızda yer verdik(8,64).

29. Kitâb-ı Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesûfân

1570'li yıllarda doğduğu düşünülen Şirvan'lı Şemseddin İtâkî'nin 1632 yılında 60 yaşlarındayken İstanbul'da tanıştığı Ali ve İbrahim efendilerin talebi üzerine 4. Murat için yazdığı kitabının tam adı Kitâb-ı Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i

Feylesûfân'dır. Eserin Türkiye Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlı altı nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi Bağdadlı Vehbi Efendi 1476 numarada kayıtlı nüsha, aynı kütüphanese Husrev Paşa 464 numarada kayıtlı nüsha, Laleli 1644 numarada kayıtlı nüsha, Türkiye Kütüphaneleri Belediye Muallim Cevdet 1/156 K numarada kayıtlı nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2662 numarada kayıtlı nüsha, ve aynı kütüphanede 7096 numarada kayıtlı nüshadır(65). Nüshalarda yazar adı Şems ed-dîn Şîrvânî olarak geçmektedir. Şemseddin İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı adı ile Esin Kahya tarafından sadeleştirilmiştir(7).

30. Nizamül Edviye

Sakızlı İsa Efendi tıp eğitimini usta-çırak yöntemi ile almış, belirli zaman aralıklarında hekimbaşılık yapmış bir hekimdir. Nizamül Edviye ise müellif tarafından yaklaşık 1635 yılında yazıldığı tahmin edilen bir müfredat eseridir. Eserde alfabetik sıra ile bitkisel ve hayvansal ilaçlardan bahsedilmiş ve bu ilaçların tedavisinde kullanıldığı hastalıklardan bahsedilmiştir. Eserde büyü-tılsım benzeri tedaviler yer almamaktadır(31). Tıbb-ı Cedid olarak nitelendirilen iatrokimyanın da tıbbı dahil olduğu bir dönemde yazılmış olmasına rağmen eserde Paracelsus etkisi görülmemektedir.

31. Gayetü'l-Beyan Fi Tedbir-i Bedenî'l İnsan

Fatih Darüşşifa"sında başhekimlik yapmış Salih bin Nasrullah el-Halebi tarafından 17. yy'de IV. Mehmed'in emri ile yine IV. Mehmed'e ithafen yazılmıştır(35). Eserin adını insan bedenini koruma amacının beyanı olarak da tercüme edebiliriz. Batı etkisinin tıp alanında da olduğu, Tıbb-ı Cedid olarak ifade edilen dönemde yazılmış olan eser dört bölümden oluşmaktadır. Eserin biri Gürcistan'da, biri Vatikan'da, biri İngiltere'de, yedisi Mısır'da , yedisi Bosna Hersek'te, biri Irak"'a, biri ABD'de, biri Fransa'da, yüz onüçü Türkiye'de kayıtlı olmak üzere toplam 133 nüshası vardır(66).

32. Terceme-İ Cedîde Fî'l-Havâssi'l-Müfrede

Mehmed bin Ali tarafından telif edilen eser tıbbi bitkilerin özelliklerinin ve hangi hastalıklarda kullanılacağından bahseden, içerisinde bitki çizimlerini de içeren bir müfredat yazmasıdır. Tıbbi bitkilerin Türkçe, Arapça ve İtalyanca terminolojisi içerisinde yer alır. Yazarı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin

İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı 4458 numarada kayıtlı nüshası olduğu söylenmiştir(25). Yazmalarda yaptığımız katalog taraması sonucu herhangi bir nüshaya rastlayamadık.

33. Terceme-i Muhtasar-ı Müfîd fî ‘İlmi’t-Tıbb

İbnü’s-Süveydî’nin 13. yy’de birçok hekimden alıntılarla telif ettiği Et-Tezkire adlı eser, Hekîm-i Dendânî Mehmed bin Ahmed tarafından 17. yy’de tercüme edilmiştir. Ekmeleddin İhsanoğlu’na göre Dendani lakabı dış hekimliğinde yetenekli olduğu anlamında kullanılmıştır. Ali haydar bayat Tezkirenin ilmi seviyesinin düşük olduğunu bildirmiştir. Hekîm-i Dendânî, eserin adından da anlaşılacağı üzere faydalı bulduğu bilgileri özetleyerek tercüme etmiştir. Eserde verilen ilaç terkiplerinin hangi hekim tarafından verildiği söylenmiştir. Dörtüze yakın hekimden alıntılar yer alır(17). Eserin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları kataloğunda Yz. A 393 numarada kayıtlı bir nüshası bulunmuştur(67).

34. Cevahirü’l-Ferid Fi-Tıbbü’l-Cedid

Ömer Şifai Bursevi tarafından 17. yy’de istinsah edilmiş eser Paracelsus tercümesidir. Müntensih aslen sinopludur. Yıldırım Dârüşşifası başhekimliği görevinde bulunmuştur. Şifai Dede olarak da bilinir. Damıtma ve kimyevi aletlerin Osmanlı tıbbına da geçtiğini gösterir nitelikte bir eserdir. Otuz bir bölümden oluşur(24). Eserin biri Vatikan’da, on beşi Türkiye’de olmak üzere on altı nüshası vardır(68).

35. Düstûrü’l-Vesîm fî’t-Tıbbi’l-Cedîd ve’l-Kadîm

18. yy’de Vesim Abbas Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Vesim Abbas, Ömer Şifai Bursevi’nin oğludur. Tıp eğitimini Süleymaniye medresesinde almış ve babasından da Farsçayı ve tıp ilmini öğrenmiştir. Ahdeb yani kambur lakabı da vardır. Birçok dil bilmektedir. 1760’lı yıllarda vefat ettiği düşünülmektedir. Tıp, astronomi ve edebiyat alanlarında eserler telif etmiştir. Eser oldukça hacimli ve detaylıdır. İncelediğimiz diğer eserlerden el-Kanun ile benzerlik göstermekte ve ilmi kitap özellikleri taşımaktadır. Eserin nüshaları üç nüshası olduğu söylenmiştir(4). Fakat yaptığımız

taramada sadece Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları E.H. 1820 kayıtlı nüshaya erişebildik(69).

36. İlm-i Tıbb

Muhammed b. Hasan tarafından hıfzıssıhha ve tedavi üzerine yazılmış olan eser, önce Arapça yazılmış daha sonra müellif tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eserin hangi tarih ya da yüzyılda yazıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Eserin Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinde 06 Hk 4453 numarada kayıtlı bir tek nüshası vardır(14,70).

Tablo 1. Yazma Eserler Tablosu

No	Eser Adı	Müellif Adı	Telif Yılı
1	Terceme-i Kitâb-ı Ebûbekir Râzî	Kitâbu Cerâbü'l- Mücerrebât ve Hızânetü'l- Etıbba	Ali Münşî Ebûbekir Râzî
2	el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi	El-Kânûn Fi't-Tıb	Tokadî Mustafa Efendi
3	Terceme-i Müfredât-ı İbn Baytar	el-Câmi' li- Müfredâti'l- Edviye ve'l- Ağziye	Hezârfen Hüseyin Efendi
4	Tuhfe-i Mübârizî	Hekim Bereket	14. yy.
5	Hülasa	Hekim Bereket	14. yy.
6	Kitab – I Ākrābādīn	İshak bin Murad	14. yy. (1389)

7	Edviye-i Müfrede	Hekim Hayrettin bin Bâyezit bin Şâhi	14. yy.
8	Hulâsatü't-Tıbb	Hekim Hayreddin	14. yy.
9	Müntehab-ı Şifa	Celeleddin Hızır	14. yy.
10	Teshîlü't-Tıbb	Celeleddin Hızır	14. yy.
11	Hülasa Fi't-Tıbb	Cerrah Mes'ud	15 yy.
12	Mecmû'atü'l-Fevâyid	Hekim Beşir Çelebi	15. yy.
13	Kitâbü'l-Mühimmât	Tabîb Kamil?	15 yy.
14	Yadigâr İbn Şerif	İbn Şerif	15.yy. (1421-1428)
15	Zahire-i Murâdiyye	Mü'min Bin Mukbil Sinobi	15. yy.
16	Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr	Mü'min Bin Mukbil Sinobi	15. yy.
17	Tervihü'l-Ervâh	Ahmedî (Tacüddin İbrahim bin Hızır)	15.yy.
18	Sultaniye	Şirvani	15. yy.
19	Hazâ'inü's Saâdât	Eşref bin Muhammed	15.yy. (1460)
20	Terceme-i Akribâdîn	Sabuncuoğlu Şerefeddin	15. yy. 1454
21	Mücerreb-name	Sabuncuoğlu Şerefeddin	15. yy. 1468
22	Cerraha'tül Haniyye	Sabuncuoğlu Şerefeddin	15. yy.
23	Müntahab-ı Fit't-Tıbb	Abdulvehhâb b. Yusuf	15. yy.

24	Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu'alece		-		15. yy.	
25	Menafi'ü'n-nas		Kaysûnî-zâde Nidâî Mehmed b. Mehmed Ankaravî		16. yy. 1560	
26	Mecmaü'l-Mücerrebât	El-Havî fî İlmi't-Tedâvî	Ahmed Bin Bâlî	Necmeddîn Mahmud bin Ziyaeddîn İlyas Şirâzî	16. yy.	14. yy.
27	Alâ'im-i Cerrâhîn Cerrâh-nâme		İbrahim bin Abdullah		15-16. yy.	
28	Nüzhetü'l-Ezhân fî İslâhi'l-Ebdân		Dâvûd Antâkî		16. yy.	
29	Kitâb-ı Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kıbâle-i Feylesûfân		Şemseddin İtâkî		17. yy. (1632)	
30	Nizâmü'l-Edviye/ Müfredat-ı İsa Efendi fî't-tıbb		Sakızlı İsa Efendi		17. yy. (1635)	
31	Gayetü'l-Beyan Fi Tedbir-i Bedeni'l İnsan		Salih bin Nasrullah el-Halebi		17. yy. 1669-70	
32	Terceme-İ Cedîde Fî'l-Havâssi'l-Müfrede		Muhammed Bin Ali		17. yy. 1690	

33	Terceme-i Muhtasar-ı Müfid fi ‘İlmi’t- Tıbb	Et-Tezkire	Hekîm-i Dendânî	İbnü's- Süveydî	17. yy.	13.yy.
34	Cevahirü'l-Ferid Tıbbü'l-Cedid	Fi-	Ömer Şifai Bursevi		18. yy. 1702	
35	Düstûrü'l-Vesîm Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm	fi't-	Abbâs Vesîm Efendi		18. yy.	
36	İlm-i Tıbb		Muhammed b. Hasan		-?	

5. MATERYAL VE METOT

Tezin konusu kapsamında 1. yy. eseri olan Dioscorides, 13-18. yy'lar arasındaki yazma tıp eserlerinden seçmece şeklinde istifade edilmiştir. Belirlenen yüzyıllar arasındaki tüm eserler incelenememiştir. Yüzyıllar içerisinde yazıldığı belirtilen tıp yazmalarından Terceme-i Kamilü's-Sınaa', Bevâsir gibi birçok eser incelendiği halde içerisinde konumuz olan kulak hastalıkları ile ilgili bilgiler bulunmadığı için tez kapsamı dışında bırakılmıştır. Tez kapsamı içerisinde olan fakat Osmanlıca ya da Arapçadan transkripte edilmemiş eserler de olası çeviri hatalarından kaçınmak için tez kapsamı dışarısında bırakılmıştır.

Metinlerden kulak hastalıkları ve tedavileri ile ilgili bölümler toplandıktan sonra, bilgiler tıp yazmalarındaki fasılların başlıkları ile uyumlu olacak şekilde hastalıklara göre tasnif edilmiştir.

Daha sonra hastalık adlarının tarihsel dönüşümü ve ileri etimolojik araştırmalara fikir sunması açısından kulak hastalıkları ile ilgili terminolojik bilgiler verilmiştir.

6. BULGULAR

Çalışma kapsamında Dioscorides'in Materia Medica eserinden başlayarak 17. yy'a kadar ulaşabildiğimiz seçmece tıp eserlerinin kulak hastalıkları ve tedavileri ile ilgili bölümleri incelenmiştir. İncelemeleri iki kısımda ele alabiliriz.

1. Kadim tıp ve Osmanlı tıbbının mukayese edilmesi

2. Kadim Osmanlı tıbbının Tıbb-ı Cedid ile mukayese edilmesi

Kadim tıp olarak ele aldığımız üç eser vardır. Bunlar Materia Medica, Kitâbu Cerâbü'l-Mücerrebât ve Hızânetü'l-Etıbbâ ve El-Kânûn Fi't-Tıbb. Bu eserlerden yararlanmamızın amacı Osmanlı tıbbına etkilerini araştırmaktır. İbn Sina ve Razi'nin eserlerinden Osmanlı zamanında yazılmış tercüme eserler aracılığı ile yararlanmış bulunmaktayız. Bu eserlerin Osmanlı döneminde tercüme edilmiş olması, bu eserlere olan ilgiyi göstermektedir.

Tıbb-ı Cedid olarak nitelenen 17. yy. ile başlatılan dönemde telif ve tercüme eserlerden anatomi alanında Kitâb-ı Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kıbâle-i Feylesûfân, eczacılık alanında Nizâmü'l-Edviye, tıp alanında Gayetü'l-Beyan Fi Tedbir-i Bedeni'l İnsan, Terceme-i Cedîde Fî'l-Havâssi'l-Müfrede, Cevahirü'l-Ferid Fi-Tıbbü'l-Cedid, Düstûrü'l-Vesîm fi't-Tıbbi'l-Cedid ve'l-Kadîm eserleri incelenmiştir. Bu eserleri inceleme amacımız batıda meydana gelen kimya ağırlıklı tıp anlayışının Osmanlı tıbbına kulak hastalıkları özelinde etkisini görebilmektir.

Dioscorides ve Osmanlı Tıbbı

Yaptığımız inceleme sonucunda Materia Medica'da geçen ve kulak hastalıklarının tedavisinde kullanılan maddelerin Osmanlı tıbbına sınırlı etkisi olduğu düşünülmektedir. Materia Medica'da salyangoz, yer kurdu gibi haşerat ve sürüngen hayvansal ilaçlar kullanılmakla beraber Osmanlı tıbbında bu maddelerin kullanımına rastlanmamaktadır. Ayrıca domuz ödü/safrası idrarı gibi hayvansal ilaçların İslam'da necis (pis) sayılması sebebiyle Osmanlı tıbbında kullanılmadığı düşünülmektedir.

Kulak ağrısı için kullanılan tilki yağına tarihsel sıra ile önce Materia Medica'da, sonra Tercüme-i İbn Baytar'da, sonra Tıbb-ı Cedid döneminde yazılmış Nizam'ül Edviye

adlı eserde rastlanmıştır. Günümüzden bakınca yaygınlığı sebebiyle bu hayvansal ilacın araştırılmasında fayda olduğunu düşünmekteyiz.

Günümüz folklorik tıbbında da kullanılan acıbadem yağının tarihsel sıra ile Dioscorides, El-Kanun, Tervih'ül Ervah, Terceme-i Cedîde Fî'l-Havâssi'l-Müfrede adlı eserlerde soğuk sebebiyle olan kulak ağrısı için kullanıldığını görmekteyiz. Bu yağın başka hastalıklarda da kullanıldığını Antik dönemden Tıbb-ı Cedid dönemine kadar tedavinin değişmeyen ilacı olduğu söylenebilir.

Kulaktan nesne gelmesi için sirkenin kullanımını Materia Medica, Menafi'un-Nas ve Nizam'ül Edviye adlı eserlerde geçmektedir. Antik dönem, klasik Osmanlı dönemi ve Tıbb-ı Cedid döneminde aynı tedaviye başvurulmuş bir diğer hastalığın da kulaktan nesne gelmesi olduğu görülmüştür.

Razi ve Osmanlı Tıbbı

Razi'nin eserinde aynı hastalık için kullanılan ve diğer eserlerde de geçen müfret ya da mürekkep ilaca rastlanmamıştır. Bu açıdan Razi'nin 9.yy'de yazmış olduğu eserinin, 18.yy'de ortaya çıkan Tıbb-ı Cedid akımına tepki olarak tercüme edilene kadar, Osmanlı Tıbbını kulak hastalıkları özelinde etkilemediği söylenebilir.

İbn Sina ve Osmanlı Tıbbı

Papatya yağı el-Kanun'da ve Tertib-i Mualece'de, kulak ağrısını tedavi için kullanılmıştır. Tıbbi bitkinin hem kadim tıpta hem de Osmanlı tıbbında yerinin olduğunu göstermektedir.

Kulak hastalıkları için kabak ve kabak yağı el-Kanun, Müntehab-ı Şifa ve Gayet'ül Beyanda bulunmaktadır. Klasik tıp, Osmanlı tıbbı ve Tıbb-ı Cedid dönemi için geçerli bir tedavi yöntemi olduğu söylenebilir.

İncelememiz sonucunda gül yağının kulak ağrısının tedavisinde 9-17. yy'ler arasında kullanıldığını söyleyebiliriz. Bazı metinlerde sebep belirtilmeksizin kulak ağrısı denilirken bazı metinlerde sıcak sebebiyle olan kulak ağrısında kullanıldığı yazılmıştır. Sırayla el-Kanun, Müntehab-ı Şifa, Tervih'ül Ervah, Mücerreb-name, Ala'im-i Cerrahin ve Gayet'ül Beyan adlı eserlerde geçmektedir.

Menekşe yağı, Dendani'nin tecüme ettiği İlm-i Tıbb, Müntehab-ı Şifa, el-Kanun ve Gayet'ül Beyan'da geçmektedir. Menekşe yağı da Klasik dönem, Osmanlı dönemi ve Tıbb-ı Cedid döneminde kulak hastalıklarında, kulak ağrısı için kullanılmış tıbbi bitkilerdendir.

Sedef otu yağı el-kanun ve Gayet'ül Beyan'da soğuk sebebiyle olan kulak ağrıları için kullanılmıştır. Yedigarda ise mürekkep devanın içinde kullanılmıştır.

Kulakta nesne olması, özellikle kurt olması için kullanılan nesrin suyu Dendani'nin tercüme ettiği İlm-i Tıbb, el-Kanun, Müfredat-I İbn Baytar, Nizam'ül Edviye gibi eserlerde geçmektedir. Tüm dönemlerde aynı hastalığın tedavisi için kullanılmıştır. Tıbb-ı Cedid döneminde de ilaç olarak kullanımı devam eden kadim tıbbi bitkilerden olduğu söylenebilir.

Kulaktan irin gelmesi için insan idrarını İbn Sina ve İbn Baytar kullanmıştır. Fakat Osmanlı tıbbının ilk döneminde kullanılıp sonraki dönem eserlerinde kullanılmamış olması dini çekinceleri akla getirmektedir. Ayrıca İbn Sina'nın eserinde çocuk idrarı olarak da geçmiştir. Bunun sebebi bilinmemekle beraber ilginç bulunmuştur.

Çınlama için acıbadem yağının kullanılması el-Kanun, Müntehab-Şifa, Kitab-ı Akraadin (Hekim Hayreddin) İbn Şerif, Tertib-i Mua'lece, Ala'im-i Cerrahin'de geçmekle beraber antik dönemde ya da Tıbb-ı Cedid döneminde aynı amaçla kullanılmamış olması, çınlama için uygulanan bu tedavinin Klasik Osmanlı dönemine has olduğunu düşündürmektedir.

Yara için kullanılan güveyfeneri bitkisinin özsuğu el-Kanun ve Nizam'ül Edviye adlı eserde geçmektedir. Diğer eserlerde bu bitkinin geçmemesi tevarüsle değil Tıbb-ı Cedid döneminde tecrübi olarak bu bilginin elde edilebileceğini akla getirmektedir.

Sakızlı İsa Efendi ve Osmanlı Tıbbı

Kenevir yağı ve öz suyu el-Kanun ve Nizam'ül Edviye'de bulunmaktadır. Klasik Osmanlı'da görülmemekle beraber kadim tıp ve Tıbb-ı Cedid'de aynı tedavi yöntemine başvurulmuştur.

Nizam'ül Edviye'de laden inumaliya şarabı ve gül yağıyla oluşturulan damlanın kulak ağrısı için kullanılabileceği İbn Baytar'dan nakille belirtilir. Fakat incelediğimiz İbn

Baytar tercümesi olan eserde bu bilgiye rastlayamadık. Bunun sebebi tercümenin seçmece olması ya da tercüme hatası olabileceği gibi İsa Efendi'nin elinde olan nüshanın günümüze ulaşmaması da olabilir.

Kulak ağrısı için kullanılan defne yağı Dendani'nin tecüme ettiği İlm-i Tıbb, el-Kanun ve Nizamül Edviye'de bulunmaktadır. 9. yy'den beri defne yağının soğuk sebebiyle olan kulak ağrısı için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kulaktan nesne gelmesi için kullanılan şeftali yaprağı suyunun Müntehab-ı Şifa, Yadigâr, Ala'im-i Cerrahin ve Nizam'ül Edviye'de bulunduğunu görmekteyiz. Bu bilgi bize Klasik Osmanlı tıbbı ve Tıbb-ı Cedid dönemi arasında büyük bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Kulaktan nesne gelmesi için oruçlu kişinin tükürüğünün kullanılması Dendani'nin tecüme ettiği İlm-i Tıbb adlı eserde ve Nizam'ül Edviye'de geçmektedir. Dendani eğer bunu tercüme ettiği eserden aldı ise bu bize 13. yy'den 17. yy'e kadar bu yöntemin tedavi olarak kullanıldığını gösterebilir. Oldukça ilginç olan bu tedaviyi İslam tıp kaynaklarında da farklı hastalıklar için araştırmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Kulaktan irin ve kan akması için tuz çiçeğinin kullanımı Müfredat-ı İbn Baytar ve Nizam'ül Edviye adlı eserde karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem ve geç dönem Osmanlıda aynı hastalık için aynı tedavi yöntemi ile karşılaşmaktayız.

Sağırılık için kartal ödünün kullanılmasına Tervih'ül Ervah ve Nizam'ül Edviye'de görmekteyiz. Kulak hastalıkları özelinde hayvansal ilaçların varlığı Tıbb-ı Cedid döneminde de devam etmektedir.

Salih bin Nasrullah el-Halebi ve Osmanlı Tıbbı

Gayetü'l-Beyan Fi Tedbir-i Bedeni'l İnsan Tıbb-ı Cedid döneminde yazılmış bir eser olmakla beraber yeni tıbbın alametlerini içinde barındırmamaktadır. Geç dönem klasik Osmanlı eseri olarak alınabileceği düşünülmektedir. Kulak hastalıkları özelinde de herhangi bir yeniliğe rastlamamakla beraber tarih boyunca kullanılagelmiş ilaçların kullanımının devam ettiği görülmüştür.

Sıcak sebebi ile olan kulak ağrısında kabak yağının kullanımında tarihsel anlamda devamlılık gözlenmektedir. İbn Sina'dan başlayarak kadim tıpta, Hızır Paşa ile klasik Osmanlıda ve Salih Bin Nasrullah'ın eserinde, 17. yy'da da görülmüştür.

Yine sıcak sebebiyle olan kulak ağrısında anne sütü incelediğimiz tüm yüzyıllarda kullanılmıştır. Anne sütü ile ilgili tarafımızca ilginç bulunan nokta ise kız oğul sütü olarak belirtilmesidir. Yani kız çocuğunun annesinin anne sütü kullanılmıştır. Kız ya da erkek çocuk sahibi olmanın annenin fizyolojisini farklı etkilediği günümüzde bilinmektedir. Fakat detaylı olarak bilinmediği ve dönemin hekimlerinin uygulamaları sonucunda keşfedilmiş olduğu düşünülen bu bilgi oldukça ilginçtir.

Menekşe yağı da kadim tıp, klasik Osmanlı tıbbı ve Tıbb-ı Cedid döneminde sıcak sebebi ile olan kulak ağrısında kullanılmıştır. Menekşe yağının kokusu sebebiyle diğer ilaçlardan daha fazla etkin olduğu dahi söylenmiştir.

Marul özsuynunun sıcak sebebiyle olan kulak ağrısında kullanılması ise sadece Tıbb-ı Cedid yazmalarından olan Dendani'nin eserinde ve Salih bin Nasrullah'ın eserinde bulunmuştur.

Muhammed Bin Ali ve Osmanlı Tıbbı

Terceme-i Cedîde Fî'l-Havâssi'l-Müfrede adlı eserde Paracelsus etkisi oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Bitkilerle tedavide damıtma sisteminin kullanılması daha önce incelediğimiz metinlerde bulunmamakla beraber bu eserde bulunmaktadır. Fakat kulak hastalıklarından ve tedavilerinden eserde çok fazla bahsedilmemiştir. Bahsedilen konular sıhhati korumak ve nesne kaçmasıdır. Bu tedavilerde de damıtma benzeri Tıbb-ı Cedid emaresi olan metotlar bulunmamaktadır. Buradan hareketle klasik Osmanlı tıbbına Tıbb-ı Cedid'in etkisinin olduğunu fakat kulak hastalıklarında ve tedavisinde erken dönemde incelediğimiz eserde bir farklılaşma olmadığını belirtebiliriz.

Ömer Şifai Bursevi ve Osmanlı Tıbbı

Kitab-ı Cevahirü'l-Ferid fi-Tıbbü'l-Cedid 18.yy'da yazılmış Paracelsus çevirisi bir kitaptır. Tıbb-ı Cedid'in önderi olan ve iatrokimyayı kuran Paracelsus olduğu için kitabın yeni yöntemleri barındırması beklenir. Nitekim içerisinde kimya ağırlıklı tıp

anlayışını temsil eden ilaçlardan ve damıtma aletlerinden bahsedilmiştir. Fakat kulak hastalıkları özelinde bakıldığında ise geleneksel yöntemlerden farklılaşma gözlemlenmemiştir. Mide ve bağırsak kurtları gibi muhtelif hastalıkların tedavilerinde bulunsa da kulak hastalıklarının tedavisinde kullanılan herhangi bir ilacın yapım aşamasında damıtma yöntemine başvurulmamıştır. Dolayısıyla yeni tıba geçiş olsa da bu geçişin her alanda olmadığı söylenebilir. Fakat aynı zamanda bu eserde, incelediğimiz diğer eserlerle ortak müfret ya da mürekkep ilaca rastlamadık. Bu açıdan eser devrine özel kulak hastalıkları tedavi formülleri içerir.

Vesim Abbas Efendi ve Klasik Osmanlı Tıbbı

Düstûrü'l-Vesîm fî't-Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm adlı eser klasik Osmanlı tıbbından kimya ağırlıklı tıba geçiş dönemi kitabıdır. Kitap adından da belli olacağı üzere iki tıp anlayışını içine alır. Bu bilgiler ışığında tıpta değişimin eskiyi bir anda bırakmak ve yeniye tamamen almak şeklinde değil eski ve yeniye mezcederek ilerlediği söylenebilir. Eserin kulak hastalıkları ile ilgili bölümlerinde ve genel olarak damıtmadan ve madensel ilaçlardan oldukça yararlanılmıştır. Örneğin kulakta kurt olması durumunda, diğer eserlerde görmediğimi katran ile tedavi metodunu bu eserde görmekteyiz. Sağırılık için de mercanköşkün damıtılmış yağının damla olarak kullanıldığından bahsedilir. Batı'nın tıp anlayışındaki değişim ve dönüşümün 18.yy'da Osmanlı tıbbında kulak hastalıkları dahil tüm alanlara nüfus ettiği söylenebilir. Fakat geleneksel yöntemlerden de yararlanılmıştır. Benmari usulünün kullanımını ilk defa bu eserde tespit ettik. Eserde, incelediğimiz diğer eserlerde bulunmayan peygamber çiçeği gibi farklı tıbbi bitkilerden de tedavide yararlanılmıştır. Tarafımızca Vesim Abbas döneminin çok iyi hekimlerindendir. Çınlama tedavisinde kullanılan buhurdan bir ilacın, hastanın bir şeyler çiğnemesi ile daha iyi nüfuz edeceğini söylemesi de östakinin fonksiyonunu fark ettiğine işaret ettiğini düşünmekteyiz.

7. TARTIŞMA

Çalışmamızda belli başlı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunların ilki incelediğimiz tıp yazmalarının telif tarihlerinin kesin olarak bilinmemesidir. Bu sebeple eserler yüzyıl olarak kategorize edilmiş olsa da kronolojik bir sıra yapılamamıştır.

İkinci sınırlılık ise eserlerde yer alan bilgilerin asıl kaynaklardan değil tercümelerden yararlanılarak derlenmiş olmasıdır. Tezimiz bir dilbilim çalışması olmadığı ve zaman kısıtlaması bulunduğu için, ayrıca yapacağımız tercümelerin hata barındırma olasılığı yüksek olduğu için bu yola başvurulmuştur. Transkripsiyon çalışmaları dışında da el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi kadim tıptan, klasik Osmanlı tıbbına tercüme eserlerden de yararlanılmıştır. Bu eserler de muhtemeldir ki asıllarından farklıdır. Bu önermemizin sebebi ise farklı kitaplarda bulunan alıntıların, incelediğimiz işaret edilen tercüme kitaplarda bulunmamasıdır. Örneğin Sakızlı İsa efendi Nizam'ül Edviye adlı eserinde kulak ağrısı için kullanılan, laden inumaliya şarabı ve gül yağıyla oluşturulan damlayı İbn Baytar'ın Müfredat eserinden öğrendiğini söylemiştir. Fakat bizim incelediğimiz İbn Baytar tercümesinde bu damla bulunamamıştır.

Üçüncü sınırlılık ise tercüme eserleri yüzyıl olarak sıralamaya tabi tutmaktır. Kitâbu Cerâbü'l-Mücerrebât ve Hızânetü'l-Etıbbâ kitabı Razi tarafından 9.yy'da telif edilmiş olsa da biz bu kitabın bilgilerine 18. yy'da telif edilmiş tercüme kitabından faydalanarak eriştik. Bu durum müellifin kitabın içerisine ek bilgiler eklemiş olabileceği ihtimalini barındırmaktadır. Ya da tercüme ederken bazı kısımları atlamış olma ihtimali de vardır. Bu açıdan bu eseri kadim tıp içerisinde değerlendirmiş olsak da Tıbb-ı Cedid döneminde telif edildiği için eleştirilebilir.

8. SONUÇ

Genel olarak incelememizin sonucunda kadim tıptan klasik Osmanlı tıbbına tevarüs etmiş bilgiler olmakla birlikte, tamamen aynı oldukları iddiasının yanlış olduğunu düşünmekteyiz. İlaçlar özelinde bakıldığında hastalık tasnifi yapılmazsa ortak ilaçlar ve terkipler olduğu düşünülse de hastalıklara göre kategorize edilmiş ilaçlarda farklılıklar olduğu görülecektir. Bu durum Osmanlı tıbbı yoktur, İslam tıbbının ya da kadim tıbbın devamıdır iddiasını çürütür. Ayrıca klasik Osmanlı tıbbı da kendi içerisinde incelendiğinde birebir alıntının en çok Kitab-ı Ākrābādīn ve Alā'im-i Cerrāhīn Cerrāh-nāme eserleri arasında olduğunu fark ettik. Alıntılarda terkipte kullanılan tıbbi maddelerin miktarlarında dahi aynılık mevcuttur. Hekim Hayrettin'in 14.yy. ve Cerrah Mesud'un 15-16.yy'larda yaşamış olması dolayısı ile Cerrah Mesud'un Hekim Hayrettin'den birebir alıntı yaptığını söyleyebiliriz. Bazı terkiplerde İbn Şerif'in Yadiğār eserinde de bahsedilen iki eserle birebir ve ölçü miktarına kadar olmasa da benzerlikler bulunur. Yine Müntahab-ı Fit't-Tıbb ve Mecmû'atü'l-Fevâyid eserleri arasında yer yer birebir alıntılara ve hastalık tedavilerinde aynı mürekkep ilaçların kullanıldığını gördük. Bu iki eserinde 15. yy'da telif edilmiş olmalarından dolayı hangi hekimin hangisinden alıntıladığı hakkında bir iddiada bulunmak için ileri araştırmalar gerekmektedir. Hacı paşanın eseri olan Müntehab-ı Şifa'nın özeti olduğu söylenen Teshil eserinde de kulak hastalıkları özelinde özet değil tıpatıp aynı bilgilere rastladık.

Çalışmamızın öncelikli amacı incelenen yüzyıllarda telif edilmiş tıp yazmalarında kulak hastalıkları ve tedavilerinde farklılaşma olup olmadığının tespitidir. Sonuç olarak Vesim Abbas'ın eserine kadar olan süre içerisinde kullanılan bitkisel ve hayvansal ilaç maddelerinde farklılaşma olsa da yöntemlerde bir farklılaşma tespit edilememiştir. 18. yy'de telif edilmiş Düstur eserinde ise Tıbb-ı Cedid'in etkileri kulak hastalıkları özelinde görülmektedir. Tedavide kullanılan ilaçlarda damıtma yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca madensel ilaçların kullanımında da artış gözlemlenmiştir. Sonuç olarak Batıda 17. yy'de gerçekleşen kimyasal tıp anlayışının klasik Osmanlı tıbbını etkilemiştir ve bu etki 18. yy'de kulak hastalıklarında da tespit edilmiştir

9. KAYNAKLAR

1. Demirhan Özdemir A. Tıp Tarihi. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi; 2014. 113–123 p.
2. Bayat AH. Tıp Tarihi. 3rd ed. Çekin MD, editor. Vol. 5, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları; 2016. 236–283 p.
3. Şehsuvaroğlu BN. Eşref bin Muhammed - Hazâ'inü's Saâdât 1460 (H. 864). Ankara: Türk Tarih Kurumu; 1961.
4. İmad S. Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm. Yıldız Teknik Üniversitesi; 2019.
5. Tokadı Mustafa Efendi. KÜLLİYÂT [Internet]. Koç M, Tanrıverdi E, editors. el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi. İstanbul: TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI; Available from: <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/516daa3a-9824-4fe8-a8bf-7777ea76f35f.pdf>
6. Şahin MÜ. Mü'min bin Mukbil Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini. İnönü Üniversitesi; 1994.
7. Kahya E. Şemseddin İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını; 1996.
8. Nazik S. Hekim Dâvûd Bin Ömer el-Antâkî'nin “Nüzhetü'l-Ezhân fî İslâhi'l-Ebdân” Adli Eserinin İlter Uzel Nüshası (Tercüme ve Tıp Tarihi Açısından Değerlendirme). Çukurova Üniversitesi; 2015.
9. Aktaş EG. Abdulvehhâb'ın MÜNTEHAB Adlı Tıp Kitabı (İnceleme-Metin-Dizini Sözlük). Cumhuriyet Üniversitesi; 2010.
10. Sabuncuoğlu Ş. Cerrahiyyetü'l Haniyye. Uzel I, editor. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 1992.
11. Külcü M. CERRAH MES'UD HÜLASA (DİL ÖZELLİKLERİ-METİN-

- DİZİN). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; 2009.
12. Özer O. AHMEDİ TERVİHÜ'L-ERVÂH I/A Giriş-İnceleme-Metin. Fırat Üniversitesi; 1995.
 13. Kurban F. Şirvani Mahmud Sultaniye (Giriş-Metin-Sözlük). Marmara Üniversitesi; 1990.
 14. Özdoğan Ünver H. Muhammed Bin Hasan İLM-İ TİBB (İNCELEME-METİN-DİZİN). Süleyman Demirel Üniversitesi; 2015.
 15. Doğru G. Hekim Bereket'in Hulasatu't-Tıbb (25b-56a) Eseri -İnceleme, Metin, Dizin. Doğu Akdeniz Üniversitesi; 2015.
 16. Tekdemir UZ. Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübarizi Metin-İnceleme. Erciyes Üniversitesi; 2000.
 17. Kanatlı G. HEKİM-İ DENDÂNÎ MEHMED BİN AHMED'İN "TERCEME-İ MUHTASAR-I MÜFİD FÎ 'İLMİ'T-TİBB" ADLI ESERİ (VR. 4b-28b) (İNCELEME-METİN-DİZİN-TIPKIBASIM). Marmara Üniversitesi; 2018.
 18. Önler Z. Müntehab-ı Şifa. Ankara: Türk Dil Kurumu; 1990. 58-61 p.
 19. dioscorides. Materia Medica. Kahya E, editor. Ankara: Ankara Nobel Kitap Evi; 2019.
 20. Doğan Ş. TERCEME-İ AKRABÂDÎN SABUNCUOĞLU ŞEREFEDDİN (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİNLER). Sakarya Üniversitesi; 2009.
 21. Muratoğlu M. AHMED BİN BÂLÎ – MECMA'Ü'L - MÜCERREBÂT (GİRİŞ-İNCELEME [SÖZ VARLIĞI]-METİN-DİZİN [166b-232a VARAKLAR ARASI]-SÖZLÜK) (I. CİLT). Abant İzzet Baysal Üniversitesi; 2017.
 22. Abdullah İ bin. Alâ'im-i Cerrâhîn Cerrâh-nâme. 1st ed. Gürlek M, editor. istanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları; 2016.
 23. Şenel Ü. Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Şereffedin'in Mücerrebname (873 H. / 1468 M.) (İnceleme- Metin- Transkripsiyon-İndeks). Ege Üniversitesi;

24. Çetinkaya A. CEVÂHİRÜ'L-FERİD Fİ-TİBBÜ'L-CEDİD (İNCELEME-METİN-SÖZLÜK). Sakarya Üniversitesi; 2020.
25. Ali M bin. Tercüme-i Cedîde fi'l-Havâssi'l-Müfrede. Özaltay B, Köşe A, editors. istanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp derneği; 2006.
26. Tokadi Mustafa Efendi. MÜFREDÂT. In: Koç M, Eyyüp T, editors. el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi [Internet]. 1st ed. istanbul; 2018. Available from: <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/516daa3a-9824-4fe8-a8bf-7777ea76f35f.pdf>
27. Tokadi Mustafa Efendi. TEŞRÎHÂT 1. In: Koç M, Tanrıverdi E, editors. el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi [Internet]. 1st ed. istanbul: TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI; 2018. Available from: <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/516daa3a-9824-4fe8-a8bf-7777ea76f35f.pdf>
28. Murad İ bin. Edviye-i Müfrede. Canpolat M, Önler Z, editors. Ankara: Türk Dil Kurumu; 2007.
29. Gümüşatam G. HAZÂ KİTÂB U HÜKEMÂ-YI TERTİB-İ MU'ÂLECE ADLI ESER ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ (İNCELEME-METİN-DİZİN-TERİMLER SÖZLÜĞÜ). Ankara Üniversitesi; 2009.
30. Baytar İ. Tercüme-i Müfredât-ı İbn Baytar. 1st ed. Uçar M, Atlı H, İlter B, Budak M, editors. İstanbul: Hayrat Neşriyat; 2017.
31. Efendi sakızlı isa. Nizâmü'l-Edviye. Aydın MB, Murad S, Samastı M, editors. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi; 2019.
32. Kaya E. Terceme-i Kitâb-ı Ebûbekir Râzî: İnceleme-Metin-Dizin. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi; 2016.
33. Uysal FF. Mücerrebnâme Edisyon Kritik İncelemesi ve dizini. Muğla Üniversitesi;
34. Sezgin F. İslam'da Bilim ve Teknik. 2nd ed. Vol. IV. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi; 2008. 54–55 p.

35. Elbir ZG. Salih bin Nasrullah (İbn Sellum el-Halebî) Gayetül Beyan Fi Tedbiri Bedeni'l-İnsan (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). Fırat Üniversitesi; 2000.
36. Şerif İ. Tabîb İbn-i Şerîf Yâdigâr. 2nd ed. Sakin O, editor. istanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp derneği; 2017.
37. Özdemir G. Hekim Beşir Çelebi MECMÛ'ATÜ'L-FEVÂYİD (GİRİŞ-İNCELEME-ÇEVİRİ YAZILI METİN-DİZİN). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi; 2018.
38. Yavuz Y. HEKİM HAYREDDİN'İN KİTAB – I ĀḲRĀBĀDĪN'İ. Selçuk Üniversitesi; 2008.
39. Özçelik S. Kitabü'l Mühimmat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını; 2001.
40. KOLDANCA N. TESHİL'İN NÜSHASI ÜZERİNE DİL BİLGİSİ ÇALIŞMASI (METİN-İNCELEME-DİZİN/SÖZLÜK). KARABÜK ÜNİVERSİTESİ; 2018.
41. Arda B. HEKİM HAYREDDİN ' İN HULÂSA ESERİ. 1979;
42. Özçelik S. Nidâyî Menafi'ü'n-Nâs (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini). 1990.
43. Sabuncuoğlu Ş. Cerrahiyyetü'l-Haniyye. Uzel I, editor. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 1992. 242–43 p.
44. Demir H. Zahir-i Murâdiyye Mü'min Bin Mukbil Sinobi (İnceleme-Metin (1-80. varaklar arası)-Dizin). Ankara Üniversitesi; 2002.
45. Aynacı M. SULTÂNİYYE (İnceleme, Metin, Dizin). Kocaeli Üniversitesi; 2014.
46. Demir A. Hekim Bereket, Hulaşa (1.-50. pages) (İnceleme-Metin-Sözlük). Hacettepe Üniversitesi; 2010.
47. Ünver S. Hekim Hacı Paşa ve Mısır'da Kalavun Hastanesi. türk tıp tarihi arşivi. 1937;(2):1.

48. Müntehab-ı Şifa [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?eseradi=müntehab-ıŞifa&page=1
49. Teshil [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=teshil&yazar=Hâcî Pâşâ Celâl ed-dîn Hızır b. Alî Âydinî
50. Cerrah Mes'ud [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&yazar=Cerrâh Mes%27ud
51. Mecmaü'l- Mücerrebât [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mecmaul-mucerrebat/123741>
52. Kitâbü'l-Mühimmat [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=Kitâbü%27l-Mühimmat
53. Tokaç M. Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları. In: Yılmaz C, Yılmaz N, editors. Osmanlılarda Sağlık I. biofarma; p. 166–85.
54. Yadigar İbn Şerif [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=yadigar
55. Zahir-i Murâdiyye [Internet]. Available from:
[http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&yazar=Mü%27min b. Mukbil Sînôbî \(öl. 841%2F1438%27den sonra\)](http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&yazar=Mü%27min b. Mukbil Sînôbî (öl. 841%2F1438%27den sonra))
56. Ahmedî [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?yazar=Ahmedî&page=14
57. Sultaniye [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=sultaniye&konu=tip

58. Hazâ'inü's Saâdât [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/hazainus-saadet/103975>
59. Terceme-i Akrabâdîn [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-akrabadin/128293>
60. Mücerreb-name [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?eseradi=mucerreb-name&page=2
61. Cerrâh-nâme [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/cerrah-name/115132>
62. Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu'alece [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=Tertib-i Mualece
63. Menafiü'n-Nas [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?yazar=nidai&page=1
64. Nüzhetü'l-Ezhân fî Islahî'l-Ebdan [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/nuzhetul-ezhan-fi-islakil-ebdan/62819>
65. Teşrih-i Ebdân ve Tercemân-i Kabâle-i Feylesofân [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tesrih-i-ebdan-ve-terceman-i-kabale-i-feylesofan/110759>
66. Gayetü'l-beyan fî tedbiri bedeni'l-İnsan [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?eseradi=Gâyetü%27l-Beyân&konu=tip &page=14
67. Terceme-i Muhtasar-ı Müfîd fî İlmi't-Tıbb [Internet]. Available from:
<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-muhtasar-i-mufid-fi-ilmit-tibb/102033>
68. Cevahirü'l-Ferid Fi-Tıbbü'l-Cedid [Internet]. Available from:
http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?yazar=Ömer şif&page=9

69. Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbi'l-Cedîd ve'l-Kadîm [Internet]. Available from: http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?yazar=vesim&page=2
70. İlm-i Tıbb [Internet]. Available from: <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/ilm-i-tibb/72049>
71. Şar S, Süveren K. Mücerreb-nâme'deki Tiryâk Formüllerinin Eczacılık Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye Klin J Med Ethics. 2006;(14):145–9.

